

**”Og hun bluedes ikke”
En analyse av Knut Hamsuns
Edvarda Mack**

NOR-3910

Hella Veierud Busch

Mastergradsoppgave i nordisk litteratur

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Universitetet i Tromsø

Høsten 2012

Forord:

Det føles dristig å skulle skrive om Knut Hamsun i en masteravhandling, det er skrevet så uendelig mye om han og hans forfatterskap fra før. Men når lysten til å gjøre det blir større enn frykten for å bli liten i massen, et det ikke lenger et valg, det er et driv. Dette drivet i meg til å ønske å fordype meg i Hamsun, blei vekket i 2006. Da leste jeg *Pan* for første gang. Nils Magne Knutsen var en ivrig foreleser som inviterte et helt grunnkurs-kull til hytta si, for en kunne ikke diskutere *Pan* i et kjedelig klasserom! På denne hytta henviste Knutsen stadig til ”Benoni og Rosa”. Jeg ante ikke hva han snakket om, men noterte navnene flittig. Som fersk student ville jeg heller ikke spørre denne hoppende foreleseren – som akkurat hadde nektet meg å skrive arbeidskrav om Falkberget – om hva ”Benoni og Rosa” egentlig var for noe, men etter hvert fant jeg det ut; det var to romaner, hvorpå den ene rommer fortsettelsen av historien om Edvarda. Interessen var bare vekket, jeg var foreløpig ikke solgt. Et par semestre gikk, og jeg ofret ikke Hamsun eller *Pan* eller *Benoni og Rosa* en tanke, før jeg igjen skulle lese Hamsun, denne gang som et eget fag. Det gikk ikke lang tid før jeg skjønnte at jeg måtte lese resten av forfatterskapet. En sommer forsvant i Hamsun-lesing. Jeg stoppet ikke før jeg hadde to romaner igjen. Grepet av en følelse av panikk, skjønnte jeg at jeg måtte la noe av denne forfatteren være ulest – jeg måtte ha noe til gode!

Det er flere jeg skylder en takk for at jeg har kommet dit jeg er i dag. Først og fremst vil jeg takke professor Nils Magne Knutsen, min veileder. Han vekket min interesse for Hamsun, han har sørget for at jeg har fått utvidet mitt kjennskap til Hamsun, både gjennom turer i innland og utland, og på seminarer av ulik sort. Han har gitt meg mulighet til selv å stå med skjelvende hjerte bak en talerstol og fortelle om hva jeg har funnet ut om Hamsun, og gitt meg gleden av å høre om hvordan denne forfatteren har påvirket andre forskere og forfattere fra ulike verdenshjørner. Takk, Nils Magne!

Jeg vil dernest takke min flotte familie som jeg har diskutert Hamsun med både titt og ofte. Det er ikke plass til å nevne alle her, men jeg må særlig takke mine foreldre og min tvillingsøster, Mari. Mari er min eksterne harddisk, min diskusjonspartner, mine øyne når jeg ser meg blind på ting og den som har måttet holde ut med meg i denne hektiske prosessen. Takk, Mari!

Til slutt må jeg rette en takk til min nåværende arbeidsplass, Kvaløya vgs. Der har både ledelsen og mine kollegaer oppmuntret meg, gitt meg energi og ikke minst lagt til rette for at jeg skulle kunne fullføre dette studiet. Takk for hjelpa, og takk for tilliten!

Jeg skriver som en besat og fylder den ene Side efter den anden, uten et Øjeblik Pause. Tankerne kommer saa pludseligt paa mig og vedbliver at strømme saa rikeligt, at jeg mister en Masse fine Biting, som jeg ikke hurtigt nok faar skrevet ned, skønt jeg arbejder af alle Kræfter.

Knut Hamsun, *Sult* (1890)

Innhold

1 Innledning	9
1.1 Tekstgrunnlag, problemstilling og metode	9
1.2 Resepsjonen av <i>Pan</i> og <i>Rosa</i>	13
1.2.1 Den samtidige mottakelsen av <i>Pan. Af Løitnant Thomas Glahns Papirer</i> (1894)	14
1.2.2 Forskningsbidrag	16
1.2.3 Den samtidige kritikken av <i>Rosa. Af Student Parelius' Papirer</i> (1908).....	17
1.2.4 Forskningsbidrag	19
2 Handlingsreferat	22
2.1 Handlingsreferat av <i>Pan. Af Løitnant Thomas Glahns Papirer</i> (1894).....	22
2.2 Handlingsreferat av <i>Rosa. Af Student Parelius' Papirer</i> (1908).....	23
3 Teoribakgrunn	26
3.1 Evolusjonær psykologi	26
3.2 Seksuell seleksjon - et resultat av kampen for å finne seg en make	28
3.3 Litterær darwinisme	34
4 Analyse av <i>Pan</i> med særlig henblikk på Edvarda.....	36
4.1 Glahn – en pålitelig forteller?	36
4.2 Handlinger og naturlige reaksjoner	38
4.3 Doktorens tolkninger av Edvarda.....	47
4.4 De siste møtene mellom Glahn og Edvarda.....	48
4.5 ”Glahns Død. Et Papir fra 1861”.....	52
4.6 Evolusjonspsykologiske perspektiver på Edvarda Mack i <i>Pan</i>	53
4.7 Sammenfatning	61
5 Analyse av <i>Rosa</i> med særlig henblikk på Edvarda	63
5.1 Parelius – en pålitelig forteller?	63

5.2 Edvardas manglende dannelse	66
5.3 Edvarda kaster nytt lys over seg selv og Glahn	68
5.4 Evolusjonpsykologiske perspektiver på Edvarda Mack i <i>Rosa</i>	77
5.5 Sammenfatning	86
6 Avslutning	88
Litteraturliste:.....	94

1 Innledning

1.1 Tekstgrunnlag, problemstilling og metode

I denne avhandlinga ønsker jeg å kaste nytt lys over Knut Hamsuns skikkelse Edvarda Mack, denne damen som opptrer i to av Knut Hamsuns romaner. Vi får stifte bekjentskap med henne i Hamsuns korteste roman, *Pan. Af Løitnant Thomas Glahns Papirer* (1894), før vi igjen møter henne i *Rosa. Af Student Parelius' Papirer* (1908). Knut Hamsun valgte altså å ta inn igjen denne karakteren 14 år etter at han forlot henne på Sirilund.¹

Dette er ikke den eneste gangen Hamsun bruker en karakter på nytt. Et nærliggende eksempel er Munken Vendt som opptrer i samme bok. Denne Munken Vendt dukker opp som gjenstand for diktning i romanen *Victoria* (1898), og han er hovedpersonen i versedramaet *Munken Vendt* (1902). I romanen *Rosa* får han rollen som en helt utilfredsstillende erstatning for Glahn. Det som gjør gjenbruket av Edvarda ekstra interessant, er at hun, til tross for at hun kun er en biperson i *Rosa*, i høy grad selv får komme til orde og kommentere sin skjebne og sitt eventyr med Glahn i *Pan*. Dette skjer i en slik grad at det er unikt i Hamsuns forfatterskap. I flere romaner lar han karakterer en kan kalle ”talerør”, komme til orde, slik for eksempel Geissler gjør i *Markens Grøde* (1917),² og slik telegrafbestyrer Baardsen i *Segelfoss By* (1915) gjør,³ men ingen får på samme måte som Edvarda fritt kommentere seg selv og sitt liv. *Rosa* kan på denne måten leses som Edvardas etterskrift, på lignende måte som ”Glahns død” utgjør Glahns etterskrift i *Pan*. Begge deler gir oss uvurderlig informasjon om karakterene. Jeg vil følgelig lese disse to romanene i sammenheng.

I denne avhandlinga vil jeg foreta en karakteranalyse av Edvarda slik hun fremstår både i *Pan* og i *Rosa*. Min metodiske tilnærming vil i første omgang innebære en nærlesning av begge romaner. Jeg vil dessuten trekke inn og gå i dialog med tidligere arbeider som er gjort, særlig på *Pan*, men også på *Rosa*. Grunnen til at jeg i størst grad vil gå i dialog med arbeider som er gjort på *Pan*, er forholdsvis enkel; det finnes få arbeider som fokuserer primært på romanen *Rosa*. Imidlertid finnes det enkelte avhandlinger og artikler om denne romanen som jeg vil nevne i min analyse av Edvarda-skikkelsen.

¹ 14 år går mellom utgivelsen av de to bøkene. Knutsens tidfesting i *Makt og avmakt. En studie av Knut Hamsuns Benoni og Rosa*, 1975, viser at det i fiksjonsuniverset må ha gått ca. 15 år (Knutsen 1975:43-45).

² Geissler får komme til orde en rekke ganger i *Markens Grøde* (1917), mest kjent er hans monolog i siste kapittel av boka. Geissler treffer da Sivert, Andresen og Fredrik Strøm som er ute for å selge varer som lå igjen etter Eleseus i hans krambod. Geissler får uttale seg blant annet om hva og hvem landet har bruk for.

³ Her er det nok Baardsens flere sider lange utskjelling av teater, skuespill m.m. som er mest kjent (*Segelfoss By*, 1915, del II, kap. III). Men i samme roman får han også uttrykke seg om embetsmenn, skjevheter i samfunnet generelt og han får målbære en kritikk mot negative effekter av moderniseringa på Segelfoss.

Det er mange opplagte paralleller i disse bøkene. For det første er titlene svært like: *Pan. Af Løitnant Thomas Glahns Papirer*, og *Rosa. Af Student Parelius' Papirer*. I begge bøker er handlinga lagt til handelsstedet Sirilund og området rundt, flere av de samme karakterene opptrer i bøkene, begge har førstepersonsfortellere, henholdsvis Glahn (og jaktkameraten) og Parelius, og i begge bøker får vi presentert fortellinger som skrives ned år etter hendelsene som beskrives, fant sted. Det er imidlertid store forskjeller på fortellerne, både med tanke på hva de selv er preget av, og med tanke på i hvilken grad beretningene deres farges av andre karakterers betraktninger og utsagn. Jeg vil derfor forløpende vurdere i hvilken grad utsagnene og beskrivelsene vi får gjengitt, er pålitelige eller ikke, og hvordan informasjonen må tolkes i forhold til situasjonen den gis i.

Mitt prosjekt innebærer altså en analyse av en karakter i to førstepersonsfortellinger, hvor karakteren jeg skal analysere, ikke er fortelleren. Dette er i utgangspunktet problematisk, og det er mest problematisk i *Pan*, der Edvarda utelukkende blir presentert fra et mannlig – og hovedsakelig Glahns – perspektiv. I *Rosa* innebærer ikke dette et like stort problem, i og med at Edvarda selv får komme i orde. Enkelte av hennes uttalelser er imidlertid mer problematisk enn andre. For oppgavens disposisjon vil dette føre til at analysen av *Pan* og analysen av *Rosa* blir noe ulike. Jeg vil i større grad fokusere på Glahns troverdighet i *Pan* enn jeg gjør på Parelius' troverdighet i *Rosa*. Begge analyser vil imidlertid avsluttes med en mer inngående analyse av Edvarda. I karakteranalysen vil jeg legge an et perspektiv som ikke tidligere har vært brukt til å analysere denne Edvarda-skikkelsen, nemlig et evolusjonspsykologisk perspektiv. Denne retningen innenfor litteraturvitenskapen er kalt litterær darwinisme eller evolusjonær litteraturvitenskap, og den innebærer at en tar i bruk innsikter fra evolusjonær psykologi og evolusjonsbiologi i tekstanalysen. Jeg vil derfor i kapittel 3 i denne oppgaven inkludere en kort introduksjon til evolusjonspsykologi, samt til evolusjonære teorier.

Metoden jeg benytter i karakteranalysen, er en del av textpraxis-metodikken Anniken Greve og Rolf Gaasland står bak. Jeg benytter metoden for karakteranalyse slik den er framstilt i Greves doktoravhandling *Litteraturens meddelelse. En litteraturvitenskapelig tolkningsmetodikk i teoretisk, praktisk og skeptisk lys* (2008). I og med at jeg først gjør en vurdering av hva som kan oppfattes som troverdig informasjon, der jeg undersøker hvordan fortelleren framstiller det fortalte og hva som preger han i øyeblikket informasjonen kommer, snur jeg litt om på Greves metodepraksis slik den er presentert i hennes doktorgradsavhandling. Hun foreslår at den delen av analysen hun kaller ethosanalysen, å ”identifisere de situasjonene i teksten som lar karakterens grunnleggende egenskaper komme til syne og undersøke karakterens respons på situasjonene” (Greve 2008:140), en metode for

å avsløre blant annet hvordan karakterene reagerer og hvilke emosjoner de gjør bruk av, skal komme etter at de ulike karakterene og deres funksjoner i teksten er kartlagt. I og med at jeg allerede har valgt hvilken karakter jeg skal fokusere på, er jeg i første del av analysen på jakt etter de situasjonene som er viktigst for en videre analyse av karakteren, her Edvarda.

Gjennom en undersøkelse av Edvardas reaksjoner og handlinger i spesifikke situasjoner, vil jeg avdekke hvilke menneskelige egenskaper vi kan se hos Edvarda. De viktigste handlingene og situasjonene vil gjengis fortløpende. Dette innebærer altså at det vil være nødvendig med en del handlingsreferat underveis i analysene.

Greves metode vil være mer hensiktsmessig enn for eksempel en mer tradisjonell typologisk karakteranalyse. For det første er det sjeldent mulig å karakterisere Hamsuns karakterer som runde/ flate og dynamiske/ statiske. Hamsun var selv meget bevisst på at litterære karakterer ikke kun skulle bestå av to eller tre trekk som til sammen utgjorde en ensidig type, slik han mente blant annet Ibsens karakterer gjorde.⁴ Hamsun mente at det også i litteraturen måtte skildres psykologisk sammensatte karakterer, gjerne med motstridende trekk og egenskaper, noe hans karakterer i stor grad har. Greves metodikk er mer anvendelig på slike sammensatte karakterer vi finner hos Hamsun, enn det en tradisjonell karakertypologisering er. For det andre er mitt siktemål å analysere Edvarda med et evolusjonspsykologisk perspektiv, og da er det nettopp hennes adferd, reaksjoner og emosjoner i spesifikke situasjoner som er det viktige å undersøke. Jeg vil vurdere hvorvidt Edvardas adferd kan forstås ved bruk av universelle evolusjonære teorier, og gjennom det vil jeg forsøke å forklare henne som menneske.

Greve er i sin avhandling inne på hvorfor det er problematisk å analysere en litterær karakter som et menneske. Hun hevder allikevel at ”frykten for å drive lenestolspsykologi har forlatt litteraturvitenskapen” (Greve 2008:143), og viser videre til at teoriene til Freud, Lacan og Kristeva brukes i dagens litteraturanalyse. Denne kløfta mellom fagretningene psykologi og litteraturvitenskap er, som hun sier, ikke lenger så stor som den var, og det er ved hjelp av disse teoriene i større grad mulig å analysere litterære karakterer som mennesker. Jeg velger imidlertid å gå hakket videre når jeg analyserer Edvarda med et evolusjonspsykologisk perspektiv. Perspektivet innebærer ikke et forsøk på å redusere Edvarda til et sett med reproduktive strategier og taktikker, men jeg håper at et slikt perspektiv som jeg anlegger, kan innbære at kløfta mellom ulike fagretninger kan bli enda smalere i framtida.

⁴ I foredragene ”Norsk litteratur” og ”Psykologisk litteratur”, får flere forfattere, deriblant Ibsen og Bjørnson, passene sine påskrevet. Hamsun etterlyser psykologisk sammensatte karakterer i litteraturen, han vil at ”litteraturens mennesker skal ligne livets så meget som mulig” (*På turne*, s. 59), han vil ha sjeler som er ”belyst og forhørt” (*På turne*, s. 62).

Avslutningsvis vil jeg også diskutere hvilke tematiske tråder som kan knyttes til Edvarda-skikkelsen, og da vil jeg enkelte steder trekke inn deler av Hamsuns øvrige forfatterskap, selv om jeg primært holder meg til de to bøkene som utgjør utgangspunktet for min analyse: *Pan* og *Rosa*. Jeg vil undersøke om det er noe ved Edvardas verdier, holdninger og handlinger som kan knyttes til en felles tematikk i de to bøkene. Og kan Edvarda belyse nye sider ved allerede eksisterende temaer i Hamsuns diktning?

Like påfallende som det er at Hamsun henter Edvarda tilbake igjen til Sirilund etter 14 år, er det at *Benoni* og *Rosa* kommer ut midt i vandrer-trilogien om Knut Pedersen,⁵ hvor vandrerproblematikken er helt sentral. Kanskje kan *Rosa*, og særlig Edvarda, leses som et bidrag i en diskusjon omkring denne vandrerproblematikken, samt andre tema Hamsun på denne tida beskjeftiger seg med, slik som sjalusi,⁶ ungdomsdyrking,⁷ kjærlighet, kvinnesyn og rotløshet. Kan Edvarda i *Rosa* sies å representere en slags tekstnorm, og hva sier i tilfelle det om Hamsuns kvinnesyn? Monika Žagar og Britt Andersen er de som foreløpig har arbeidet mest med kvinnesynet hos Hamsun i nyere tid, og de argumenterer for at Hamsun er negativ og reaksjonær på dette området. Žagar hevder at Hamsuns kvinnesyn nærmest var på linje med Strindbergs kvinnesyn (Žagar 2009:67-68), og at Hamsuns kvinneskikkelser ender opp med å bli temmet, kuert og underlagt mannlig kontroll.⁸ Dette synet deler hun med Andersen som har tatt for seg flere romaner hvor hun mener å kunne finne en modernitetsskepsis hos Hamsun som gjerne gir seg utslag i et behov for å temme sine kvinneskikkelser.⁹ På motsatt side i denne diskusjonen har særlig Wenche Torrisen markert seg. Hun har en rekke ganger, seinest under Hamsun-seminaret på Sortland i 2012,¹⁰ tatt til orde for at Hamsuns kvinnesyn ikke var så reaksjonært og mannssjåvinistisk som blant andre Žagar og Andersen vil ha det til. Gjennom en sammenligning av Hulda Garborgs kvinnesyn, slik det blant annet kommer fram i hennes roman *Kvinden skabt av Manden* (1904), og Hamsuns kvinnesyn, slik det kommer fram i flere av hans romaner, plukker hun Andersens og Žagars argumenter fra hverandre og

⁵ *Under Høstsjernen* (1906), *En Vandrer spiller med Sordin* (1909) og *Den siste Glæde* (1912).

⁶ Jfr. den aldrende Knut Pedersens forhold til Lovise Falkenberg i *En vandrer spiller med Sordin* (1909), hvor sjalusien beskrives som en hvit skodde som strømmer for hans øyne, når han blir vitne til Fru Falkenbergs affære med den unge ingeniøren Hugo Lassen.

⁷ Dette er også et tema i bl.a. den allerede nevnte *En Vandrer spiller med Sordin*. Ungdommens fortrinn er særlig framtreddende når det gjelder den unge ingeniørs drag på damene og den aldrende vandrerens påståtte manglende interesse for damene, jf. utsagnet: ” Nu ser jeg paa en Kvinde som paa Litteratur”

⁸ Monika Žagar bruker blant annet Inger fra *Markens Grøde* (1917) og Hanka Tidemand i *Ny Jord* (1893) som eksempler på dette i kap. 2: ”Hamsun`s Women as Scapegoats for Modernity`s Sins”, *Knut Hamsun. The Dark Side of Literary Brilliance*, 2009

⁹ Dette er et av de viktigste temaene i Britt Andersens *Ubehaget ved det moderne. Kjønn og biopolitikk i Hamsuns kulturkritiske romaner*, 2011

¹⁰ Wenche Torrisen holdt på seminaret foredraget ”Reaksjonær kvinnehater? Hulda Garborg og Knut Hamsun”. Artikkelen inngår i Hamsuns-selskapets skriftserie i boka *Hamsun i Vesterålen. 16 foredrag fra Hamsun-dagene*, 2012

viser at deres lesninger er for preget av et ønske om å ”bevise” Hamsuns kvinnehat. Hun nevner også at Hamsuns skildringer av Edvardas forhold til erotikk og til Glahn slik det fremkommer i *Rosa*, har likheter med Hulda Garborgs skildringer av Eva i *Kvinden skabt av Manden*, og hun foreslår at Hamsuns kanskje blei påvirket av Hulda Garborg (Torrissen 2012:118). Påvirkningen må i tilfelle ha gått begge veier; Garborgs Eva og hennes forhold har mange likhetstrekk med Edvarda i *Pan*. Uavhengig av hvem som påvirket hvem, har Torrissen fått fram at Hamsuns kvinnesyn ikke er så svart-hvitt som enkelte vil ha det til. Han kan vanskelig settes i bås med blant andre Strindberg.

Selv hevdet Hamsun i et brev til Albert Langen at *Rosa* ville ”ha mere Stemning i sig fordi Edvarda fra *Pan* opptræder i den”.¹¹ Det er vanskelig å skulle slå seg til ro med at Hamsun kun har tatt henne inn for stemningens skyld. Jeg vil derfor, i tillegg til å undersøke hennes tematiske funksjon, også se på om hun kan ha en kunstnerisk funksjon. Jeg vil da se på Edvarda som kontrast til andre karakterer i *Rosa*. Kanskje er det rollen som kontrast til andre karakterer som er Edvardas viktigste?

1.2 Resepsjonen av *Pan* og *Rosa*

I det følgende vil jeg gi en oversikt over resepsjonen av *Pan* og *Rosa*. Jeg har valgt å gi plass til en presentasjon av samtidige anmeldelser av begge bøker, fordi jeg mener disse anmeldelsene kan gi en pekepinn på hvorfor interessen for de to romanene i seinere tid har blitt som den har blitt. Det er en utbredt oppfatning at *Pan* blei hyllet allerede i sin samtid og at de negative anmeldelsene av romanen representerer unntak og forbehold i en nesten enstemmig positiv kritikerkare.¹² Dette ser imidlertid ikke ut til å være helt korrekt. Jeg har funnet en rekke anmeldelser som ikke er utelukkende positive til romanen. Noen anmeldelser er sågar svært negative både til stilen, tonen, skildringene og karakterene. Det samme gjelder for så vidt for *Rosa*. Det er forsket langt mindre på boka som rommer fortsettelsen på historien om Edvarda Mack, *Rosa*, enn på *Pan*. Nils Magne Knutsen presenterer i sin avhandling noen tanker om hva dette kan skyldes, og han kommer fram til at det kan skyldes kritikernes oppfattelse av at romanen gir en følelse av vanhelligelse av *Pan* (Knutsen 1975:7), i og med at historien finner sted samme plass og fordi Edvarda er hentet tilbake til disse skogene hvor den brusende kjærligheten mellom henne og Glahn oppsto.

¹¹ Næss, 1994, brev nr. 867

¹² Dette inntrykket gir også Rottens innledende referater i ”Pan. En høysang til kjærligheten eller Tristan i jegerdrakt”, 2002:90-94.

1.2.1 Den samtidige mottakelsen av *Pan. Af Løitnant Thomas Glahns Papirer* (1894)

Om *Pan* skreiv Knut Hamsun selv følgende: ”min nye Bog skal blive saa vakker; den spiller i Nordland, en stille og rød Kærlighedshistorie”, ”en liden Bog med faa Mennesker og megen Sjæl”.¹³ Denne romanen har fascinert generasjon etter generasjon med lesere, og svært mange forskere og lekmenn har uttalt seg om romanen og dens karakterer, til tross for at den fikk tildels brutale anmeldelser i sin samtid.

Anmelderen i den danske avisa *Dannebrog* var ikke nådig da han skreiv om boka i 1894. Her kan vi blant annet lese at *Pan* er ”det mærkeligste Misfoster af en Fortælling at være [...]” og at ”man steiler over, hvad Forf. vover at byde sine Læsere af rene Taabeligheder og Ubetydeligheder”, før han avslutter hele anmeldelsen med å skrive at det ikke er noen mening i å skrive ”den Slags søgte og stiliserede Bøger”.¹⁴ Heller ikke H. L. i *Aftenbladet* blir riktig klok på denne boka: ”Oprigtig talt ærgrer man sig lidt over Hamsuns nye Bog; hans utrolige springende Maner er ikke længer ny. Men trods Ærgrelsen slipper man ikke Bogen”.¹⁵ *Dagspostens* anmelder er mest opptatt av måten romanen er satt sammen på, at vi her får forhistorien til den tidligere publiserte ”Glahns Død”.¹⁶ Anmelderen mener at det ikke er noen sammenheng mellom det han ser på som to tekster, og at det eneste ”forhistorien” har til felles med ”slutningshistorien”, er at de har samme hovedperson.¹⁷ Denne anmelderen er altså helt på linje med Rolf Vige som i sin avhandling om *Pan* har valgt å analysere romanen uten å inkludere etterskriftet ”Glahns Død”, da han mener at det ikke inneholder noe som vil være av vesentlig interesse for en tolkning av romanen (Vige 1963:73).

Anmeldelsene av *Pan* er ikke utelukkende negative. Mer positiv enn de nevnte, er Edvard Brandes’ anmeldelse av romanen:

Hvad Invendinger man end med Rette kan samle mot *Pan*, de viger for den Betragtning, at kun det Udsøgte i Kunst ejer Interesse. Og udsøgt er i Bogen dens Stemning, der blidelig tager Læseren fangen og fører ham til Fantasiens fortryllende Land. Man glemmer ikke *Pan*.¹⁸

¹³ Næss 1994, brev nr. 283 og 298. Hamsun omtalte *Pan* på lignende måter i en rekke brev sendt i løpet av 1893 og 1894.

¹⁴ *Dannebrog*, 1894, anonym anmelder

¹⁵ H. L. i *Aftenbladet*, 1894

¹⁶ ”Glahns Død” blei publisert som en selvstendig historie bl.a. i *Dagsposten* i mai 1893.

¹⁷ Anmeldelsen av *Pan* sto på trykk i *Dagsposten* 22.12.1894, signert Job.

¹⁸ Edvard Brandes i *Politikken*, 1894

Et stykke unna de mest negative anmeldelsene står også *Norske Intelligenssedlers* og *Bergens Tidendes* anmeldere. I *Norske Intelligenssedler* skriver Hans Aanrud at ”Alt i alt er vistnok ”Pan” Hamsuns bedste Bog”.¹⁹ *Bergens Tidendes* anmelder²⁰ er gjennomgående positiv i sin anmeldelse. Her kan vi lese blant annet dette:

Der findes i vor Literatur ikke et Sidestykke til denne Bog, ikke en saa blød og harmonisk Natursymfoni. Hvor ganske anderledes lyder den ikke end disse Naturskildringer, som Bøgerne saa ofte er fulde av [...]. Hamsun har, som bekjendt, faaet den Gudegave at kunne skrive, han faar saa utmærket fine Ord til at føje og bøje sig [...].

Anmelderen runder til slutt av med å kalle romanen ”en Bog som maa regnes til de sjeldne Perler i vor Literatur”.²¹ Kristoffer Randers i *Aftenposten* kaller det ”en farlig Utvei, Hamsun i dette Fantasteri og denne Unatur er kommen ind paa”,²² og han spår at den kan bli skjebnesvanger for han. Som skarp kontrast til de positive vurderingene av boka, står den mest negative anmeldelsen jeg har lest. Julaften 1894 står en usignert kanonade mot Hamsun og hans siste roman på trykk i *Bergens Aftenblad*:

I ”Pan” er Digteren faldt tilbage til sin egen taagede Fantasiverden, hvor han ikke faar andre, normalt konstruerede Mennesker med sig, ja hvor man kanske, ret som det er, maa spørge, om Forfatteren selv længer er med. [...] Det ser ut, som det skal være ulykkelig, forsmaaet Kjærlighed, som bringer Sjælestrengene hos Bogens Helt til at vibrere, og som tilslut fører ham ind i Døden [...]. Men denne Kjærlighed er saa lidet ægte, at den ikke er værd engang at nævnes med Kjærlighedens Navn; den tilhører Drifternes Verden helt og holdent og har intet ethisk Indhold; og hverken den eller de Lidelser, den skal have voldt Løitnant Glahn, formaar at vække nogen Medfølelse; dertil er det hele for lidet menneskeligt og bizart. Skal Skildringen formaa at vække nogen Interesse, maa det i Høiden være Interessen af at se, hvor underligt Hr. Hamsun kan sætte det hele sammen, hvilke uventede Overgange og eiendommelige Stemninger han tør byde paa. Men selv dette har ikke længer nogen Interesse; vi kjender det saa vel fra Hamsuns tidligere Arbejder, at det ikke formaar at overraske længer. [...] Meget af Tanker eller af Aandsinhold skal ikke Hamsuns Bog kunne give; man har ikke faaet det mindste at gjemme paa, naar man lukker den igjen; man beholder kun et Indtryk af det besynderlige, det skruede, med hvilket man ikke føler sig i Slegt. Og har man

¹⁹ Hans Aanrud i *Norske Intelligenssedler*, 10.12.1984

²⁰ Den 14.12.1894 sto en svært positiv anmeldelse av *Pan* på trykk i *Bergens Tidende*. Anmeldelsen er signert ”C”. Harald S. Næss kommenterer denne signaturen i en fotnote i bind I, s. 444 i forbindelse med et brev fra Knut Hamsun til Bolette og Ole Johan Larsen, sendt 30. desember 1894. Det ser ut til at Hamsun trur at det er Bolette som står bak den positive anmeldelsen og signaturen ”C”, men det er mest sannsynlig Hjalmar Christensen.

²¹ *Bergens Tidende*, 14.12.1894

²² Kristoffer Randers i *Aftenposten*, 12.12.1894

ellers bevaret noget Indtryk, er det af dem, man helst ønsker sig befriet for snarest muligt[...].²³

Mottakelsen av romanen var altså lite samstemt og entydig. Allikevel har romanen bergtatt flere generasjoner av lesere, og forskningen som er gjort på romanen, viser at det er Brandes som har truffet best med sin betraktning; ”Man glemmer ikke *Pan*”, man ønsker ikke å glemme den. Dette gjelder nok for de fleste som har stiftet bekjentskap med romanen og dens karakterer, derfor har så mange interessert seg for *Pan*, og interessen har ikke sett ut til å avta med årene.

1.2.2 Forskningsbidrag

Da Nettum i 1970 skrev sin avhandling *Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap 1890-1912*, uttrykte han et problem i innledninga si:

Litteraturen om Knut Hamsun og hans diktning er stor og blir stadig større – ja, den truer med å bli uoverskuelig. Å gjøre greie for hva denne avhandling skylder hver enkelt Hamsunforsker er umulig. Det er ikke til å unngå at tidligere synspunkter kan ha gjort seg gjeldende uten at opphavsmannen har fått den skyldige ære (Nettum 1970:12).

Dette var altså i 1970. Litteraturen om Hamsun har vokst ytterligere i løpet av de siste 40 årene. Hans utgivelser fortsetter å fascinere, og litteraturen om Hamsun har følgelig blitt hakket mer uoverskuelig nå når jeg skriver min avhandling i 2012. Imidlertid har Universitetet i Tromsø og Nasjonalbiblioteket opprettet en database hvor litteratur – i hovedsak nordiske og europeiske bidrag – om Hamsun fra 1879-2009, er registrert. Til sammen rommer denne databasen over ti tusen ulike poster. Databasen er til god hjelp, men omfanget av litteratur skrevet om Hamsun og hans verker, er, til tross for denne systematiseringa, fortsatt nærmest uoverskuelig. Jeg har derfor vært nødt til å begrense mitt utvalg av tidligere forskning jeg går i dialog med, spesielt i forbindelse med lesinga av *Pan*.

Det er skrevet mye om *Pan* i form av artikler og deler av større avhandlinger. Ulike forskere har hatt ulikt fokus. Flere har fokusert på det (natur-)lyriske i romanen, mange har fokusert på Pan-myten og andre myter som er representerte i romanen, de fleste har vært innom kjærlighetsforholdet mellom Glahn og Edvarda, det som tross alt styrer

²³ Utdrag fra anmeldelse i *Bergens Aftenblad*, 24.12.1894, anonym anmelder.

handlingsforløpet i romanen, og de har forsøkt å forklare hvorfor og hvordan dette kjærlighetsforholdet var dømt til å mislykkes.²⁴

Enkelte av de riktig store avhandlingene om Hamsuns forfatterskap, slike som blant andre Nettums ovenfor nevnte *Konflikt og visjon*, går utenom *Benoni* og *Rosa*. For Nettums vedkommende skyldes dette det fokus han har i avhandlinga si, det har ikke vært rom for å ta med de bøkene som ”helt eller delvis mangler den sentrale hovedskikkelse og har sin vesentlige styrke i den sosiale og episke skildringen” (Nettum 1970:11). Hans analyse av *Pan* vil imidlertid være sentral for meg. I forbindelse med min analyse av Edvarda i *Pan*, vil jeg også ved enkelte anledninger gå i dialog med Rolf Viges nevnte avhandling *Knut Hamsuns Pan. En litterær analyse* (1963), samt Øystein Rottens ”Pan. En høysang til kjærligheten eller Tristan i jegerdrakt” fra hans bok *Hamsun og fantasiens triumf* (2002). I sin avhandling *En analyse av Knut Hamsuns romaner Pan, Markens Grøde og Landstrykere med utgangspunkt i kronotopbegrepet* (2008), presenterer dessuten Linda Nesby flere interessante tolkninger av Edvarda i *Pan*. Enkelte av hennes funn vil jeg diskutere i denne oppgaven.

1.2.3 Den samtidige kritikken av *Rosa*. Af *Student Parelius' Papirer* (1908)

Hjalmar Christensen skreiv i desember 1908 en tre-delt anmeldelse av *Rosa*.²⁵ Her er Christensen gjennomgående positiv, han går sågar løs på dem som har hatt noe å utsette på *Rosa*. Christensen beskriver boka blant annet som ”et stort nyt verk, dirrende av liv”.²⁶ Også i *Aftenposten* fikk boka en positiv anmeldelse. Øvre Richter Frich avslutter sin anmeldelse med å skrive at Hamsun med denne romanen har ”skjænket os et nyt Verk, der rummer alt det, som har skaffet ham et stort Navn langt udenfor Norges Grænser”.²⁷

C. J. Hambro anmeldte *Rosa* i *Morgenbladet* 12. desember. I anmeldelsen vurderer han *Rosa* som bedre enn *Benoni*: ”Det er en Fortsættelse af ”Benoni”; men en Fortsættelse som er uhyre meget bedre end Begyndelsen. Og det er en Afslutning af ”Pan””. Videre kaller han det ”et lidet Mesterstykke at have fundet [Edvarda] igjen efter alle disse Aar saa smertefuldt levende og stolt og forkommen.”²⁸ Hambro gjør det altså til et poeng at historien fra *Pan* fortsetter her, og han er nesten utelukkende positiv til boka. Han er begeistret for språket, for de store og de små iakttakelser som er tegnet ned for oss, for historien som

²⁴ For en grundigere oversikt over perspektiver på *Pan*, se kap. IV ”Pan. En høysang til kjærligheten eller Tristan i jegerdrakt” i Øystein Rottens *Hamsun og fantasiens triumf* (2002).

²⁵ Delene sto på trykk i *Dagbladet* 21.-23. desember 1908

²⁶ *Dagbladet*, del I av anmeldelsen, 21.12.1908

²⁷ *Aftenposten* 11.12.1908

²⁸ *Morgenbladet* 12.12.1908

fortelles, allikevel bruker han nesten halve anmeldelsen sin til å poengtere at informasjonen vi får om Munken Vendt, ikke kan stemme. Men han er begeistret for å få Edvarda tilbake igjen. Det er det ikke alle som er.

Just Bing, *Bergens Aftensblads* anmelder, er den som minst av alle liker gjensynet med Edvarda:

De Kvinder, som Bogen gjør os bekendt med, svarer til det Hele i Tomhed. Edvarda, den trodsige stolte Edvarda fra Pan, - jeg havde nær sagt: Gud give vi ikke havde faaet se hende igjen! – Hun gaar omkring som en Ruin.[...] Hendes Modsætning er Tittelfiguren Rosa; et bøielig og føielig Ingenting [...].²⁹

Det var kanskje blant annet denne anmeldelsen Knutsen hadde i tankene da han foreslo en grunn til at *Rosa* er lite påaktet i Hamsun-resepsjonen? I *Social-Demokraten* er imidlertid tonen en litt annen enn den er i *Bergens Aftenblad*. *Social-Demokratens* anmelder, Olav Kringen, er ikke altfor begeistret for selve romanen, men han er begeistret for Rosa-skikkelsen. Han kaller henne blant annet ”kvindeidealet i al den ophøieth og venhed, som en digter kan drømme det [...] noget af det deiligste verdenslitteraturen har at opvise af den slags [...]”, men, legger han til, ”’interessant’ blir dog ikke en saadan kvinde”.³⁰ Men Edvarda er ikke Kringen veldig begeistret for: ”Edvarda er en underlig aflægger av sin far. Full av perverse tilbøiligheter og sterke lidenskaber svinger hun frem og tilbake af sine følelser og drives af merkelige paafund.”³¹ Anmelderne i *Oplandenens Avis* og *Ørebladet* er positive til selve romanen. De er enige i at språket i *Rosa* til tider er strålende, men i likhet med de nevnte anmelderne, er de ikke så begeistret for Edvardas tilbakekomst:

Edvarda, den rastløse Edvarda, som ikke kan glemme Faunen Glahn og som i selvfortærende Lidenskap jager fra den ene Stemning over i den anden, fordriver Tiden med at sætte Fluer i hodet på Benoni Hartvigsen og stiller sit Blods Tørst i Orgier med Lappen Gilbert.³²

Den som er mest negativ i sin anmeldelse av boken, er allikevel *Ekstrabladets* anmelder:

Hr. Knut Hamsuns nye Bog ”Rosa” er en umiddelbar Fortsættelse af hans sidste Roman ”Benoni”. Personene er de samme og ikke alene de samme, men tillige lige saa uinteressante, og Bogen, der fremtræder som en Huslærer, Student Parelius’

²⁹ Just Bing i *Bergens Aftenblad*, 17.12.1908

³⁰ *Social-Demokraten* 12.12.1908

³¹ *Social-Demokraten* 12.12.1908

³² *Oplandenens Avis* 12.12.1908

Optegnelser og Erindringer, er skrevet i en like saa lidenskabsløs som humørblottet Referatstil.³³

Anmelderen er videre opptatt av å få fram at alt i romanen er holdt i en likegyldig og humørløs tone, og likegyldig er visstnok det ordet en sitter igjen med etter å ha lest ferdig romanen. Denne anmelderen er dessuten den eneste som ikke nevner at Edvarda er tilbake. Kanskje han ikke kjenner *Pan*? Til tross for disse anmeldelsene som spriker i alle retninger og som kanskje kunne ha vært verdt en hel studie alene, har *Rosa* i stor grad vært oversett i Hamsun-resepsjonen.

1.2.4 Forskningsbidrag

Enkelte større avhandlinger er skrevet om Hamsuns to romaner fra 1908. Nils Magne Knutsen skreiv i 1973 sin hovedoppgave *Makt og avmakt. En studie av Hamsuns Benoni og Rosa*. Avhandlinga blei bearbeidet og utgitt i bokform i 1975.³⁴ I denne studien har Knutsen fokus på samfunnsutviklinga, maktstrukturene og ulike sosiale konflikter som vi blir presentert for i disse bøkene. Han lanserer også en teori om hvorfor Hamsun bruker Edvarda, og de andre typiske 90-årsskikkelser, vandrerne, de som helt eller delvis står utenfor maktstrukturene på Sirilund, i *Rosa*. Tanken er at Hamsun med dette tar et oppgjør med 90-årene: ”De stormende 90-åra er over, lidenskapene er blitt temperert, ungdommen er på retur, doggen er borte. [...] Nyromantikeren Hamsun må vike plassen for nyrealisten” (Knutsen 1975:123-124). Knutsens poeng er at fremmedgjøringen som Hamsun 90-tallshelter opplevde som frigjørende, nå oppleves som et problem. Her trekker Knutsen linjene til vandreren Knut Pedersen som, i likhet med Edvarda, er på jakt etter fred, eller egentlig en tapt ungdom. Sammenfattet representerer, ifølge Knutsen, vandrertilogien og *Benoni og Rosa* en kritikk av fremmedgjøring og rotløshet. Å ikke ha røtter noe sted, fører til tragedie (Knutsen 1975:126-128).

Tre år etter at Knutsen utga sin reviderte hovedfagsoppgave, kom en ny studie av de to samme bøkene. Gudmund Sandberg vier Edvarda et eget kapittel i avhandlingen *Natur og samfunn. En analyse av Knut Hamsuns Benoni og Rosa* (1978). Han presenterer henne ikke sammen med de andre han har kalt ”vandrere”.³⁵ Generelt legger Sandberg mer vekt på

³³ A. A., *Ekstrabladet* 21.12.1908

³⁴ Flere kapitler fra hovedfagsavhandlinga er bearbeidet i utgivelsen i 1975. Det er denne utgaven at Knutsens studie jeg forholder meg til.

³⁵ Sandberg kaller fyrvokter Schöning, Svend vægter, Munken Vendt og Parelius vandrere.

bipersonene i romanene enn Knutsen gjør, da han mener de er relevante for å vise hvor normen i bøkene ligger. Sandberg leser Edvarda som en kontrast til den ”følelseskalde og viljeløse Rosa” og til dem han kaller ”de masochistiske allmuekvinner” (Sandberg 1978:81). Innledningsvis stiller Sandberg spørsmålet om hvilke verdinormer Edvarda kan representere i *Rosa*, men det han fokuserer på i sitt kapittel om Edvarda, er hvordan hennes adferd kan forklares. Hans forklaring er at hun må ”gjøre noe selv for å dempe lengselen etter en fullbyrdelse med Glahn” (Sandberg 1978:86), og det er i stor grad hennes seksuelle forhold til Gilbert Lapp han fokuserer på. Sandberg konkluderer med at vandringen vurderes som noe positivt, og han mener følgelig at vandrerne og Edvarda er bærere av denne verdinormen i disse bøkene. Dette til tross for at Edvarda er den mest ulykkelige og rotløse av alle karakterene i *Rosa*, og til tross for at Edvarda selv får uttale en helt annen tanke i romanen; ”Hadde jeg faat den jeg var kjær i og blit her og gaat i Skogene og paa Veiene saa kanske jeg hadde beholdt min Fred”.³⁶ Generelt er Sandbergs konklusjon rotete og til tider selvmotsigende, og det kan virke som om han på forhånd er litt for oppsatt på å komme fram til det motsatte av hva andre studier har vist.

Den danske lektoren Karen Riishede skreiv i 1994 en avhandling om kjærlighetsdrømmene og kvinnebildet hos Knut Hamsun.³⁷ Her er et poeng å vise hvordan det hun kaller kjærlighetsdrømmen hos Hamsun, endrer seg i det tidsrommet *Rosa* kom ut. Riishede har imidlertid valgt å utelukke *Benoni* og *Rosa* fra avhandlingen, da hun anser disse bøkene for å være populærromaner³⁸ og bestillingsverk (Riishede 1995:125). Men i et foredrag holdt på Hamsun-dagene på Hamarøy i 1998, ”Edvarda og Gammelmoderen – to parallelle kærlighedshistorier”, har hun sett på Edvarda også i *Rosa*. Artikkelen er interessant, men den går ikke i dybden av karakteren Edvarda. Riishedes fokus er å sammenligne Edvardas forhold til Gilbert Lapp i *Rosa* med Gammelmoderens forhold til tateren Otto Aleksander i *Men Livet lever*, og via det si noe om i hvilken grad disse forholdene beskrives sympatisk eller ikke og om de kan kalles kjærlighetsforhold.

Erik Bjerck Hagen er i sin artikkel ”Vandrerbøkene, *Benoni* og *Rosa*”,³⁹ så vidt innom Edvarda-skikkelsen. Han påstår blant annet at Edvarda i *Rosa* får ”noe formelaktig over seg som peker mot en latent svakhet i mange av Hamsuns kvinneportretter” (2005:174). Jeg blir

³⁶ Knut Hamsun, *Rosa*, samlede romaner 1933:275. Det er denne utgaven av romanene jeg vil benytte i hele oppgaven, både når jeg skriver om *Rosa* og *Pan* og andre romaner jeg viser til underveis. Unntaket er når jeg henviser til Hamsuns foredrag. Da benytter jeg den nyeste utgaven av Hamsuns samlede verker (2009).

³⁷ *Drømmen om kærlighed – kvindebilledet hos Knut Hamsun*, 1994

³⁸ Riishede 1998:90. Her henviser dessuten Riishede til Ferguson 1996:215-216, hvor Ferguson skriver om Knut Hamsuns nye avtale med et russisk forlag.

³⁹ Artikkelen er et av bidragene i Ståle Dingstads antologi *Den litterære Hamsun*, 2005

ikke riktig klok på hva han mener med denne påstanden, da han hverken presenterer den formelen han påstår danner grunnlag for Edvardas opptreden, eller i særlig grad utdyper hva han mener med ”svakhet” i Hamsuns kvinneportretter. Hans påstand vil jeg imøtegå i avslutninga av denne oppgaven.

Det er enkelte andre som har foretatt mindre studier av Edvarda både i *Pan* og i *Rosa*. Av disse bør Ellen Mortensen nevnes. Litteraturseminaret under Hamsun-dagene på Hamarøy i 2004 var viet Hamsuns kvinner. Her presenterte Mortensen en studie av nettopp Edvarda Mack i de to nevnte bøkene. I artikkelen ”Edvardas lunefulle begjær” (2004), har Mortensen hovedvekt på Edvarda i *Pan*, men hun ser henne også i lys av *Rosa*. Selv har jeg skrevet artikkelen ”Edvardas ulykkelige jakt på lykke” (2010) om det samme.⁴⁰ Her kommenterer jeg Edvardas tilbakekomst til Sirilund og knytter skikkelsen opp mot Hamsuns tematikk i blant annet vandrer-bøkene. Jeg vurderer også hvordan Edvarda brukes som kontrast til Rosa. Mortensen er inne på svært mye av det jeg selv er inne på i min nevnte artikkel, jeg vil derfor flere steder kommentere hennes betraktninger og funn.

Ingebjørg Liland har også sett på Edvarda i begge bøker. Hun holdt i 2010 foredraget ”Edvarda Mack. Fra forelsket frøken til bitter baronesse” (2010). Her tolker Liland blant annet Edvardas oppførsel som en reaksjon på forholdet – eller det manglende forholdet – hun har til sin far, Ferdinand Mack. Ingen større arbeider er, så vidt jeg har funnet ut, viet denne Edvarda-skikkelsen alene, og det er dette hullet i resepsjonen jeg ønsker å være med på å tette.

⁴⁰ Artikkelen ”Edvardas ulykkelige jakt på lykke”, Hamsun-dagene, 2010, blei opprinnelig skrevet som en eksamensoppgave ved UiT. Artikkelen som er trykket i Hamsun-selskapets skriftserie er en bearbeidet utgave og basert på et foredrag holdt på Hamsun-dagene i 2010.

2 Handlingsreferat

2.1 Handlingsreferat av *Pan. Af Løytnant Thomas Glahns Papirer (1894)*

Romanen åpner med at en forteller informerer om at han vil skrive ned noe for å forkorte tiden. Han har nettopp mottatt to grønne fuglefjær i posten, og disse fjærene har fått han til å tenke på en sommer han hadde i Nordland to år tidligere, i 1855. Den som forteller historien, er den tretti år gamle løytnanten Thomas Glahn, og alt er følgelig framstilt fra hans perspektiv.

Glahn har tatt turen nordover en vår for å leve i pakt med naturen og finne ro. Ei stund lykkes dette for Glahn, han opplever at luktene og lydene fra skogen, og synet av øyer, holmer, sjøen og fjellene, gir han en slags følelse av harmoni. Men harmonien brytes.

Der Glahn befinner seg, befinner det seg også en del mennesker som kommer til å prege hans tid i Nord-Norge. Handelsmannen Mack, som er den som regjerer på Sirilund, stedet Glahn er kommet til, har en ung datter, Edvarda, som Glahn ganske raskt fatter interesse for. Der er også en smed med sin unge kone Eva, en doktor, seterpiker, krambodsbetjenter og etter hvert en finsk baron.

Det som former handlinga i romanen, er et turbulent kjærlighetsforhold mellom Edvarda Mack og løytnant Glahn. Det går ikke lang tid før Glahn fatter interesse for denne unge damen, og interessen er gjensidig. Edvarda er ikke redd for at andre skal forstå hva hun vil med Glahn. Etter et par uskyldige og tilfeldige møter mellom de to, inviterer Edvarda Glahn til å være med på utflukt til klippfiskbergene. Der ute kaster hun seg om halsen på Glahn, i alles påsyn, kysser han og erklærer at det er han hun vil ha! Fra da av treffes de to daglig, i smug. En måned går i lykkerus, men så endrer forholdet seg. Edvarda sysler med andre ting, hun steller i stand en utflukt til Korholmene, hvor hun opptrer avvisende overfor Glahn, og hun arrangerer et ball, hvor hun på lignende vis både avviser han og fornærmer han, hvorpå han svarer med å gå hjem og skyte seg i foten. Han har da oppfattet den gamle, halte doktoren på Sirilund som en rival og vil konkurrere på lik fot med han. Doktoren er ikke en reell rival, men det er derimot en finsk baron Mack tar med seg til Sirilund.

Edvarda holder seg nå mest til denne baronen, mens Glahn har begynt å ha nattlige møter med smedens unge kone, Eva. Også Mack har seksuell omgang med den unge konen. Glahn og Edvarda glir gradvis lenger og lenger fra hverandre. De skjeller hverandre ut ved flere anledninger, sårer hverandre på det groveste, før Glahn vil drive vekk sine følelser for Edvarda i løpet av tre jernnetter. Høsten kommer, og svermeriet mellom dem er tilsynelatende over. Edvarda har på trass bestemt seg for at baronen skal være den hun gifter seg med, men

foreløpig skal han reise fra Sirilund, og i den anledning arrangeres den tredje skjebnesvangre sosiale scenen som Glahn ikke håndterer: en avskjedsfest for baronen. Her fortsetter Edvarda å ydmyke Glahn, og av sjalusi spytter Glahn Edvardas frier, den finske baronen, i øret. Mack forsøker på sitt vis å bli kvitt Glahn og setter fyr på hytta han har tilhold i. Dette fungerer bare til en viss grad. Glahn blir nødt til å finne seg et annet sted å bo, men han slutter ikke å treffe Eva. Macks neste trekk fører til at Eva drepes av steinblokker Glahn sprenger løs når baronen reiser. Mack har satt Eva til straffarbeid akkurat der steinblokkene lander.

Glahn ber om å få tilsendt sin uniform, i håp om at den vil gjøre inntrykk på Edvarda, men den kommer for seint. Det er over for de to. Det ender med at Glahn skyter hunden sin, Æsop, og gir Edvarda hundeliket i avskjedsgave, før han reiser fra Sirilund for godt. Tilbake står en likblek Edvarda.

Til sist i boka kommer ”Glahns død. Et papir fra 1861”. Denne delen av historien er skrevet av en jaktkamerat av Glahn. Her får vi vite at han i India har mottatt et nytt brev fra Edvarda, et frierbrev. Dette får Glahn til å kle seg opp, synge salmer og til slutt tirre jaktkameraten såpass mye at han skyter han, slik Glahn helt tydelig ønsker han skal gjøre.

Fortellinga forlater altså Edvarda på Sirilund. Leserne veit at historien om Glahn er slutt, men vi veit ingenting om Edvarda, bortsett fra at hun sender Glahn to brev; et med fuglefjær og et ”frierbrev” med noen års mellomrom, begge i konvolutter som antyder at hun giftet seg med den finske baronen. Men så henter Hamsun henne tilbake igjen i romanen *Rosa*.

2.2 Handlingsreferat av *Rosa. Af Student Parelius' Papirer* (1908)

I slutten av *Benoni* (1908) annonseres Edvardas forestående tilbakekomst til Sirilund: ”Vaaren kom og Macks Datter Edvarda steg iland fra Postskibet. Men det er en anden Historie og en anden liten Bok som heter Rosa” (*Benoni*, s.211). *Rosa* er altså fortsettelsen på historien i *Benoni*, til sammen utgjør de det som har vært kalt en dobbelroman, men *Rosa* er også fortsettelsen på historien fra *Pan*.

I *Pan* forlot Glahn en likblek Edvarda etter en grusom avskjed mellom de to. Men nå kommer hun altså tilbake til det samme stedet. Historien i *Rosa* er fortalt av student Parelius som kommer til Sirilund fordi han har en avtale med en kamerat om å gå på jakt i området. Men han bindes raskt til stedet og kommer seg ikke videre. I denne romanen får vi følge Parelius' liv på Sirilund i et drøyt år.

Rosa åpner på lignende måte som *Pan*. Fortelleren posisjonerer seg i forhold til det han forteller om; femten år tidligere, da han var 22 år, opplevde han noe som synes verdt å tegne ned. Parelius har, før han ankommer Sirilund, hørt snakk om både den mektige handelsmannen Mack og hans kompanjong Benoni Hartvigsen. Parelius velger å gå til den siste for å be om logi. Når Benoni får høre at Parelius kan male og tegne, vil han at Parelius skal lage noen skilderier av hans eiendommer, for det mangler han i sitt hus. Parelius begynner på oppgaven. Det går ikke lang tid før han møter de andre som har tilhold på Sirilund og i bygda. Først treffer han Rosa, som han umiddelbart faller for, og det tar ikke lang tid før han kjenner til de fleste personene på stedet.

Selv om Parelius' plan er å reise videre til høsten, blir han værende. Men han skifter bosted. Benoni, som er interessert i å få Rosa hjem til seg, under påskudd av at han vurderer å ta til seg Steen krambodsvends datter, Martha, og da vil trenge kvinnfolkhelp, begynner å se på Parelius som en trussel for et forhold mellom seg selv og Rosa. Det ender opp med at Parelius flytter inn i hovedhuset på Sirilund. Her skal han virke som lærer for Edvardas to små døtre. Hun har imidlertid invitert han dit fordi han har snakket om en kamerat han har, Munken Vendt, som Edvarda har fattet interesse for. Det varer ikke lenge før Edvarda får Parelius til å invitere Munken Vendt til Sirilund.

I Munken Vendts selskap blomstrer Edvarda ei tid, men hun synes han er for uberegnelig og ønsker snart å bli kvitt han igjen. Underveis har også Edvarda dyrket sitt forhold både til Benoni og til Gilbert Lapp. Generelt er det mange forhold å holde styr på for Parelius på Sirilund, og etter å ha sett både flere av Edvardas krumspring og hennes veksling mellom religiøsitet og upassende forhold til menn, Macks kontroll med damene, Bramaputras og Ellen stuepikes omgang med ulike menn og hørt Rosas holdning til "sine" menn, tenker Parelius at det er et barbari han har falt oppi. Allikevel blir han forholdsvis raskt både Edvardas og Rosas fortrolige.

Edvarda forteller flere historier om Glahn og tida si med han. Rosa forteller om sin første mann, Nikolai, og om sin frykt for Gilbert lapp. Benoni går rundt uten helt å vite hva som foregår. Han lures av Mack til å egenforsikre galeasen Funtus, som går ned med all last, og han lures til å betale for å gå inn som likeverdige partner med Mack, noe som også innebærer et navnebytte fra Hartvigsen til Hartwich. Edvarda har en finger med i det meste som skjer på Sirilund, og en dag før jul har hun lurt Benoni til å sørge for å få fjernet badekaret og badedynen Mack bruker til sine badekarorgier. Dette gjennomfører Benoni, og etterpå er han så stolt av seg selv at han vurderer å gå til kirka i ei nyinnkjøpt dykkerdrakt. Men Mack legger seg syk, og badekaret må graves opp igjen. Benoni lykkes imidlertid bedre i

forholdet til Rosa. De to gifter seg og får en sønn, men idet det kan se ut til at forholdet kan begynne å fungere, dukker plutselig Rosas første mann, Nikolai, opp.

Nikolai Arentsen, som Mack og Benoni har kjøpt ut av ekteskapet med Rosa, har ikke fått nok betaling for å spille død. Han er imidlertid raskt ute av historien igjen; når han har fått pengene sine, leverer han disse til sin mor, før han hopper utfor kaien og forsvinner. Livet på Sirilund er altså mangfoldig, og det er stort persongalleri som blir presentert i denne boka, særlig til sammenligning med *Pan*.

I siste kapittel kommer beskjeden om at Glahns familie kunngjør at han er død i India. Dette utløser en sorgreaksjon hos Edvarda, men det utløser også noe annet. Nå vil hun bruke opp sin siste rest av ømhet på en tilreisende engelsk mann, den bemidlede laksefiskeren og drukkenbolten sir Hugh Trevelyan som årlig besøker Sirilund og sin sønn hos Edvarda i Torpelviken. Edvarda Mack velger å reise bort fra Sirilund med sir Hugh. Planen er først å reise uten barna sine, men hun snur og tar dem med seg. Dagen etter tar Parelius sin sekk og sin børse og vandrer videre.

3 Teoribakgrunn

3.1 Evolusjonær psykologi

Evolusjonær psykologi er et fagfelt i skjæringspunktet mellom evolusjonsbiologi og psykologi. Den evolusjonære psykologien hviler på de samme prinsippene som evolusjonsbiologien, nemlig teorien om evolusjon gjennom naturlig utvalg.

Charles Darwin kan med rette sies å være evolusjonsbiologiens far med boka *Om artenes opprinnelse* [1859].⁴¹ Det som ikke er like godt kjent, er at Darwin ikke var alene om å "oppdage" evolusjon gjennom naturlig utvalg. Alfred Russel Wallace skreiv til Darwin i 1858 og fortalte om sin idé om naturlig seleksjon (naturlig utvalg) (Stearns og Hoekstra, 2005:15), hvorpå de to sammen presenterte og publiserte idéen.⁴² Darwins store verk, som han jobbet med i nærmere tjue år, kom først et år seinere. I *Om artenes opprinnelse* presenterte Darwin sin teori om evolusjon gjennom naturlig seleksjon, sammen med store mengder empiriske data som understøttet teorien.

I grove trekk går teorien ut på at genetisk betingede egenskaper/trekk **varierer** fra individ til individ. Egenskapene/trekkene **nedarves** til avkom. Individene med de mest fordelaktige egenskapene/trekkene, sammenlignet med individer som har andre varianter av egenskapene/trekkene, vil ha større **reproduktiv suksess** (også kalt *fitness*) enn sine samtidige. Og dermed vil de ha en større andel av sine gener i neste generasjon enn sine konkurrenter. Seleksjonen skjer naturlig ved at de individene som er best tilpasset sine omgivelser, er de som i størst grad lever lenge nok til å reprodusere og få avkom som i neste rekke kan reprodusere. Slik vil utviklingen skje over tid, tilnærmet usynlig fra generasjon til generasjon, men "synlig" gjennom vår evolusjonære fortid.

Evolusjon er ikke en framsynt prosess, det finnes ikke noe mål. Hver generasjon er et produkt av den forrige, og bestemmende for den neste. Gener i individer som ikke reproduserer, er gener som taper terreng, mens gener i individer som reproduserer, er gener som vinner terreng i neste generasjon.

En målrettet prosess er det vi ser innenfor jordbruk og husdyrhold. Her velger bonden ut de individene som har de mest fordelaktige trekkene, og han lar disse individene reprodusere. Resultatet er en generasjon som er bedre enn den forrige, med hensyn til de ønskede egenskapene. En ny utvelgelse skjer, og den neste generasjonen blir enda bedre i

⁴¹ Bokas originaltittel *On the Origin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, blei endret til "*The origin of species*" i 1872, men ofte brukes bare "*Origin of species*", eller *Origin*. På norsk: "*Om artenes opprinnelse*", eller "*Artenes opprinnelse*".

⁴² Artikkelen blei publisert i *Journal of Linnean Society of London* i 1858.

bondens øyne. Dette kalles kunstig seleksjon, her er det et mål, og bonden gjør bevisste valg for å oppnå målet.

På samme måte som evolusjonen er begrenset av det som til en hver tid er tilgjengelig og som naturlig seleksjon kan virke på, var også Darwin begrenset av det som var tilgjengelig av informasjon da han skreiv *Om artenes opprinnelse*. Han var klar over at jorda sannsynligvis ikke kun var noen tusen år gammel, slik man tidligere hadde trodd,⁴³ men at den var millioner av år. Etter å ha lest Malthus,⁴⁴ som skreiv om konkurranse om begrensede ressurser som følge av eksponentiell populasjonsvekst, begynte Darwin på sitt manuskript om naturlig utvalg (Stearns & Hoekstra 2005:14).

Det som ikke var tilgjengelig for Darwin, var Mendels resultater fra forsøk med erteplanter, publisert i 1865.⁴⁵ Mendel hadde knekt koden for hvordan egenskaper/trekk nedarves gjennom generasjoner. Han viste hvordan det hverken var en blandingsprosess, som antydte av Darwin [1859], eller en prosess der tilegnede egenskaper gikk i arv,⁴⁶ men en prosess der diskrete "arvefaktorer", gener, blei nedarvet i sin helhet fra generasjon til generasjon. Mendels resultater blei gjenopplaget drøye 30 år etter at han publiserte dem, men det gikk ytterligere 30 år før Mendels lover blei sammenføyd med Darwins teori og ga opphavet til den moderne syntesen,⁴⁷ altså evolusjonsteorien slik vi kjenner den i dag (Stearns & Hoekstra 2005:16).

Til tross for at Darwins teorier like gjerne kunne benyttes for å forklare menneskers – som dyr og planter – tilpasninger og adferd, styrte mange unna denne forklaringsmodellen, særlig gjaldt dette humaniora (Cartwright 2008:3-29). Hovedårsaken var den tilsynelatende sterke forbindelsen mellom evolusjonsbiologi og eugenikk, samt at Lamarcks teori om at tilegnede egenskaper kunne nedarves til avkom, var mer tiltalende enn det som blei ansett som Darwins teorier. Darwinistene blei beskyldt for å være deterministiske og reduksjonistiske av de som forsøkte å finne forklaringer på menneskets adferd i kulturen og det sosiale miljøet (Cartwright 2008:3-29). Misbruket av darwinismen og eugenikken under andre verdenskrig gjorde heller ikke saken enklere for Darwins tilhengere.

Konflikten toppet seg i 1975, da Edward O. Wilson publiserte boka *Sosiobiology: The New Synthesis*. I denne boka syntetiserte Wilson de mange viktige bidragene for forståelsen

⁴³ Darwin leste Charles Lyells *Principles of Geology* (1830-1833) mens han var på reise med *Beagle* (Stearns & Hoekstra, 2005). I *Principles of Geology*, forklarer Lyell hvordan geologiske endringer skjer i små steg over lang tid.

⁴⁴ Thomas Robert Malthus, politisk økonom, publiserte sin *An Essey on the Principle of Population* i 1789.

⁴⁵ I denne artikkelen, "Versuche über Pflanzenhybriden", publiserte Mendel sine to arvelover.

⁴⁶ Teorien om at tilegnede egenskaper gikk i arv, blei framsatt av Jean-Baptiste de Lamarck i 1815 og årene som fulgte.

⁴⁷ Denne sammenføyningen blei gjort av R. A. Fisher, J. B. S. Haldane og Sewall Wright.

av både dyrs- og menneskers adferd og tilpasninger i lys av naturlig utvalg og evolusjon. Kun ett kapittel, av i alt 27, var viet mennesket, men allikevel satte denne boka i gang en heftig konflikt mellom sosialkonstruktivistene på den ene sida, og tilhengerne av evolusjonsteorien på den andre sida. Wilsons motstandere gikk sågar fysisk til angrep på han (Segerstråle 2000:23). Men den gav også grobunn for et nytt fagfelt, et fagfelt i skjæringspunktet mellom evolusjonsbiologi og psykologi, nemlig evolusjonær psykologi.

Utviklingen av dette fagfeltet skylder også ”den kognitive revolusjonen” en takk for sin tilblivelse. Den kognitive revolusjonen foregikk parallelt med framveksten av informasjonsteknologi (IT) etter andre verdenskrig, og datamaskinens prosesser blei en hendig metafor for hjernens prosesser. Evolusjonær psykologi fokuserer på mennesket og på de adaptive mentale mekanismene og prosessene som et produkt av menneskets evolusjonære fortid. Darwin postulerte selv denne utviklinga nesten 150 år tidligere:

In the distant future I see open fields for far more important researches. Psychology will be based on a new foundation, that of the necessary acquirement of each mental power and capacity by gradation. Light will be thrown on the origin of man and his history. (Darwin, [1859] 2008:359)

3.2 Seksuell seleksjon - et resultat av kampen for å finne seg en make

Darwin merket seg at mange egenskaper/trekk ikke så ut til å øke et individs evne til å overleve, heller tvert i mot. Hvorfor skulle disse trekkene favoriseres gjennom naturlig seleksjon? Han gav selv svaret i sin bok *Desendent of Man and Selection in Relation to Sex* (1871). Han kalte denne seleksjonsmekanismen ”seksuell seleksjon”.

Seksuell seleksjon handler om hvordan individer av et kjønn har trekk det andre kjønnnet finner attraktivt og/eller som gir dem en konkurransefordel i konkurranse mot en av det samme kjønn. Dette er en viktig del av evolusjonen, siden det ikke kun handler om å overleve, men også om å reproducere.⁴⁸

Menn og kvinner er forskjellige. De mest iøynefallende forskjellene er de fysiske. Menn er større enn kvinner, de er fysisk sterkere, de har et mindre lager av fett rundt rumpe og hofter, og de har et smalere bekken. Videre utviser menn mer risikofylt adferd, de har høyere juvenil dødelighet og lavere forventet levealder, og de blir seint kjønnsmodne sammenlignet med kvinner. Ansiktstrekkene hos menn er også mer maskuline enn kvinners

⁴⁸ Unntaket er det som blir kalt 'inclusive fitness' (Hamilton, 1964), der fitness måles som både direkte fitness gjennom avkom, og indirekte fitness gjennom slektninger som ikke er eget avkom.

ansiktstrekk, som er mer barnlige. Det kjønn som investerer minst i avkom og som i størst grad konkurrerer om tilgang til det motsatte kjønn, er vanligvis fysisk større enn det mindre konkurrerende kjønn, dette er altså tilfellet også hos mennesker (Cartwright 2008:65).

Men forskjellene er flere enn de som umiddelbart kan observeres med det blotte øyet. Menn produserer millioner av små kjønnsceller, spermier, mens kvinner produserer få og store kjønnsceller, egg. Kvinner har skjult eggøsning og indre fertilisering. Kvinner bærer også den største initiale investeringsbyrden. For det første er egg mer kostbart å produsere enn sædceller, og for det andre investerer kvinner i avkommet gjennom cirka ni måneders svangerskap samt gjennom å amme barna. I denne perioden vil de også være ufruktbare. Dette gjør at de to kjønnene har ulikt reproduktivt potensiale.

Mens en manns potensiale i hovedsak er begrenset av hvor mange partnere han kan tiltrekke og befrukte, er en kvinnes potensiale begrenset av hvor mange barn hun gjennom livet kan bære fram. Kvinner, som kun er fertile når de har eggøsning, kan derfor sees som en begrenset ressurs. Selv om forholdet menn til kvinner normalt vil være tilnærmet 1:1, er ikke forholdet det samme når man ser på antall kvinner som kan befruktes i forhold til antall menn som kan befrukte kvinnene. Mennene vil være i flertall. En mann kan få langt flere avkom enn en kvinne. Det er også stor variasjon i antall avkom en mann kan få. En kvinne kan bare få et forholdsvis lavt antall barn, mens en mann kan få fra null til flere hundre barn. Menn har dermed både mer å tape og mer å vinne i reproduktiv konkurranse, enn kvinner har. Følgelig vil konkurransen mellom menn, altså den intraseksuelle konkurransen, være større enn mellom kvinner. Konsekvensen av dette er at kvinner vil ha flere potensielle partnere å velge mellom enn menn vil ha. Kvinner kan altså, fra et evolusjonært perspektiv, gjøre seg kostbare, og de kan velge de best egnede blant de konkurrerende mennene. Dette vil drive den interseksuelle seleksjonen.

Ved interseksuell seleksjon vil det, ifølge teorien om seksuell seleksjon, selekteres for trekk/egenskaper hos menn og kvinner som vurderes som attraktive av det motsatte kjønn. Individuer med disse trekkene/egenskapene vil, i større grad enn sine konkurrenter, foretrekkes som partnere. Og de vil derfor føre en større andel av sine gener videre til neste generasjon enn de som ikke foretrekkes. De vil altså ha større reproduktiv suksess, fitness, enn sine konkurrenter. Trekkene/egenskapene som vurderes som attraktive, er imidlertid ikke de samme for menn og kvinner, og det har derfor utviklet seg ulike parringsstrategier for de to kjønnene.

Menn er best tjent med å spre sine gener blant så mange kvinner som mulig, særlig om de slipper kostnaden forbundet med å investere i avkom. Kvinner vil derimot øke sin fitness

ved å holde tilbake inntil de er sikre på at den fremtidige partneren er villig til å investere i henne og avkom. Og/eller hun kan velge en partner kun ut fra hans tiltalende ytre trekk. Dette kan bidra til avkommets fitness ved at guttebarn arver de attraktive trekkene hos partneren og jentebarn arver preferansene (f.eks. Buss 2009:186; Alcock 2005:358). Et menneskebarn er allikevel en stor investering, og dette krever at begge foreldre bidrar. Hvis ikke, risikerer de at barnet ikke overlever, og de vil begge tape med tanke på fitness. Dette har ført til at vi mennesker stort sett har et monogamt parringssystem med innslag av opportunistiske parringer med individer utenfor parforholdet. Både menn og kvinner vil velge partnere etter visse kriterier.

Våre forfedre blei selektert for sin evne til å skille sunne, friske, velfungerende og attraktive partnere fra de som ikke var det. Både menn og kvinner benytter seg av taktikker for å gjøre seg mer attraktive for det motsatte kjønn. I konkurranse med rivaler kan de enten framheve attraktive egenskaper ved seg selv, eller de kan sette rivalen i et dårlig lys ved å snakke nedsettende om han/henne, og slik, indirekte, framstå som et bedre alternativ (Buss og Dedden, 1990). Slike nedsettende bemerkninger er sammenfallende med hva menn og kvinner finner attraktivt. Mens kvinner snakker nedsettende om en annen kvinnes utseende, seksuelle tilgjengelighet og trofasthet, snakker menn i større grad nedsettende om sine rivalers evne til å akkumulere ressurser, altså investeringsevne, og deres fysikk (Buss og Dedden 1990).

Både menn og kvinner har en velutviklet estetisk sans og finner blant annet symmetri mer attraktivt enn asymmetri (Gangestad og Thornhill 1997; Grammer og Thornhill 1994; Perrett m.fl. 1999; Scheib m.fl. 1999). Det koster å bygge en symmetrisk kropp, og mye kan gå galt underveis i utviklinga. Symmetri kan blant annet indikere en evne til å motstå infeksjonssykdommer og andre potensielle belastninger som kan forårsake asymmetri. De individene som er best tilpasset sine omgivelser, både med tanke på parasitter, virus, næringsgrunnlag eller stress, kan investere mer i byggingen av en symmetrisk kropp enn de som i mindre grad er tilpasset omgivelsene sine.

Andre egenskaper/trekk som både menn og kvinner finner attraktive i framtidige partnere, er at de er snille, forståelsesfulle, intelligente og kreative, samt deres personlighet, helse og evne til å tilpasse seg (Buss og Barnes 1986). Det mest interessante er allikevel ikke hva de har til felles, men hvordan menns- og kvinners partnerpreferanser skiller seg fra hverandre og den evolusjonære forklaringa på dette.

Trekk/egenskaper hos menn som kvinner finner attraktive, er evne og vilje til å investere i henne og i avkom, både materielt og immaterielt, samt å forsvare henne og avkom mot farer. For en mann vil attraktive trekk/egenskaper hos en kvinne være signaler om at hun

er fruktbar og trofast. Det siste kommer av at menn ikke kan være sikre på sitt farskap siden kvinner har indre befruktning. Ved å foretrekke tilsynelatende trofaste partnere, kan de unngå å investere i en annen manns avkom og gener. På bakgrunn av dette, har menn og kvinner ulike strategier når det kommer til partnervalg.

Kvinner finner menn som er fysisk tiltrekkende, har en viss status og som viser evne til å bringe ressurser inn i parforholdet, attraktive. Med ressurser menes både genetiske og materielle ressurser. Kriteriene varierer imidlertid noe med tanke på om partneren velges for et kort eller langt forhold. I et kort og/eller tilfeldig forhold, vil kvinner foretrekke fysisk attraktive menn (Buss og Schmitt 1993) med en dominant status (vinnere i intraseksuell konkurranse) og med sekundære kjønnskarakterer knyttet til testosteron, noe som indikerer høy genetisk kvalitet⁴⁹ (Cartwright 2008:263). I et forhold av lengre varighet vil sosial status, ressurser, ambisjoner, investeringsvilje og pålitelighet være likeså viktige og kanskje viktigere egenskaper, og disse vil altså vurderes som attraktive (Cartwright 2008:241).

Menn, på sin side, vil foretrekke kvinner som signaliserer at de er unge og fertile. Dette kan signaliseres både gjennom utseende og adferd (Buss 2009:147). Fysiske trekk er fyldige lepper, store, klare øyne, smal nese, klar og glatt hud og livlige ansiktsuttrykk, for å nevne noen (Buss 2009:147:148). Dette er trekk som ser ut til å vurderes som attraktive på tvers av kulturer (Cunningham m. fl. 1995) og gjelder særlig for lengre forhold (Cartwright 2008:241; Buss 2009:142-148). Hos kvinner er alder og fertilitet tettere knyttet sammen enn hos menn. Dette er på grunn av kvinners menopause som normalt inntreffer når de er 45-50 år. Videre vil en kvinnes fysiske utseende være en viktig indikator på hennes helse og evne til å sette barn til verden. Indikasjoner på at kvinnen er trofast, er også viktige for en manns valg av langtidspartner. En kvinne som er "lett på tråden", er derfor ikke å foretrekke som partner, men som opportunistisk parring, er hun ikke å forakte. En mann vil videre ha lavere terskel for utenomekteskapelige seksuelle forhold enn en kvinne. Det er av den enkle grunn at han ikke må betale en like høy pris for en eventuell graviditet som en kvinne må (jf. kvinners høyere initiale investering). I korte/tilfeldige forhold vil en mann også senke sine standarder når det kommer til kvinnens fysiske utseende. Han vil altså helle mot et mer polygynt parringssystem enn mot et monogamt. I Knut Hamsuns *Benoni* og *Rosa* (1908) har handelsmannen Ferdinand Mack seksuelle forhold til svært mange av bygdas kvinner:

⁴⁹ Testosteron har en negativ og undertrykkende effekt på immunforsvaret. Testosteron er også nødvendig for å utvikle sekundære kjønnskarakterer. Eksempel på dette hos mennesket er bredere og mer muskuløs overkropp, muskler generelt, skjegg og bredere kjeve, for å nevne noen. Kun individer av høy genetisk kvalitet evner å produsere disse trekkene uten at det går på bekostning av deres helse (Folstad, 1992).

[Svend vekter] og Ellen hadde et Barn, en gut med brune Øine, men baade Farns og Morns øine var blaa, og det var ingen Hemmelighet at Mack selv var Barnets Far. [...] Man regnet at Mack hadde nu Kjærester i ni Familjer på Sirilund, foruten alle andre Steder baade i sitt Hus og i Bygden. (Hamsun, *Rosa* s. 336)

Mack er altså et utmerket litterært eksempel på en mann med en polygyn parringsstrategi. Han sørger også for å slippe unna investeringsbyrden i avkom ved å passe på at kvinnene blir gift med andre ”i betimelig Tid” (*Rosa*, s.336).

Hvis både menn og kvinner kan drive med utenomekteskapelig opportunistisk parringsaktivitet, er det nærliggende å tro at det har utviklet seg visse strategier for hvordan menn og kvinner reagerer på sin partners utroskap eller noe som kan gi mistanke om utroskap. En mann som blir ført bak lyset av sin utro partner, har langt mer å tape enn en kvinne. Hvis hans partner blir gravid med en rival, løper han risikoen å investere i et barn som ikke bærer noen av hans gener. En kvinne løper ikke samme risiko ved graviditet. Hun er mor til sitt barn, uavhengig av hvem som er faren. Hun kan allikevel miste sin partners investeringer, både nåværende og framtidige, i seg selv og avkom. Hun vil derfor skjule eventuelt utroskap fra sin partner. En mann vil være sensitiv til – og potensielt reagere kraftig – ved mistanke om at partneren har et seksuelt forhold til en annen (Cartwright 2008:224; Buss 2009:335-344; Sagarin m.fl. 2012).

I *Konerne ved Vandposten* (1920), er Oliver Andersen blitt kastrat etter å ha fått skrittet ødelagt da han var ute som matros. Petra blir allikevel mor til flere barn, og Oliver er nervøs hver gang et nytt barn skal komme, han er veldig opptatt av barnas øyefarge:

Ut paa Eftermiddagen faar han se hende vaken, han tar hende bort til Vinduet og overbeviser sig om hva Slags Øine hun har. Petra ligger og ser paa og er tryg, det er intet iveien: Barnet har brune Øine. [...] Det var atter blit brune Øine, selve Familieøjnene, Naturen hadde seiret, alt kom i Orden igjen. Aa den aandssvake Mand, Gud vet hvorledes han ræsonnerte! (Hamsun, *Konerne ved Vandposten*, s. 89)

Olivers forrige barn hadde blå øyne, og det fikk han til å reagere noe voldsomt, til tross for at både Oliver og Petra har blå øyne. Resonnementet hans er helt vrangt, og det er slike resonnement som kan føre til at en mann ukritisk investerer i en annen manns barn, og dermed vil ha færre gener i neste generasjon, enn en mann som ikke ukritisk investerer i andres gener. Altså vil flere menn i neste generasjon være av typen "jeg investerer ikke i barn som jeg mistenker at er en annens", enn "jeg investerer i ethvert barn min partner føder".

I motsetning til menn, som taper mest ved seksuelt utroskap, vil tapet være størst for en kvinne hvis hun mister en manns investeringer (Cartwright 2008:224-225; Buss 2009:335-

344). Som en følge av dette, er hun mest sensitiv til sin partners følelsesmessige tilknytning til rivaliserende kvinner (Buss m.fl. 1992; Sagarin m.fl. 2012). Dette er fordi et følelsesmessig forhold, framfor et rent seksuelt forhold, er tettere knyttet til langtidsforhold enn korte/tilfeldige forhold. Hvis en mann får barn med en annen kvinne enn hun han er i et forhold med, men ikke tar investeringsbyrden, kan ha fortsatt investere like mye i sin partner og hennes barn. Hvis han derimot innleder et følelsesmessig forhold til en annen kvinne, og denne kvinnen blir gravid, kan hans partner risikere at han går fra henne for å investere i det nye forholdet. Mistanke om utroskap, pågående eller kommende, fører til sjalusi.

Sjalusien er det som driver menn og kvinner til handlinger som hindrer partneren i å være utro (Buss 2009:342-344). Menn kan for eksempel hindre sin partner i å møte andre, slik at partnerne heller bruker all sin tid sammen med dem. De kan også true og bruke vold, både på sin partner og rivaler. En annen strategi er å vise partneren hvor mye ressurser de har ved å kjøpe statussymboler til dem, eller ta dem med på dyre restauranter. På den andre sida, kan de gjøre seg underdanige sine partnere, ydmyke seg selv og trygle sine partnere om å beholde dem.

Kvinner har andre taktikker. I hovedsak går disse ut på at kvinner gjør seg mer attraktive for partneren sin blant annet ved å forsøke å framstå som yngre enn de er. Dette kan de gjøre både gjennom valg av klær og ved bruk av sminke for å skjule aldringstegn, for eksempel. Kvinner tyr også, oftere enn menn, til taktikker for å framkalle sjalusi hos sine partnere. Kvinner kan fremprovosere sjalusi ved å vise interesse for og flørte med andre menn i sin partners nærvær. Kvinnens ønske om å gjøre partneren sjalu kan komme av at de ønsker å få et nærmere forhold til partneren og/eller de ønsker å teste forholdets holdbarhet (Buss, 2009:344). Partnerens reaksjon kan gi dem informasjon om partnerens intensjoner og forpliktelser (Buss 2009:344). Å provosere fram sjalusi hos partneren er noe begge kjønn kan ty til som taktikk, men det er mer vanlig at kvinner gjør det enn menn. Det kan imidlertid være en dristig strategi. Også dette kan illustreres ved hjelp av et eksempel fra Hamsuns forfatterskap. En slik strategi benyttes i maktkampen som utspiller seg i Hamsuns *En Vandrer spiller med Sordin* (1909), der kaptein Falkenberg og Lovise Falkenberg gjør sitt ytterste for å fremprovosere sjalusi hos den andre. Det ender imidlertid fatalt; Lovise Falkenberg, som blir gravid med en annen enn sin mann, ender sitt liv i fossen.

3.3 Litterær darwinisme

Betegnelsen ”litterær darwinisme” er et av navnene på en forholdsvis fersk retning innenfor det litteraturvitenskapelige feltet, dette er altså en retning i utvikling. Det er særlig i USA, men også i Danmark, denne retningen har begynt å gjøre seg gjeldende.⁵⁰

Kort fortalt handler litterær darwinisme om å kombinere evolusjonære teorier med litteraturanalyse. Innenfor feltet finnes det hovedsakelig to greiner; den ene tar for seg litteratur, eller narrasjon, som en viktig del av evolusjonen og ser på hvordan historiefortelling har spilt en vesentlig rolle i vår utvikling. Her argumenteres det blant annet med at de som har kunnet nyttiggjøre seg andres erfaringer, presentert gjennom historier, både muntlige og skriftlige, har hatt større overlevelsessevne og videre større reproduktiv suksess, og derved vises det til at litteratur har en adaptiv funksjon.⁵¹

Innenfor den andre greina brukes evolusjonspsykologiske perspektiver i analyse av litterære tekster. Det vil si at en for eksempel analyserer karakterer og forholdet mellom dem med utgangspunkt i evolusjonære teorier. Ofte vil fokus være på partnervalg og parringsstrategier, men også på andre psykologiske mekanismer, slik som for eksempel frykt og redsel, som Clausen skriver om.

Innenfor dette nye feltet finner vi representanter både fra litteraturmiljøet og fra evolusjonære fagfelt, dette er altså et tverrfaglig felt, hvor de ulike bidragsyterne sitter med ganske forskjellig faglig ballast.⁵² Dette er ikke negativt. For å kunne utvikle nye områder innenfor et fagfelt, er et samarbeid mellom ulike retninger som regel fruktbart.

Analysene som foretas med evolusjonære perspektiver, kan være svært forskjellige. Enkelte forskere har et behov for å trekke inn forfatteren når de analyserer tekster, slik at deres utgangspunkt blir historisk-biografisk, dette gjelder uavhengig om en snakker om evolusjonære darwinisme eller om andre litterære retninger som har en tendens til å gjøre det samme. Joseph Carrolls essay ”Human Universals and Literary Meaning: A Sosiobiological Critique of *Pride and Prejudice*, *Villette*, *O Pioneers!*, *Anna of the Five Towns*, and *Tess of the d'Urbervilles*,⁵³ er et eksempel på en historisk-biografisk litterær analyse med et evolusjonært perspektiv. Her bruker Carroll forfatterens seksuelle preferanser til å argumentere for hvordan en kan forstå ulike partnerkonstellasjoner i verkene han tar for seg. Jeg mener at dette reduserer verkets (og karakterenes) egenverdi, og en slik analyse kan med

⁵⁰ I Danmark jobber blant annet Mathias Clasen innenfor dette feltet. Han har skrevet en rekke artikler, samt doktoravhandlinga *Monsters and Horror Stories: A Biocultural Approach*, (2012).

⁵¹ Mathias F. Clausen (2006). ”Darwin og Dracula – om biopoetik”, *Aktuell Naturvidenskap*, 1, s. 26-29.

⁵² I *The Literary Animal. Evolution and the Nature of Narrative*, 2005, Gottschall og Wilson (red.), er forskere innenfor begge fagfelt representert. Her finnes flere eksempler på analyser med evolusjonære perspektiver.

⁵³ *Literary Darwinism. Evolution, Human nature, and Literature*, 2012

rette kritiseres for å være reduktiv og spekulativ. I og med at dette er en retning i utvikling, er det rom for å finne andre måter å nyttiggjøre seg evolusjonære teorier i litteraturanalyse på. Jeg har derfor valgt å holde på en tekstimmanent analyse, hvor forfatterens eventuelle private forhold og seksuelle preferanser ikke trekkes inn i analysen av romanene og karakterene jeg tar for meg. Noe av mitt poeng med å bruke evolusjonære teorier i analysen, er å vise at visse mekanismer, taktikker og strategier er universelle og ikke nødvendigvis må knyttes opp mot en biografisk, kulturell eller historisk kontekst.

Både *Pan* og *Rosa* er greie å tidfeste, og begge kunne derfor ha vært analysert i en historisk kontekst. Det er imidlertid ikke mitt siktemål. Jeg vil ganske enkelt tilby et nytt perspektiv på karakteren Edvarda, nemlig et evolusjonspsykologisk perspektiv, da jeg mener at det kan være til hjelp for å finne ut av hvorfor Edvarda handler som hun gjør, for å finne ut om det kan finnes et system i hennes tilsynelatende ville adferd, og kanskje endelig kunne gi svar på det evinnelige spørsmålet så mange har stilt; hvorfor får ikke Glahn og Edvarda hverandre?

4 Analyse av *Pan* med særlig henblikk på Edvarda

4.1 Glahn – en pålitelig forteller?

Romanen *Pan. Af Løitnant Thomas Glahns Papirer* (1894), består av to fortellinger som hver har sin forteller. ”Glahns Død. Et Papir fra 1861” blei publisert som egen historie i 1893, altså året før romanen kom ut. I *Pan* utgjør imidlertid denne fortellinga romanens andre del, og mye viktig informasjon kan hentes ut av denne delen. Rolf Vige hevder at denne delen av teksten ikke spiller noen vesentlig rolle for forståelsen av *Pan* (Vige 1963:73), en holdning som i ettertid er imøtegått av svært mange. Jeg har derfor valgt å analysere denne fortellinga som en del av *Pan*, noe det i den seinere tid også har blitt en tradisjon for å gjøre.

Romanen *Pan* består av 38 korte kapitler, det jeg vil kalle hoveddelen av romanen, og del to, ”Glahns død”, som har fem kapitler. I hvert av kapitlene i hoveddelen fortelles det om episoder fra en sommer som fant sted to år før hendelsene skrives ned. Romanen åpner med at en jeg-person forteller at han har tenkt og tenkt på Nordlandssommerens evige dag. Vi blir fortalt av denne jeg-personen at han er tilfreds med alt, men at han for noen dager siden har mottatt to grønne fjær som har satt i gang en erindring hos han. Det er disse erindringene som utgjør romanens diskurs. Vi har altså med en internt plassert førstepersonsforteller å gjøre. Det er han som velger ut episoder, og det er fra hans perspektiv vi får disse episodene gjengitt. Det episodiske preget i romanen gjør at det ikke er tilstrekkelig å hevde at fortellerens temporale plassering er etterstilt. Kanskje er det mer riktig å tale om en etterstilt, innskutt narrasjon, hvor fortelleren presenterer bruddstykker av en historie, basert på sin hukommelse. Spørsmålet er altså: Kan vi med dette utgangspunktet stole på fortelleren, og er det mulig å avgjøre om noe i fortellinga er mer pålitelig enn annet?

Allerede i åpningskapitlet får vi vite at fortelleren, løytnant Thomas Glahn, skriver dette for ”fornøielses skyld” og at han har ”glemt mange ting som hører disse opplevelser til fordi [han] nesten ikke har tænkt på dem siden” (s. 7).⁵⁴ Vi får altså beskjed om at framstillinga vil være episodisk og basert på hans minner. Videre hevder han at han vil skrive dette ”fordi det korter [han] Tiden at fortælle om hvorledes Vaaren kom for to Aar siden og hvorledes Marken saa ut” (s.14). Dette kan altså se ut til å være fortellerens intensjon; han forteller for fornøielsens skyld, og han forteller for å få tiden til å gå. Denne intensjonen gjentas i romanens femte kapittel, hvor fortelleren bryter opp diskursen ved å spørre seg selv om han skal skrive mer, og selv svarer han at det vil korte tiden hans å gjøre det. Slike

⁵⁴ I teksten vil jeg fortløpende henvise til sidetall i romanene (*Pan* og *Rosa*). Jeg bruker utgavene fra Hamsuns samlede Romaner, 1932/1933.

kommentarer bidrar til å skape en avstand mellom det fortalte og fortelleren, men det skaper også en avstand mellom teksten og leseren. Avstanden er bevisst konstruert og inngår i forsøket på å fremstille fortellehandlinga som et tidsfordriv. Imidlertid har andre sider ved fortellingen allerede blitt klare for leseren i løpet av de fem første kapitlene.

I romanens første kapittel påstår fortelleren en del ting som er vesentlig å bite seg merke i. Jeg har allerede nevnt at han påstår at han nesten ikke har tenkt på denne sommeren siden han opplevde den, men i tillegg presenterer fortelleren en slags bortforklaring av sin egentlige intensjon:

I et stort, hvitmalet Hjem nede ved Sjøen traf jeg et Menneske som for en kort Tid sysselsatte mine Tanker. Jeg husker hende ikke mere til Stadighet, ikke nu, nei jeg har ganske glemt hende; men jeg tænker derimot paa alt det andet [...]. Det var forresten endog ved et rent Tilfælde at jeg lærte at kjende hende og uten dette Tilfælde vilde hun ikke ha været i mine Tanker en Dag. (s. 8)

Han tenker altså på alt annet enn ”hende”, Edvarda. En trenger ikke å lese så mye mer før en forstår at dette er en underdrivelse, et tegn på at vi har å gjøre med en forteller som delvis forsøker å bagatellisere ”hendes” betydning for fortellingen som blir presentert. I kapittel II forteller Glahn at han allikevel ”husker en bestemt Dag” (s. 9). Denne dagen er første gang han møter Edvarda. Førsteintrykket hans er at hun er ”et Barn”, ”hun er høi, men uten Former, omkring femten, seksten Aar, med lange, mørke Hænder uten Hansker” (s. 10), og han kommenterer at dette møtet ikke gjorde noe inntrykk på han. Han møter Edvarda tilfeldig en gang til, før det kommer en beskrivelse av et tredje møte som virkelig avslører fortelleren. Det tredje møtet mellom Glahn og Edvarda finner sted da hun og doktoren kommer for å se på hans hytte: ”Edvarda saa på mig og jeg saa på hende. Jeg følte i dette Øieblik noget røre ved mit Hjærte som en liten flygtig Venlighilsen.” (s. 16). Og etter at Edvarda og doktoren har gått, blir Glahn sittende i tanker:

Uvedkommende Tanker kom og gik i mit Hode, det forekom mig at jeg hadde gjort en Feil ved at la Jomfru Edvarda bli sittende der på Briksen hele Tiden istedetfor at tilby hende Plass på Bænken. Jeg saa pludselig for mig hendes brune Ansigt og brune Hals; Forklædet hadde hun bundet litt ned paa Maven for at bli lang i Livet som Moten var; det kyske Pikeuttryk i hendes Tommelfinger virket ømt paa mig og de Par Rynker over Knoken var fulde av Venlighet. Hun hadde en stor Mund som blusset. (s. 17)

Utdraget er interessant av flere grunner. For det første vitner detaljrikheten i beskrivelsen av Edvarda om at Glahn må ha tenkt på henne mer enn han vil gi inntrykk av, han husker til og

med et par rynker på hennes tommel. Fortelleren er altså ikke helt pålitelig når han sier han ikke husker henne. For det andre blir det allerede her klart at Glahn er usikker i forhold til egen oppførsel når Edvarda er inne i bildet. Det er dette som fyller hans tanker etter møtet. Vi skal se at en slik usikkerhet også preger andre beskrivelser av Edvarda.

Dette møtet har også en tredje funksjon i fortellinga; det er nå harmonien brytes. Glahn er ikke lenger tilfreds med ensomheten i naturen. Kapitlet avslutter på følgende måte: ”En fremmed Pust slog mig imøte i Hytten, da jeg traadte ind var jeg likesom ikke længer alene der” (s.16).

Glahn holder seg i hytta til han ikke har mat lenger, den tredje dagen må han imidlertid ut. Da går han og håper på å treffe Edvarda igjen, han løper sågar hjem på ettermiddagen, fordi han er redd han skal gå glipp av et møte. Det er med andre ord ikke naturlengselen eller jakten som driver han ut, men mangelen på mat, og håpet om et møte driver han hjem igjen. Dette står i sterk kontrast til hans liv bare dager i forveien; ”det var ingen som ventet paa mig hjemme; fri som en Hersker gik jeg der og drev i en fredelig skog, akkurat saa sagte som jeg vilde” (s. 13). Uten å innrømme det direkte, styres allerede Glahn av sine følelser for Edvarda. Han hersker ikke lenger over sine sinnsstemninger, sin fred eller sin tid. Det er imidlertid ikke Glahn jeg skal analysere, men hans pålitelighet når det gjelder fortellehandlingen, det er i den jeg må hente informasjon om Edvarda. Så langt har vi sett at Glahn ikke er helt pålitelig, i det følgende skal vi se hvordan hans sinnsstemninger også preger hans holdninger til Edvarda. Flere steder utleverer Glahn seg selv. Eller er det forfatteren Hamsun som utleverer fortelleren Glahn?

4.2 Handlinger og naturlige reaksjoner

I det følgende har jeg valgt en kronologisk presentasjon av det jeg anser for å være den viktigste informasjonen vi får om Edvarda, jeg vil altså presentere informasjonen i den rekkefølgen den fremkommer i diskursen. Jeg har gitt plass til en slik presentasjon fordi Glahns handlinger og refleksjoner i stor grad preges av en naturlig syklus, de gjenspeiles blant annet i naturens årstider, og fordi Edvardas reaksjoner og handlinger kommer som svar på Glahns oppførsel og utsagn. Det er i hovedsak møtene med Edvarda som utgjør resten av fortellinga. Jo mer kjærlighetsforholdet mellom Edvarda og Glahn utvikler seg, desto mindre plass får naturopplevelsene i fortellinga. Unntakene er når Glahns stemninger i forhold til

Edvarda speiles i naturen.⁵⁵ Episodene er fortalt kronologisk og gir oss muligheten til å følge utviklinga i forholdet mellom de to. Synsvinkelen ligger hele tida hos Glahn, og vi er følgelig, til tross for at han kan være upålitelig, nødt til stole på det han forteller. Men det er til en viss grad mulig å vurdere troverdigheten i det som fortelles.

Ved første gangs lesing legger en godt merke til Glahns påminnelser om sin fortellehandling og hans kommentarer som bryter opp diskursen. Ved nærmere lesing ser en at dette er mest fremtredende i begynnelsen av romanen, slik allerede nevnte eksempler viser. Selv om slike avbrytelser forekommer gjennom hele romanen, er de mindre hyppig enn i begynnelsen av fortellinga. Det er også mange passasjer i teksten hvor fortellernærværet er svakere, og en får følelsen av å få en mindre utilsjørt tilgang til historien. For mitt vedkommende vil de tekststedene der dette gjelder Edvarda, eller andre karakterers betraktninger og utsagn om Edvarda, være mest interessante.

Første gang Glahn møter Edvarda, gjør hun tilsynelatende ikke noe inntrykk på han. Hennes utseende blir raskt kommentert, han gjengir det hun sier, før han kommenterer at møtet ikke gjorde noe inntrykk. Det er foreløpig det vi skal tro. Vi får imidlertid nyttig informasjon om Edvarda her. Fortelleren skriver at hun gir han et raskt blikk, men er mest interessert i hunden hans, samtidig som hun nok forsøker å imponere med sine kunnskaper om Æsop. Glahn tolker det i alle fall slik. Denne beskrivelsen blir dessuten stående i sterk kontrast til beskrivelsen av en høy, grå stein som står utenfor hans hytte. Steinen beskrives av Glahn med langt mer følelse enn Edvarda beskrives med. Sett i sammenheng med fortellerens påstand om hva som er hans intensjon med fortellinga, og med hans forsøk på å fremstå som et naturmenneske, kan dette tolkes som nok et forsøk på å underbygge denne løggen. Glahn gir inntrykk av å ha mer følelser for en stein enn han har for Edvarda.

Etter det andre møtet, da Glahn treffer Edvarda og doktoren tilfeldig på veien og ber dem om en dag å komme til hans hytte, fortsetter han i en likegyldig tone. Det er naturen som beskrives og kommenteres, ikke Edvarda. Men det er ikke kun hans naturopplevelser som er viktige, noe som kommer fram ved det oppsummerende utsagnet ”saaledes gik mere end en Dag” (s. 14). En skulle tru at det ville ha vært lagt mer vekt på den følelsen av fred og harmoni som disse dagene potensielt gav, enn på det at dagene bare går. Det er som om fortelleren Glahn vil formidle en følelse av kjedsommelighet. Også avslutninga av kapitlet understreker dette. Det avsluttende ”Nuvel!” kan leses på flere måter. Dette kan for det første leses som nok en avbrytelse av diskursen, da neste kapittel starter med spørsmålet om han

⁵⁵ Jeg inkluderer ikke Glahns drømmer og fantasier. Selv om disse er viktig for en helhetlig forståelse både av romanen og av Glahn, er de ikke så viktige for forståelsen av Edvarda.

skal skrive mer, men det kan også forstås som starten på den fortellinga han virkelig vil fortelle; nå er innledninga over, og resten kommer. Herfra og ut eskalerer forholdet mellom Edvarda og Glahn, og avbrytelsene – påminnelsen om fortelleprosjektet – blir sjeldnere.

Våren kommer, den kommer også til Glahn: ”Vaaren var vel ogsaa kommet til mig og mit Blod banket til sine Tider likesom av Fottrinn” (s. 15), og Edvarda kommer. Det er påfallende at dette skjer samtidig, og beskrivelsen av Edvarda preges av en stemning av lykke. Fortelleren forklarer selv denne sammenhengen: ”Det kom av Vaaren og den lyse Dag, jeg har tænkt over det siden” (s.16). Dette er altså ikke Glahns umiddelbare opplevelse av det som skjedde, men fortelleren Glahns tolkning to år seinere. Det er slike tegn jeg vil være på jakt etter videre. De kan gi en pekepinn på hva som er tillagt Edvarda i Glahns tolkning av henne, som forteller, og hva som kan være mindre tilslørt informasjon om Edvarda. I bokas femte kapittel får vi også presentert doktorens strategi. Hans strategi er å rette på Edvardas utsagn, noe som i første omgang vekker Glahns sympati for henne: ”Jeg syntes Synd i hende og vilde gjøre det godt igjen” (s. 17). Glahn vil altså fremstille seg selv som sympatisk, samtidig som han, som nevnt, føler seg underlegen henne.

Så langt har Glahn og Edvarda møttes på hans grunn eller felles grunn, i mølla, på veien i skogen og i hans hytte, men det fjerde møtet finner sted på Sirilund. Han springer formelig dit etter at han ikke har møtt Edvarda på veien, slik han hadde håpet at han skulle gjøre. Dette møtet på Sirilund presenterer Linda Nesby en interessant tolkning av i sin doktorgradsavhandling *En analyse av Knut Hamsuns romaner Pan, Markens Grøde og Landstrykere med utgangspunkt i kronotopbegrepet* (2008). Nesby hevder at vi ved dette møtet kan se Edvardas underlegne posisjon i forhold til de to mennene Mack og Glahn (Nesby 2008:80-86).⁵⁶

Under dette oppholdet på Sirilund klarer Glahn å velte sitt glass. Han gjør altså sin andre feil overfor Edvarda. Hun gjør sin første, hun ler av han. Det er Edvardas reaksjon som er det verste for Glahn. Og med bakgrunn i denne latteren kommenterer han at ”hendes Ansigt var blit intetsigende og lite vakkert” (s. 21). Dette er altså en kommentar i affekt. Slike kommentarer er det mange av utover i romanen. De har mer preg av en umiddelbar reaksjon enn de mer analytiske kommentarene og refleksjonene fortelleren presenterer.

Glahns femte beskrivelse av Edvarda er av et møte i skogen. En lang dialog mellom de to blir gjengitt uten avbrytende kommentarer. Han vil gå videre, siden det ser ut til å bli regn, men Edvarda oppholder han med flere spørsmål: ”Hun rødmet og spurte mig hvad jeg

⁵⁶ Jeg vil diskutere hennes tolkning av dette møtet noe seinere i analysen.

egentlig var her for, hvorfor jeg gik paa Jagt, hvorfor det ene og hvorfor det andet” (s. 26). Glahn vil gi inntrykk av at det er hun som er mest interessert i han. Han legger også merke til at hun er ”rød og ydmyg”, hun ser ”forlatt ut” og ”hendes tynde Armer gav hende et vanskjøttet Utseende” (s. 26). Han betegner henne som ”moderløs”, mens han selv er ”Skogens søn” (s. 26). Her er Glahn tilsynelatende på hjemmebane. Hans vurderinger av henne som hjelpeløs står i kontrast til hans vurdering av seg selv som skogens sønn, han ser på seg selv som den overlegne på dette tidspunktet. Når Edvarda glemmer å te seg, når hun lytter oppmerksomt, synes han dessuten at hun er ”styg, enfoldig at se paa, hendes Læbe hang langt ned” (s. 27). Også dette gir inntrykk av å være mer umiddelbare observasjoner enn refleksjoner gjort i ettertid. Det er særlig den tilsynelatende direkte gjengivelsen av dialogen i begynnelsen av dette kapitlet som gir dette inntrykket. Det er også ved dette møtet Edvarda inviterer Glahn til den første utflukten, en utflukt som fører til at maktbalansen mellom de to delvis forskyves som en følge av hennes frimodige oppførsel.

Kapittel X innledes på følgende måte: ”Jeg husker endnu godt en Dag. Det var den Dag da min Sommer kom. [...] Det var en glad Eftermiddag” (s. 28). Denne kapittelinnledninga står i kontrast til alle de tekststedene der Glahn understreker hvor lite han husker. Her får vi på nytt informasjon om detaljene Glahn legger merke til og husker. På turen begår han noen feil, men kommenterer at det ikke gjør noe. Det viktigste er Edvardas kjærlighetserklæring. På øyturen kaster hun seg plutselig om halsen på Glahn:

Hun kom like imot mig, hun taler litt, kaster seg om min Hals, klemmer Armene om min Hals og kysser mig flere Ganger paa Munden. Hun sier noget hver Gang, men jeg hører ikke hvad det er. Jeg forstod ikke det hele, mit Hjærte stod stille, jeg hadde bare et Indtryk av hændes brændende Blik. Da hun slapp mig gik hendes lille Bryst op og ned. Der stod hun endnu med sit brune Ansigt og brune Hals, høi og smal, med spruttende Øine og fuldstændig hensynsløs; allesammen saa paa hende. For anden Gang blev jeg betat av hendes mørke Øienbryn som buet sig høit op i Panden.

Men du gode Gud, Mennesket hadde kysset mig i alles Paasyn!

Hvad er det, Jomfru Edvarda? spurte jeg, og jeg hører mit Blod banke, jeg hører det likesom nede fra mit Svælg, det hindrer meg i at tale tydelig.

Det er ikke noget, svarer hun. Det er bare at jeg vilde det. Det gjør ikke noget.

Jeg tar min Lue av og tørker mekanisk mit Haar bort mens jeg staar og ser paa hende. Gjør det ikke noget? tænkte jeg. (s. 30-31)

Vekslinga i fremstillinga mellom presens og preteritum, mellom hektisk gjengivelse av handling, umiddelbare fysiske reaksjoner og kommenterende innskudd, gjør hendelsen intens og levende. Den gir et godt bilde av Edvardas handlinger og holdninger, samtidig som beskrivelsen også viser utviklingen i forholdet mellom de to. Edvarda er suverent og uredd i

forhold til Glahn, mens han gripes av panikk. Han utleverer seg selv og sin frykt for å forbryte seg mot samfunnets konvensjoner ved at han beskriver sine egne reaksjoner. Han forsøker videre å bortforklare hendelsen, mens det ikke i det hele tatt ser ut til å falle Edvarda inn:

[...] hun søkte ikke at skjule noget, at utslette Indtrykket av sin Overilelse, tværtimot, hun satte sig i Nærheten av mig og saa paa mig hele Tiden. Nu og da talte hun til mig. Da vi senere lekte Enke sa hun høilydt:

Det er Løitnant Glahn jeg vil ha. Jeg gidder ikke løpe efter nogen anden.

Saa for Satan, ti dog stille, Menneske! hvisket jeg og stampet i Marken.

En Overraskelse fløi over hendes Ansigt, hun gjorde en Grimase med Næsen av Smærte og smilte forlegent. Jeg blev dypt grepet, det forlatte Uttryk i hendes Blik og i hele hendes tynde Skikkelse kunde jeg ikke motstaa, jeg blev glad i hende og tok hendes lange smale Haand i min.

Senere! sa jeg. Ikke mere nu. Vi kan jo træffes imorgen. (s. 31-32)

Scenen er en oppsummering som er gjengitt i fortid, avbrutt av replikker fra begges side. Informasjonen vi får om Edvarda i dette kapitlet, er svært viktig. Dette vil jeg komme tilbake til. Passasjen viser tydelig at det er Glahn som styres av konvensjoner og at han er den av de to som er mest opptatt av å opptre korrekt. Rottem tolker Glahns avvisning som et tegn på at han er avhengig av at kjærlighetens hemmeligholdes for å kunne ha glede av den, og han knytter dette videre til en tristanistisk kjærlighetsoppfatning og en angst for sosiale og etiske forpliktelser hos Glahn (Rottem 2002).

Edvarda er imidlertid ikke avhengig av hemmeligholdelse. Etter dette møtet får hun ikke sove om natta, hun lusker utenfor hytta til Glahn, noe han selvfølgelig merker. Når han spør henne om dette, svarer hun på følgende vis: ”Ja, svarte hun og trykket sig opefter mig, det var mig. Jeg vækket Dem vel ikke, jeg gik saa stille som jeg kunde. Jo det var mig. Jeg var Dem nær endnu en Gang. Jeg er glad i Dem” (s. 32). Edvardas tale i dialogen mellom henne og Glahn gjengis tilsynelatende direkte, kun avbrutt av Glahns korte beskrivelse av hennes fysiske bevegelser, som understreker det som blir sagt. Det er tydelig at Edvarda ikke er redd for å uttrykke sine følelser for Glahn.

Fortelleren oppsummerer forholdet som en tilstand av lykke: ”Hver Dag, hver Dag traf jeg hende. Jeg tilstaar Sandheten, jeg traf hende gjerne, ja mit Hjærte fløi bort” (s. 33). Det er altså sannheten, ifølge Glahn. I forhold til tidligere utsagn, som opplagt er løgn, får vi her beskjed om å tru på dette. Men er det sannheten? Kapitlet fortsetter med nok en påminnelse om skriveprosjektet, hvor en ny opplagt løgn serveres: ”Det er iaar to Aar siden, nu tænker jeg paa det bare naar jeg vil” (s. 33). Denne vekslingen mellom ”sannhet” og løgn fremstår som et paradoks: Når kan vi virkelig stole på fortelleren og når kan vi ikke det? I forhold til en

analyse av romanen, med vekt på dens karakterer, er dette det vanskeligste å finne ut av, spesielt uten å foreta en inngående analyse av romankarakteren og fortelleren Glahn. En slik fullstendig analyse er det imidlertid ikke rom for her. Jeg må nøye meg med å vurdere Glahns utsagn om Edvarda i de episodene jeg ser på som de viktigste, selv om svært mange av hans indre monologer og naturskildringer, og drømmer, også kunne ha vært tolket i forhold til Edvarda.

Glahn fortsetter med å ramse opp hvilke steder de møtes. De møtes hvor hen han vil, får vi vite; ved møllen, på veien eller i hans hytte. Sirilund nevnes ikke som møteplass for de to. Under en spasertur på veien lar fortelleren også Edvarda slippe til med en refleksjon over forholdet deres:

Stundom tænker jeg ved mig selv at dette aldrig kan gaa vel...[...] Dette med os. At det ikke kommer til at gaa vel. Enten du tror det eller ikke saa gaar jeg her og fryser nu; det isner mig nedover Ryggen bare jeg kommer indtil dig. Det er av Lykke. (s. 33)

Glahn spøker det bort og klapper henne på ryggen, for å hjelpe henne å bli varm igjen. Til dette sier Edvarda: ”Aa nei ikke vær saa snil at dunke mig mere i Ryggen” (s. 33). Her blir Edvarda tale gjengitt med grammatiske feil, fortelleren gjør altså disse feilene til poeng. Flere ganger seinere i romanen blir også Edvardas tale gjengitt på lignende måte, hennes språk sensureres ikke i gjengivelsen av det, med den følgen at disse utsagnene fremstår som autentiske.

Glahn vil finne ut hvor han har Edvarda og han tester henne ved å fortelle en historie om en dame han en gang kjente. Historien handler om at en dame en gang lot han låne et silkeskjerf. Dette skjerfet tok hun seinere vare på i flere år, uten å vaske det etter Glahn hadde lånt det. Historien forsøker seinere Edvarda å gjenskape, da hun tilbyr Glahn sitt silkeskjerf i en av romanens mest opprivende scener. Når Glahn forteller historien, responderer hun som forventet med å be han la være å tenke på andre damer, for hun tenker ikke på andre enn han. Igjen kaster hun seg om halsen på Glahn og kysser han heftig. Beskrivelsen suppleres med en kommentar om at han blir så glad for dette at han må gjemme seg unna i skogen med sin glede(!). Foreløpig følges altså Edvardas omfavnelser, kyss og kjærlighetserklæringer av en fortellerkommentar hvor Glahn på ulikt vis reflekterer over det som skjer. En slik kommentar mangler imidlertid ved det neste avgjørende møtet.

I kapittel XIII veksles det raskt mellom en beskrivelse av naturens kjønnlige berusning til nytt møte med Edvarda, hvor Glahn kaster seg ned og omfavner hennes knær. Hele scenen har en seksuelt ladet tone, men når Edvarda for tredje gang kaster seg heftig om hans hals,

svarer han med å reise seg brått opp. Tidligere har slike tilnærmelser, som nevnt, gjort han glad. Det er også påfallende at det her er Edvarda som følger naturens syklus. Tidligere har vi fått vite hvordan Glahn følte våren på kroppen og hvordan hans ”sommer kom”, men nå når de store, hvite blomstene befruktes, er ikke lenger Glahn i takt med naturen. Han avviser Edvardas tilnærmelser ved å reise seg brått, og det uten en direkte forklarende kommentar. Den eneste refleksjonen som presenteres i forhold til avvisninga, er utsagnet om at ”nu lukker de hvite Blomster sig igjen, Solen staar op, Dagen kommer” (s. 37). På grunn av manglende anførselsverb generelt i gjengivelsen av romanens dialoger, er det vanskelig å se om dette er en refleksjon eller om det er en del av forklaringa til Edvarda om at det er seint, at det er derfor han reiser seg så brått. Like fullt har mange tolket denne avvisninga som et avgjørende brudd i forholdet mellom de to. Nettum kaller ”Edvardas dempede godnatt”, når hun forlater Glahn den kvelden, for ”hennes avskjed med lykken” (Nettum 1970:237). Men Edvarda har foreløpig ikke tatt helt farvel hverken med Glahn eller lykken.

”En Maaned er gaat og en Maaned er ingen lang Tid; det er ingenting kommet iveien!” (s. 38). Glahn travers fram og tilbake på veien mens han venter på Edvarda. Hun uteblir fra deres nattlige møter, og umiddelbart blir Glahn usikker. Edvarda unnskylder seg med at hun var nødt til å hjelpe sin far med å pakke og betrygger Glahn ved å fortelle at hun har samlet opp glasskårene etter glasset han knuste. Når hun går, ser hun på han i kjærlighet. Glahn forsøker å forsikre seg selv om at alt er bra, men herfra blir det bare mer turbulent mellom de to. De mange refleksjonene som presenteres, signaliserer en usikkerhet hos Glahn.

Edvarda arrangerer ytterligere en utflukt. Dette er den andre sosiale tilstelningen hun inviterer Glahn til. Den første er den nevnte utflukten hvor hun kastet seg om halsen på Glahn og erklærte sin interesse for han. På denne utflukten er doktoren i sitt ess, han retter på flere av Edvardas utsagn og har damenes oppmerksomhet, mens Glahn gjør seg skyldig i flere feil og gremmer seg over det. Glahn forsøker å få kontakt med Edvarda og innleder en samtale med henne, han spør om de skal leke enke. Til dette reagerer Edvarda med å hviske ”husk paa at vi ikke sier du til hverandre nu” (s. 41). Dette er et totalt omslag fra forrige utflukt da hun høylydt erklærte sin interesse for Glahn. Faktisk sier Edvarda ”du” til Glahn kun en gang seinere, da i sinne. Omslaget på utflukten kan forklares med at hennes tanker er andre steder:

Ingen vilde være mere lykkeligere end jeg den Dag...
Mere lykkeligere, sier Doktoren.
Hvad? spør hun.
Mere lykkeligere.
Det forstaar jeg ikke.

De sa mere lykkeligere, ikke andet.

Gjorde jeg det? Undskyld. Ingen vilde være mere lykkelig end jeg den Dag jeg stod ombord på Skibet. Stundom længes jeg til Steder, som jeg ikke selv vet. (s. 41)

Edvardas utsagn gjengis nok en gang med grammatiske feil, i tillegg understrekes dette trekket ved Edvarda ved at doktoren får avbryte henne og kommentere hennes manglende korrekthet. Dette fører også til at fortelleren, og leseren, dveler ved denne scenen, og den skiller seg klart ut fra de mer hektiske scenene vi ellers får presentert. Den allerede usikre Glahn tolker umiddelbart dette som et tegn på at hun ikke lenger tenker på han, og han gjør følgelig det han kan for å gjøre Edvarda sjalu, men det ser ikke ut til å nytte: ”Edvarda sat med bortvendt Ansigt og lot mig tale saa meget jeg lystet” (s. 42). Han forsøker til og med å vekke selskapets interesse ved å vise fram sin fluebok. Edvarda kaster kun et likegyldig blikk på Glahn og boken, men så oppdager hun de grønne fjærene. ”Behold dem”, roper Glahn, ”Jo gjør det, jeg vil be Dem derom idag. Det er to grønne Fuglefjær. Gjør vel imot mig, lat det være en Erindring” (s. 43). Edvarda beholder dem.

Glahn har bestemt seg for å bli med en annen båt enn Edvarda, men da hun ber han ta den samme, gjør han det. Der vender igjen Edvarda sin oppmerksomhet bort fra Glahn. Glahn og Edvarda benytter altså samme strategi, Edvarda med betraktelig mer hell enn Glahn, og dette fører til at han gjør noe han ”angrer paa og endnu ikke har glemt” (s. 44). Edvarda mister sin sko. Glahn plukker den opp og kaster den bortover vannet, til alles store forskrekkelse. Glahn forsøker senere å be om unnskyldning, han kaller dagen pinefull. Edvarda svarer: ”Har det været en pinefuld Dag for Dem, Hr. Løitnant?” (s. 45). Det meste av turen har Edvarda oppført seg kaldt og avvisende, Glahn har mest av alt skammet seg over egne feil. Hennes siste replikk uttrykker også hennes overlegenhet overfor Glahn på dette punktet i forholdet, selv om hun med dette utsagnet også minner han på at en mann av hans rang, en løytnant, burde være i stand til å kontrollere seg selv. Hun er imidlertid ikke mer irritert på han enn at også han inviteres til neste sammenkomst som skal holdes, det er fortsatt mye mat og drikke igjen.

Edvarda er allikevel tilsynelatende fra nå av mer engasjert i å være selskapsdame enn hun er i sitt eventyr med Glahn, og når han ikke har sett henne på fire dager, oppsøker han henne på Sirilund. Der viser Edvarda stolt fram sitt prosjekt – hun har stelt i stand til et ball. Han trur hun har glemt han, men til dette får Edvarda rødmende rope: ”Men jeg har ikke glemt Dem!” (s. 46). Hun har bare vært for opptatt. Og da Glahn går, står Edvarda i vinduet og ser etter han, ”hendes Uttryk var tankefuldt” (s. 46). Glahn tolker dette som et tegn på at hun faktisk tenker på han, og fra nå av blir det dette han ser etter. Det finnes imidlertid andre

måter å tolke dette på. Edvarda har allerede stått og sett lengtende utover og fortalt at hun vil bli lykkelig om hun kommer seg bort. Kan hun også nå stå og drømme seg bort? I tilfelle kan det tolkes som om hun fortsatt anser Glahn for å være en mulig billett bort fra Sirilund.

Glahns tolkning fører til at han blir så takknemlig at han kaster seg ned og slikker grasstråene på bakken. Hans svingende sinnsstemning og usikkerhet i forhold til Edvarda preger framstillinga hans i økende grad. Det gir seg også utslag i beskrivelsene hans av henne.

Edvarda tar pent i mot Glahn når han møter til ballet i full jaktmundur. De danser, og Glahn er mest fornøyd med at han foreløpig ikke har gjort større ulykke enn å sette noen riper i gulvet. Diskursen brytes opp ved at leseren informeres om at Glahn ikke husker første del av kvelden så godt, samtidig som vi får beskjed om at han husker alt fra de siste timene av natten. Nok en gang bes vi altså om å stole på det som kommer, og følgende passasje er svært relevant. Edvarda rykker hele tiden unna Glahn når han skal si noe eller forsøker å nærme seg henne, før hun snur om og ber Glahn være den siste som går. Hun proklamerer at Glahn har betalt rorskaren fem daler for å ha berget hennes sko, noe han nekter for. Han forstår ikke hvorfor hun sier det og trur hun vil forsøke å gjøre han til skamme. Edvarda er trist og nedslått, Glahn forsøker å gjøre det godt igjen for henne ved å fornærme en annen dame, men dette faller slett ikke i god jord. Omtrent på samme tid begynner han nå å oppfatte den halte doktoren som rival. Ballet ender for Glahns del med at Edvarda skjeller han ut for hans uttalelse om den halte doktoren:

De med Deres halte Mand! ropte hun bitter og traadte endnu et Skridt frem imot mig. De halter ikke, neivel; men hvis De atpaa Kjøpet haltet saa kunde De ikke staa Dem for ham, nei det kunde De ikke, De kunde ikke staa Dem for ham. Saa! (s. 52)

Edvarda er sint og bitter. Tonen hennes overfor Glahn er drastisk forandret. Hun har i løpet av kort tid gått fra heftige omfavnelser og kjærlighetserklæringer, via forsiktige påminnelser om at de ikke sier du til hverandre, til ydmykende kommentarer og sinne. Glahn er hverken i stand til å forstå Edvarda eller til å svare på hennes uttalelser. I stedet tar han Edvardas utsagn som en utfordring og går hjem og skyter seg i foten for å vise at han kan stå seg for doktoren. Men i forhold til Edvarda gir ikke dette skuddet han noe. Han angrer, skuddskaden binder han bare til hytta. Nå er det doktorens beskrivelser av Edvarda som vies oppmerksomhet.

4.3 Doktorens tolkninger av Edvarda

Mens Glahn blir liggende i hytta, avlegger doktoren han flere visitter. I løpet av disse visittene får Glahn mye informasjon om Edvarda. Glahn er redd for at doktoren har fridd til henne, men til dette svarer doktoren:

Man frir ikke til Edvarda, hun tar den hun falder paa. Tror De hun er en Bondepike? De har truffet dette Menneske her oppe i Nordland og har selv set det. Hun er et Barn som har faat for lite Ris og en Kvinde med mange Luner. Kold? Frygt ikke derfor. Varm? Is, sier jeg Dem. Hvad er hun da? En liten Pike på seksten, sytten Aar, ikke sandt? Men forsøk De bare at virke på denne lille Pike og hun vil spotte al Deres Møie. Selv Farn får ikke Bugt med hende; hun adlyder ham tilsynelatende, men regjerer i Virkeligheten selv. Hun sier at De har Dyreblik... [...]

Naar De ser paa hende gjør det den og den Virkningen paa hende, sier hun. Men tror De at det bringer Dem en Haarsbred nærmere hende? Næppe. Se bare paa hende, spar ikke Deres Øine; men saasntart hun mærker sig utsat for Dem vil hun si til sig selv: Se der staar nu denne Mand og ser paa mig og tror at han har vundet Spil! Og hun vil med et Blik eller med et koldt Ord bringe Dem ti Mil bort. [...]

Hun er tyve Aar, hun kunde forresten godt passere for femten. Hun er ingen lykkelig Sjæl, det er megen Strid i hendes lille Hode. Naar hun staar og ser ut mot Fjeldene og Havet og hendes Mund faar dette Træk her, den Smærte her, da er hun ulykkelig; men hun er for stolt og for stivnakket til at graate. Hun er ikke lite æventyrlig, hun har en hæftig Fantasi, hun venter paa en Prins. (s. 56-57)

Denne lange karakteristikken av Edvarda får doktoren framsi nesten uavbrutt. Han er den tredje kanalen til informasjon om Edvarda i *Pan*. Glahn er den første og Edvarda med sine utsagn er den andre. Doktoren utfyller her Glahns bilde av Edvarda ved at han kommenterer hennes alder, hennes drømmer og lengsler. Han presenterer sine tanker om Edvardas drøm – hun venter på en prins som kan ta henne bort, og han forteller Glahn at han burde ha hatt sin uniform med, den kunne ha hatt sin virkning på henne. Informasjonen virker umiddelbart pålitelig, doktoren er ikke i samme grad som Glahn preget av sine følelser for Edvarda, til tross for at han etter all sannsynlighet er en tidligere beiler. Han strategi – å oppdra Edvarda – vitner om at han er innforstått med at han aldri kan bli hennes ”prins”.

Doktoren er den som kommer nærmest i å gjengi Edvardas prosjekt. Imidlertid må en huske at det fortelleren gjengir av doktorens utsagn, kun er doktorens tolkning av Edvarda. Han deler dette med Glahn fordi han mener å ha forstått henne. Doktoren fortsetter med å forklare hvorfor Edvarda sier at Glahn har betalt rorskaren for å redde hennes sko:

De burde ha været den Herremand som begik en slik flot Urimelighet for en uttraadt sko, det passet i hendes Forestilling, hun hadde foresat sig det. Da ikke De gjorde det gjorde hun det selv i Deres Navn. Slik er hun, ufornuftig og beregnende paa samme Tid. (s. 58)

Videre hevder doktoren at hun får altfor fritt spill og burde tuktes, det er det som er doktorens strategi. Hans pedantiske oppførsel overfor henne hadde begynt å få sin virkning før Glahn kom til stedet, hevder han. Avslutningsvis forteller han at han ”har set hende vride Hænderne efter den som kunde komme op og ta hende, føre hende bort, herske over hendes Krop og Sjæl. Ja. Men han maa komme utenfra, dukke op en Dag som et litt aparte Væsen” (s. 59).

Informasjonen Glahn får av doktoren, kunne han ha gjort nytte av ved det neste møtet mellom han og Edvarda. Dette møtet finner sted i hans hytte. Edvarda er oppskaket, en lang enetale gjengis:

De reiser Dem, De blir staaende, sa hun. Sæt Dem dog, Deres Fot er daarlig, De har skutt Dem. Gode Gud, hvordan gik det til? Jeg fik vite det først nu. Jeg tænkte hele Tiden: Hvor blir Glahn av? han kommer aldrig mere. Jeg visste ikke om nogen Ting. De hadde skutt Dem, det er flere Uker siden, hører jeg, og jeg visste ikke et Ord om det. Hvordan staar det til nu? De er blit paafaldende blek, jeg kjender Dem ikke igjen. Og Foten? Blir De halt? Doktoren sier at De ikke blir halt. Hvor inderlig jeg er glad i Dem fordi De ikke blir halt, jeg takker Gud for det. Jeg haaper De undskylder at jeg kom herhit uten videre, jeg løp mere end jeg gik...” (s. 60)

Den hektiske gjengivelsen gir et intenst inntrykk, Edvarda er tydelig stresset. Her har Glahn en utmerket mulighet til å bruke informasjonen han har fått fra doktoren og vise seg som en mann som gjør en ”flot Urimelighet”, i dette tilfellet å skyte seg selv, men i stedet insisterer han på at det hele var et uhell. Edvarda trekker seg gradvis unna han igjen, og plutselig blir hun for tredje gang stående og speide: ”Hun saa ut av Vinduet, ut mot den fjærne Horisont, stod og saa Tankefuldt hen for sig” (s. 61). Glahn har nettopp fått doktorens forklaring på hva Edvardas lengsel innebærer, allikevel skjønner han ikke hennes adferd og avslutter møtet med å la være å ta hennes hånd, han avviser henne på nytt. Men når hun har gått, skriver han etter sin uniform. Han vil gjøre et forsøk på å være ”prinsen” hun, ifølge doktoren, lengter etter.

4.4 De siste møtene mellom Glahn og Edvarda

Glahn får av doktoren vite at Mack har vendt hjem igjen med en finsk baron og han bestemmer seg for å spasere ned til Sirilund. Der legger han merke til at Edvarda har fått ny kjole, han synes hun har vokst. Hun reiser seg ikke når han kommer, og Mack forklarer at det er fordi hun er syk. Han får treffe baronen, og han får vite at Edvarda har fortalt om hans skudd. Hun blir sittende hele tida mens han er der, men når han går, ser han at hun nok en

gang står og ser etter han i vinduet. Denne gangen reagerer Glahn med å bestemme seg for at det er nok – han vil ikke la seg styre av sine følelser for Edvarda lenger.

Edvarda begynner å rusle med baronen når han kommer inn etter endt dag. Glahn ser dem og han pines ved det. Han holder seg imidlertid i Evas selskap, hvor han stort sett snakker om Edvarda. Han kommenterer hennes språk, sier hun snakker som et barn, og han kommenterer at han har lagt merke til at hun ikke alltid har rene hender. En uværsdag står Edvarda og venter på Glahn når han kommer ned til hytta, hun er gjennomvåt. Glahn bestemmer seg for å gå henne i møte i sinne. Hun vil gi han sitt tørkle, han svarer med å rive av seg trøya. Hun er kommet for å si han noe. Flere ganger starter hun, men Glahn avbryter henne gang på gang, før han begynner å gå. Edvarda er tydelig fortvilt og sier:

Nei riv ikke mit Hjærte ut av mig. Jeg kom til dig idag, jeg passet dig op her og jeg smilte da du kom. Igaar var jeg næsten fra Forstanden fordi jeg hadde tænkt på noget hele Tiden, det gik rundt for mig og jeg tænkte altid paa dig. Idag sat jeg i Stuen, et Menneske kom ind, jeg saa ikke op, men jeg visste hvem det var som kom. Jeg rodde igaar en halv Fjerding, sa han. Blev De ikke træt? spurte jeg. Ak jo, meget træt, og jeg fik Blærer i mine Hænder, sa han saa og var bedrøvet derover. Jeg tænkte: Se, det er nu han bedrøvet over! (s. 76)

Edvarda avbrytes ikke lenger. Hun beskriver baronen som pysete og underdanig. Hun forteller at hun har fått en nål av han som hun har trådt i stykker, hun har avvist han, og hun forteller Glahn at hun elsker han. Når Edvarda endelig har fått snakket ut, sier Glahn hånlig: ”Det er sandt [...]. De vilde jo si mig noget” (s. 77), før møtet avslutter med at Edvarda sier at hun ikke har noe mer å si han. Det er påfallende at det mangler en fortellerkommentar her, imidlertid presenteres en oppklarende kommentar i neste kapittel. Glahn har bestemt seg for ikke å la seg ”forblinde av dette lunefulde Menneske, en Fiskerpike, et ulærd Hode” (s. 78) lenger. Samtidig tenker han at han kanskje har kommet henne nærmere ved å spotte henne, og vi får vite at dette fra nå av også blir en strategi Glahn tar i bruk. Allerede den neste dagen er Edvarda igjen ved hans hytte. Hun har fått høre at Glahn har vært hos Eva, smedens unge kone, en kveld. Scenen viser hvordan de to kjemper både mot seg selv og den andre. Glahn innrømmer at han har et forhold til Eva, og han foreslår på nytt doktoren for Edvarda, for prinsen er umulig. Han innrømmer også, i fortellingen, men ikke for Edvarda, at han lyver om baronen i sin opphisselse. Edvardas reaksjon kommer umiddelbart:

En Vrede tændes i hendes Øine.

Vet De, han er i k k e umulig! sier hun hæftig. Nei han er bedre end De, han kan være i et Hus uten at slaa Kopper og Glas istykker, mine Sko faar være i Fred for ham. Ja.

Han vet at omgaa Folk, men De er latterlig, jeg skammer mig over Dem, De er ikke til at holde ut med, forstaar De det! [...] Man kan hvert Øieblik vente sig det værste av Dem, fortsatte hun. Det blir i Længden trættende at passe paa Dem. (s. 79)

Det er ikke bare Glahn som sørger for å treffe der det svir mest. Edvarda uttrykker her mangler ved Glahn han selv er svært bevisst, og det sårer han meget. Glahn svarer med en overdreven negativ beskrivelse av baronen, før Edvarda avslutter møtet med å si:

Du tror ikke jeg elsker ham, men du skal se at du tar feil. Jeg vil gifte mig med ham, jeg skal tænke på ham Nat og Dag. Husk paa at jeg sier: jeg elsker ham.[...] Og kom aldrig for mine Øine mere. (s. 80)

Glahn får vise at Edvarda i sin opphisselse glemmer seg og igjen kaller han "du" i stedet for den mer distanserende høflighetsformen "De" eller "Dem" hun ellers har gått over til å bruke når hun snakker med Glahn. Dette får gjengivelsen av dialogen til å virke pålitelig. Edvarda er rasende og det er tydelig at hun har bestemt seg for å holde seg til baronen, og det gjør hun.

Den neste avgjørende trefningen mellom Glahn og Edvarda finner sted på avskjedsfesten som arrangeres i forbindelse med baronens avreise. Ved en ren tilfeldighet innbys også Glahn til festen. Edvarda ber han om ikke å utebli, men dette tolker Glahn etter hvert ironisk, og han bestemmer seg for å la være å møte. Allikevel gjør han det, noe som skal vise seg å bli fatalt.

Glahns ankomst på Sirilund blir knapt lagt merke til, ifølge han selv, han begynner derfor å drikke tett. Edvarda virker lite interessert i han, helt til han ved en tilfeldighet møter Eva ute på trappa. Edvarda sørger da for å dele dette møtet med hele selskapet: "Tænk Løitnant Glahn morer sig med at ha Sammenkomster med Tjenerskapet ute paa Trappene. [...] Hun lo som om hun spøkte, men hendes Ansigt var meget blekt" (s. 91). Det er Edvardas tur til å uttale seg i affekt. Hun er tydelig sjalu på Eva, og hun forsøker ikke lenger å dekke over Glahns ukorrekte adferd ved sosiale sammenkomster, slik hun gjorde da hun betalte rorskaren. Nå fremhever og overdriver hun i stedet hans feil: "En Dame fik et Glas væltet over sin Kjole. Saasnat Edvarda saa det ropte hun: Hvad er paaferde? Det har naturligvis Glahn gjort" (s. 91). En tid går, Glahn kommer i snakk om krigen med en ung lærerinne, før Edvarda igjen er på ferde:

I maa undskyldte, Hr. Løitnant, at jeg overrasket Eder ute paa trappene. Jeg skal aldrig gjøre det mere. [...] Men hvorfor går I ikke ut i kjøkkenet? Eva er der. Jeg synes I burde holde Eder derute. (s. 92)

Valget av personlige pronomen er ikke tilfeldig. Også Glahn kommenterer dette, men han skjønner allikevel ikke hennes adferd. Rett etter får han av doktoren vite at Edvarda har holdt en lovtale over han. Glahn er mer forvirret enn noen gang. Ingen refleksjon over Edvardas opptrinn blir presentert, i stedet får vi vite at Glahn går hen og spytter baronen, sin rival, i øret! Han oppfylder følgelig Edvardas påstander: Han veit ikke hvordan han skal te seg. Hans forvirring er en reaksjon på Edvardas adferd, en adferd Glahn tydelig ikke ser noe mønster i.

Etter Mack har brent Glahns hytte i et forsøk på å drive han vekk fra Eva og Sirilund, mottar Glahn et brev fra Edvarda. Hun tilbyr han husvære på Sirilund. Det er nå Glahns tur til å være for stolt, og han lar være å svare på tilbudet. De møtes igjen på veien. Edvarda er i følge med baronen, allikevel stopper hun ved Glahn og spør om han aldri vil se henne mer. Dette gir ikke Glahn noe svar på, han avviser med andre ord hennes spørsmål. Det går flere uker til neste gang de møtes igjen, får vi vite. Da møtes de to ved en tilfeldighet i kramboden. Glahn hilser flere ganger, denne gangen er det Edvardas tur til ikke å svare, men Glahn legger merke til at hennes ”flate Bryst arbeidet stærkt” (s. 101), og hans observasjon presenteres som en tolkning av Edvarda. Men denne gangen ser hun ikke etter han når han går. Han representerer tilsynelatende ikke lenger en mulighet for henne.

Høsten er forbi, vinteren kommer og Glahn mottar endelig sin uniform. Et nytt håp i han tennes. Han vil gå til Sirilund og se om han igjen kan gjøre inntrykk på Edvarda. Følgende sitat viser både Glahns tolkning av Edvarda og hvordan han fortsatt håper på en forsoning:

Jeg husket alt fra den første Dag da Edvarda ilet bort til mig og omfavnet mig i alles Paasyn; nu hadde hun kastet mig hit og dit i mange Maaneder og faat mit Haar til aa graane. Min egen Skyld? Ja min Stjerne hadde ledet mig vild. Jeg tænkte: Hvor hun vil gotte sig hvis jeg kaster mig ned for hende og sier hende mit Hjertes Hemmelighet idag! Hun vil by mig en Stol og la Vin sætte ind og just idet hun fører Glasset til Munden for at drikke med mig vil hun si: Hr. Løitnant, jeg takker for den Stund vi har været sammen, jeg vil aldrig glæmme den! Men naar jeg da blir glad og faar litt Haap vil hun late som om hun drikker og sætte Glasset urørt ned. Og hun vil ikke skjule for mig at hun bare later som om hun drikker, hun vil nætop vise mig det. Saaledes er hun. (s. 103)

Glahn forsøker altså å se for seg Edvardas reaksjoner, men i og med at han ikke skjønner hennes adferd, kan han bare tenke seg til hvordan hun vil opptre og reagere på hans utsagn. Han håper imidlertid til det siste, men han gjør tilsynelatende ikke et så sterkt inntrykk på Edvarda som han håper. Han trur han innbyr til forsoning, men gjør det ikke. Edvarda skjønner at dette sannsynligvis vil være det siste møtet, hun minner Glahn på at det til neste år

vil komme en annen, men hun ber også om et møte til: Hun spør Glahn om hun kan få Æsop i avskjedsgave og om han vil bringe henne hunden. Tankeløst svarer Glahn ja. Men han skyter hunden sin før han sender den til henne. Det er ikke noe gåtefullt i Edvardas videre reaksjon. Glahn krenker henne kraftig ved å sende henne hundeliket, allikevel møter hun opp på brygga når skipet med Glahn skal seile og hun sier: ”Jeg maa takke Eder for Eders hund” (s. 106). Igjen preges Edvardas tale av en ironisk distanse. Møtet er iskaldt. Gjengivelsen av utsagnet etterfølges av Glahns beskrivelse: ”Hun knep sin Mund sammen; Læberne var hvite. Atter hadde hun kaldt mig Eder” (s. 106). Denne gangen burde det imidlertid ikke ha overrasket Glahn at hun kalte han ”Eder”.

Glahn reiser. Og i diskursen vender vi tilbake til nåtid, igjen fremsetter fortelleren en løgn: ”Hvad Edvarda angaar da tænker jeg ikke paa hende. Hvorfor skulle jeg ikke helt ha glemt hende i denne lange Tid? Jeg har Ære i Livet. Og spør nogen mig om jeg har nogen Sorger da svarer jeg bums nei at jeg ingen Sorger har...” (s. 107). Igjen gjentar han at han har skrevet dette for fornøyselsens skyld, men han lengter bort, ”langt bort, kanskje til Afrika, til Indien. For [han] hører Skogene og Ensomheten til” (s. 108). Slik slutter det som kan kalles hovedhandlinga i *Pan*. Edvarda forlattes her, men historien om Glahn fortsetter i ”Glahns død. Et papir fra 1861”.

4.5 ”Glahns Død. Et Papir fra 1861”

Fortellingen er skrevet ned seks år etter hendelsene på Sirilund. Denne fortellingen handler om Glahn i India fire år etter han var på Sirilund, altså to år etter fortellingen om oppholdet i Nordland blei skrevet ned.

Det har vært diskusjoner om hvorvidt det er riktig (og viktig) å lese denne teksten som en del av *Pan*, eller om teksten ikke bør leses som det, og om hvilke grunner Hamsun kan ha hatt til å inkludere den tidligere publiserte ”Glahns Død” i romanen. Det har vært foreslått at dette kom av at romanen da ville bli dyrere og det ville bety mer penger i kassa for Hamsun. Inkluderingen av ”Glahns Død” har også blitt ansett for å være en feil av Hamsun og fullstendig unødvendig for resten av teksten (Vige 1963:73). Nå er det imidlertid tradisjon for å lese teksten som en del av romanen. Diskusjonen har også omhandlet hvem som er fortelleren i ”Glahns Død”, er det en jaktkamerat eller er det faktisk Glahn selv, og hva har det

å si for vår sympati eller antipati med den tragiske helten Glahn? Diskusjonen er spennende, men det er ikke en diskusjon det er hensiktsmessig for meg å gå inn i her.⁵⁷

Denne delen av romanen har, i likhet med foregående del, en internt plassert førstepersonsforteller, og teksten består av fem korte kapitler. Vi får ingen direkte beskrivelser av Edvarda her, bortsett fra ryktene om et damebekjentskap som fortelleren i denne delen gjengir. Men vi får understreket at Glahn i *Pan* er en upålitelig forteller. Hans jaktkamerat beskriver Glahns liv i de årene som har gått siden han traff Edvarda. Han hevder å ha hørt at Glahn, på grunn av at han har levd et svært utsvevende liv, har blitt avskjediget som yrkesmilitær og gjorde skandale på skandale. Det er altså ikke så mye som rimer med det utsagnet om at Glahn er fornøyd med sin tilværelse og ingen sorger har.

Men nå er de altså i India. Mens de er der, mottar Glahn en dag et brev, ”skrevet med en Kvindehaand” (s. 116). Det er tydelig at Glahn ikke har glemte Edvarda, og det er en ny påminnelse om henne, hennes brev, som får Glahn til å legge en strategi for å få kameraten til å skyte han. Vi får også gjengitt det viktigste i brevet gjennom fortelleren; Glahn drikker og avslører brevets innhold: ”Hoho! Tænk Dem en Mand og en gift Kone frir til ham, en gift Kone!” (s. 116). Glahn forsøker flere strategier for å terge sin kamerat, og det som fungerer, er at han legger seg etter sin kamerats dame og kaller han en kujon som ikke straffer han for det. Videre kler Glahn seg til bryllup og synger salmer mens han går foran kameratens børsemunning, og til slutt skyter han etter sin kamerat for å få han til å reagere og skyte tilbake. Det fungerer. Glahn blir skutt. Vi kan si at mens Glahn direkte er skyld i sin egen død, har Edvarda indirekte skyld i dødsfallet i og med at hennes ”frierbrev” utløser et ønske i Glahn om heller å dø enn å reise til henne.

4.6 Evolusjonspsykologiske perspektiver på Edvarda Mack i *Pan*

I *Pan* er Edvarda en av hovedpersonene. Jeg har allerede vist hvordan historien utspiller seg omkring hennes forhold til Glahn. Glahns prosjekt er å finne fred og harmoni i naturen, han påstår at han hører ”skogene og ensomheten til”. Det er dette prosjektet han reiser til Sirilund, og seinere til India, for å realisere. Glahns prosjekt kolliderer imidlertid med Edvardas prosjekt, og slik blir hun sin potensielle hjelpers motstander. Hun får selv en gang uttale hva

⁵⁷ For synspunkter i denne diskusjonen, se blant annet Yair Mazor, ”The Epilogue in Knut Hamsun’s *Pan*: The questionable Combination, the Analogous Connection and the Rhetorical Compensation” i *Edda* nr. 6, 1984 og Martin Humpal, ”Editing and Interpreting. Two Editions of Hamsun’s *Pan* and the Question of the Fictional Authorship of ‘Glahns død’” i *Edda* nr. 1, 1998

hennes prosjekt er; ”Ingen vilde være mere lykkelig end jeg den Dag jeg stod ombord paa Skibet. Stundom længes jeg til Steder, som jeg selv ikke vet” (s. 41). Når hun snakker om lykken å få reise bort, blir hennes kinn hete, får vi vite. Edvardas prosjekt og ønske er å komme seg bort fra Sirilund, til steder hun ikke selv veit om. Dette er hennes drøm, hun har altså et selvrealiseringsprosjekt. I utgangspunktet virker det som om det spiller liten rolle hvor det er, så lenge det er en annen plass enn hjemme på Sirilund. Prosjektet hennes vil imidlertid være umulig for henne å realisere alene. En ung kvinne på den tida hadde ikke mulighet til selv å reise ut. Hun ville være avhengig av å finne seg en mann. Det er tydelig at Edvarda er klar over dette. Og her ligger kimen til den problematiske forbindelsen mellom Edvarda og Glahn; Glahn trenger ensomhet og fred for å kunne realisere sitt prosjekt, mens Edvarda er avhengig av en mann for å kunne realisere sitt. Hun er videre avhengig av en mann som ikke hører til på Sirilund, som doktoren sier: ”han maa komme utenfra, dukke op en Dag som et litt aparte Væsen” (s. 59).

Edvarda er den mektige handelsmannen Macks datter, men allikevel går hun spartansk kledd, ifølge Glahn. Han legger flere ganger merke til hennes oppfargede kjole, hennes uttrådte sko og hennes for små klær. Nesby har tolket Edvardas påkledning som et tegn på Macks dårlige økonomiske situasjon, og hevder med det utgangspunktet at Edvarda kan sees på som et økonomisk byttmiddel for Mack (Nesby 2008:82-86). Det er imidlertid lite annet som peker i den retningen. Edvarda hører til det øvre økonomiske og sosiale sjiktet på Sirilund, og det er klart at en mann som Mack må sørge for at Edvarda blir godt gift. Det er derfor han henter hjem ”prinser” til henne. Vi får vite at det har vært hentet flere menn til Sirilund, men Edvarda har ennå ikke blitt ”bortgiftet”. Dersom behovet hadde vært prekært, er det rimelig å anta at Mack ville ha forsøkt å presse Edvarda inn i et ekteskap. Det er flere ting som tyder på at han ikke har et akutt behov for å gifte bort Edvarda. Mack fremstår på flere måter som en materialistisk mann som også har midler til å vise fram sine rikdommer; han går rundt med sitt hvite skjortebryst, sin diamantspenne og lange, spisse sko, ”som saa noget sprademæssig ut” (s. 10). Tidlig får vi også vite at Macks ”to Jægter kom fuldlastet med Fisk” (s. 15). Dette kan ikke tolkes som tegn på at han er i en slags økonomisk krise. Når det inviteres til sosiale sammenkomster, enten det er Edvarda eller Mack som står bak, mangler det ikke på noe. Det er flust med mat og drikke. Det er med andre ord lite som tyder på at Mack står i en presset økonomisk situasjon, og at han av nødvendighet må gifte bort Edvarda.

Edvardas mangelfulle påkledning kan tolkes i andre retninger. Jeg tolker det i retning av hennes forhold til materielle verdier. Edvarda er ikke opptatt av å sprade, som sin far, hun bruker en oppfarget jakke, som endog er snudd, uttrådte sko, og hun vasker, visstnok, ikke

alltid sine hender godt. Og når hun får nålen av baronen, viser hun helt tydelig at det ikke er økonomisk status hun er ute etter; hun trør i stykker nåla med kronen og de ti steinene, og hun sammenligner baronens gave med de to fjærene fra Glahn, som hun tydelig setter høyere enn baronens nål. Edvarda er altså ikke materialistisk. Så hva er egentlig Edvarda? Hvem er hun?

I *Pan* kan vi lese at hun utgir seg for å være yngre enn hun er, og at hun til tider også oppfører seg som et barn. Glahn trur ved første møte at hun er ”omkring femten, seksten Aar” (s. 10), selv hevder hun å være født i ”otte og tredivet” (s. 40), mens doktoren kan fortelle at han for gøy har undersøkt det, og at hun er ”tyve Aar”(s. 57). Vige har i sin lesning valgt å ta doktorens utsagn om at Edvarda venter på en ”prins”, for god fisk. Og med det utgangspunktet argumenterer han for at Edvarda anser seg selv for å være en prinsesse. Videre mener han at hun da, for å matche denne ”prins” og ”prinsesse”- forestillinga, må gi inntrykk av at hun er 17 år, ”den yngste prinsessen er alltid den deiligste, og 17 år var etter datidens forhold håpets blomstringstid for unge piker av Edvardas stand” (Vige 1963:36).

Nesby presenterer en annen mulighet i sin avhandling (2008). Her skriver hun at Edvardas løgn om sin alder kan oppfattes som et slags ønske om å utsette tilværelsen som voksen, samt være et forsvar mot farens planer om å gifte henne bort (Nesby 2008:86). Jeg har allerede argumentert mot Nesbys påstand om at Mack må gifte bort Edvarda av prekære økonomiske grunner. Edvardas nevnte prosjekt – et selvrealiseringsprosjekt hvor hun i tillegg er avhengig av en mann for å kunne innfri sin prosjektverdi – harmonerer heller ikke med en slik tolkning.

En tredje tredje grunn presenteres av Nettum (1970). Han hevder at dette kan være en strategi for å unngå et seksuelt forhold med Glahn; ”Edvarda gjør seg tre år yngre av skrekk for seksualitetens makt” (Nettum 1970:238). Han er også inne på at kvinner kan lyve på sin alder for ”å ville skjule eventuelle rynker” (1970:238), men han mener Edvarda er for ung til å lyve av den grunn. Han er imidlertid med utsagnet om at det kan gjøres for ”å skjule rynker”, inne på det jeg vil vise jeg mener er grunnen til denne aldersløgnen.

Nettums antakelse om at Edvarda lyver for å vise seg som seksuelt utilgjengelig, harmonerer dårlig med Edvardas oppførsel. Tre ganger kaster hun seg om halsen på Glahn. Hun viser og sier at det er han hun vil ha. Og Glahn beskriver de vanlige fysiologiske tegnene på opphisselse, blant annet stigende puls og utvidede pupiller. Det å utgi seg for å være yngre, kan tolkes som en reprodutiv taktikk. En kvinnes reprodutiv potensiale er nært knyttet til hennes alder, og dermed vil en ung kvinne med høyere reprodutiv verdi, være mer attraktiv for det motsatte kjønn, enn en eldre kvinne med lavere reprodutiv verdi (Cartwright 2008:241). En ung kvinne har flere fruktbare år igjen, enn en eldre kvinne har. Den siste

gangen Edvarda kaster seg om halsen på Glahn, viser hun også at hun er seksuelt tilgjengelig. Det er hele tiden hun som nærmer seg Glahn fysisk på denne måten. Hun virker ikke seksuelt utilgjengelig. Men dersom baronen er representativ for de frierne Mack bringer hjem til henne, kan allikevel Nettums tolkning ha noe for seg. Baronen er ikke akkurat noe kupp for en ung, viril dame som Edvarda. Han har økonomiske ressurser, men dette er tilsynelatende det eneste han kan skilte med. Jeg vil komme tilbake til hvordan Edvardas preferanser ikke harmonerer med baronens egenskaper.

Selv om det er Mack som er Edvardas far, er det en annen som også inntar en faderlig posisjon i relasjon til henne. Doktoren får i *Pan* slippe til med sin tolkning av Edvarda. Han hevder blant annet at hun ”venter paa sin Prins” (s. 58). Dette henger ikke helt sammen med min tolkning av Edvarda som ikke-materialistisk. Kan doktoren ta feil i sin tolkning? Vi får det aldri opplyst, men det er nærliggende å tenke seg at doktoren også kan ha vært en av Edvardas beilere. En frier har det i alle fall vært før Glahn, jf. doktorens utsagn til han: ”den ene slipper hende og den andre tar hende igjen; efter Dem kommer formodentlig den tredje” (s. 58). Men i og med at doktoren ikke har et slikt forhold til Edvarda, har hun antakelig ikke vurdert han som interessant nok. Doktorens strategi overfor Edvarda kan være en følge av en slags avvisning. Det kan være han som er for stolt til å slippe henne helt. Han inntar rollen som en slags faderlig oppdragertype overfor henne, og han nærmest tukter henne ved stadig å påpeke hennes feil, til tross for at han veit at det ”saarer hende idelig” (s. 58). Han ser imidlertid ut til å ha rett i sin tolkning om at Edvarda venter på noen, men det betyr ikke at det må være det doktoren kaller en ”prins”.

På samme tid som Glahns prosjekt blir urealiserbart, øyner, som nevnt, Edvarda i Glahn en mulighet til å realisere sin prosjektverdi. Edvarda er ikke sein med å la han forstå at hun er interessert i han. Hennes strategi er i første omgang å imponere Glahn med sine kunnskaper om Æsop. I andre omgang gir hun Glahn mulighet til å føle seg overlegen og imponere henne, da hun lytter til alt han forteller. Det er påfallende at det er nettopp da Glahn synes hun blir ”styg” og ”enfoldig” å se på. Hvorfor mener han det? Blir hun i slike stunder et for lett bytte for jegeren Glahn? Eller viser det bare at Edvarda ikke er fokusert på å ”ta sig i agt” hverken overfor andre mennesker eller Glahn? Begjærlig kaster hun seg over han, hun er ikke redd for sosiale konvensjoner. Mens Glahn frykter både de andres reaksjoner og særlig Macks reaksjon på Edvardas omfavnelse og erklæring om at det er han hun vil ha, bryr ikke Edvarda seg i det hele tatt om: ”Det er bare at jeg vilde det. Det gjør ikke noget” (s. 31), sier hun. Dette gjør hun selv om Glahn ikke på noen måte har vist seg som en ”prins”.

Edvarda lar seg ikke diktere av menneskene rundt seg. Hverken faren hennes eller doktoren når helt inn til henne. Det er som doktoren sier: ”Selv Farn faar ikke Bugt med hende; hun adlyder ham tilsynelatende, men regjerer i Virkeligheten selv” (s. 56). Han påstår imidlertid at hans strategi, en pedantisk korrigerende av Edvarda, begynte å fungere før Glahn kom til Sirilund. Vi ser også ved et par tilfeller at det har en viss virkning på Edvarda. Den første gangen er da de er i Glahns hytte. Her retter doktoren på Edvarda når hun sier det bodde en engelskmann i hytta året før. Edvarda reagerer med å rødme og ifølge Glahn mister hun da ”sin Livlighet” (s. 17).

Edvarda er altså egenrådige, men hun er allikevel ikke helt usårbar. Hun bryr seg ikke om at hun bryter konvensjoner, men hun liker ikke å bli korrigert. I en av hennes lange monologer får vi også vite at hun åpent trosser sin egen far. Edvarda trør i stykker nåla fra baronen og forsvinner fra huset. Når hun kommer hjem, møter hun sin far som vil vite hvor hun har vært: ”Da jeg kom saa gjennemvaat hjem igaarftes sa min Far: Du har idag forhaanet Baronen. Nei, svarte jeg. Hvor har du været henne nu? spurte han videre. Jeg svarte: Hos Glahn” (s. 78). Edvarda er ikke redd for å avsløre sitt forhold for Mack. Hun svarer også ”nei” når Mack sier hun har forhånet baronen. Kanskje er det tilfellet? Det er mulig Edvarda mener hun ikke har forhånet baronen, slik faren hennes sier hun har. Hun har, så vidt vi veit, ikke inngått noe form for forhold med baronen, hans tilnærmelser til tross. Han bor på Sirilund, og vi får vite at hun går turer med han, men til tross for at Glahn observerer Edvarda og baronen sammen flere ganger, observerer han ikke noe han beskriver som kjærlighet mellom de to. ”Forholdet” mellom baronen og Edvarda står slik i sterk kontrast til forholdet mellom Glahn og Edvarda.

Jeg har allerede nevnt at Edvarda ikke ser ut til å bry seg om sosiale konvensjoner, som eksempel brukte jeg den første episoden der Edvarda tydelig viser sine følelser for Glahn. Ved to seinere anledninger viser hun slike følelser for han, men disse to gangene er det uten tilskuere, imidlertid er den andre gangen midt på veien og den tredje gangen mens de sitter i lyngen ved veien. Det er altså steder som halvveis er i skjul og halvveis offentlig. Det kan komme andre mennesker langs veien. Alle de tre gangene er det Edvarda som tar initiativ til intim kontakt. Glahns tilnærmelser er av en litt annen art; han kysser en flekk på hennes skulder og kaster seg for hennes føtter, men når det gjelder, reiser han seg altså brått opp.

Dersom Edvarda hadde hatt ekte følelser for baronen, skulle en tru at hun heller ikke hadde vært redd for å vise disse følelsene offentlig. Edvarda selv understreker også at hun ikke er fysisk tiltrukket av baronen. Under den opprivende diskusjonen mellom henne og Glahn, da hun har stått i regnværet og ventet på han, forteller hun om baronen: ”[...] et

Menneske kom ind, jeg saa ikke op, men jeg visste hvem det var som kom. Jeg rodde igaar en halv Fjerding, sa han. Blev De ikke træt? spurte jeg. Ak jo, meget træt, og jeg fik Blærer i mine Hænder” (s. 76). I fortsettelsen beskriver hun dessuten hans svaksynthet og hans moralisme; baronen er sjokkert over å ha oppdaget husjomfrua og en krambodsbetjent i intim samtale, og det på nattetid! Dette forteller Edvarda Glahn for å vise at det ikke er en slik mann hun vil ha. Hun vil ha en mann hun blir fysisk tiltrukket av, han trenger ikke å gi henne nåler med edelstener. Dette understrekes i fortsettelsen når hun også beskriver hvordan hun syntes Glahn så ut da han kom mot henne: ”[...] du var som en Gud. Jeg elsket din Skikkelse, dit Skjæg og dine Aksler, alt hos dig elsket jeg” (s. 77).

Edvarda har valget mellom to menn; den ene elsker hun, den andre har status og ressurser. Evolusjonspsykologisk kan en si at Edvarda her må gjøre en avveining mellom kostnader og fordeler ved å velge den ene framfor den andre, hun må velge mellom en mann med sosial og økonomisk status, eller en med fysisk styrke. Glahn har også en viss sosial status, i og med at han er løytnant. Glahn viser seg fysisk sterkere enn baronen. Baronen er svaksynt, generelt svak, tynn og skranglete. Ved første møte beskriver Glahn han nøkternt:

Baronen kom. En liten Mand paa omkring firti Aar, et langt, smalt Ansigt med utstaaende Kindben og tyndt, sort Skjæg. Hans Blik var stikkende og gjennemtrængende, men han brukte stærke Brillen. [...] Han var litt lutende og hans magre Hænder hadde blaa Aarer; men Neglene var som av gult Metal. (s. 68)

Dette er altså Edvardas frier og Glahns rival. Glahn viser gang på gang sin fysiske styrke og en evne til å overleve ved egenhendig å akkumulere ressurser i naturen. En tredje faktor, i følge evolusjonære teorier, er spørsmålet om hvorvidt den potensielle partneren er risikovillig. Baronen, som klager over blemmer i hendene etter en rotur, er en tydelig kontrast til Glahn som ikke klager over å ha skutt seg selv. Selv om han ikke vil innrømme for Edvarda hva den egentlige grunnen til at han har skyter seg er, viser han at han er villig til å ta risikoer for hennes skyld. Det at han attpåtil kommer fra det uten varige mén, viser også at han er godt rustet, genetisk, til å takle liknende skader. Edvarda har nå tatt valget mellom sine to ”friere” og potensielle hjelpere i hennes prosjekt, det er derfor hun oppsøker Glahn denne dagen. Hun velger en mann med tydelige maskuline trekk, blant annet brede skuldre og skikkelig skjeggvekst. For å bygge disse sekundære kjønns karakterene, må en ha et høyt nivå av testosteron. Testosteron har en negativ effekt på immunforsvar, og kun en mann av god genetisk sammensetning kan tåle påvirkningen et høyt testosteronnivå har på immunforsvaret (Cartwright 2008:263). Hun viser sitt valg ved å møte opp hos Glahn, snakke nedsettende om

hans rival, samt ved å tilby han silkeskjerfet. Silkeskjerfet skal være en gave til Glahn, antakelig en gave han ”kan ha til erindring”, på samme måte som hun har fjærene fra Glahn. Hennes valg faller på Glahn, til tross for at han tidligere har avvist henne seksuelt.

Den seksuelle avvisinga er det flere som har tolket som et brudd mellom Edvarda og Glahn. Dette ser det imidlertid ut som om Edvarda kan tåle. Det er Glahn som umiddelbart etter denne avvisinga tenker at hans ”Lykke kanskje hadde staat paa sit høieste” (s. 38). Det er fordi Edvarda uteblir i to netter. Forholdet mellom de to er imidlertid ikke over med det. Edvarda setter bare Glahn på flere prøver enn hun har gjort tidligere. På den nevnte øyturen, som ender med at Glahn hiver Edvardas sko i vannet, tar hun bevisst avstand fra han. Det er mulig at Edvarda her forsøker å gjøre Glahn sjalu, eller eventuelt ta en slags hevn, ved å avvise han slik han har avvist henne. Dette kan også være en test på hvor utholdende og investeringsvillig han er. Hun virker suveren i sitt spill med Glahn. Før de skal gå i båtene og reise hjem, ber hun Glahn bli med i samme båt som henne. Der setter hun seg slik at hennes kne berører han. For han er dette nok til at han er i ferd med å forgå av lykke, men når hun i et kvarter(!) vender seg bort fra han, har han et så stort behov for oppmerksomhet fra henne at han kaster hennes sko i vannet. Enkelte har presentert en symbolsk tolking av dette skokastet. I en freudiansk tradisjon, leser Nettum skoen som et symbol på det kvinnelige kjønnsorgan, og hevder at Glahn ved å kaste skoen i vannet, forkaster Edvarda som elskerinne (Nettum 1970:238), selv om Glahn selv ikke sier noe som kan tolkes i denne retningen. Glahn forklarer det med et behov for å gjøre seg gjeldende overfor Edvarda. Den skiftende oppmerksomheten Glahn opplever på øyturen, er bare den første gangen av flere hvor Edvarda setter han på lignende prøver og tester ut hans utholdenhet ved å gjøre han sjalu.

Et par episoder til er nødvendig å se nærmere på. På ballet Edvarda har arrangert, forteller hun høyt at Glahn har betalt hennes rorskar for å redde skoen hennes. Glahn blir fornærmet, men det er antakelig ikke tenkt som en fornærmelse fra Edvardas side. Hennes adferd i denne situasjonen kan tolkes som et forsøk på å øke Glahns sosiale status ved å gjenopprette hans ære etter turen til korholmene. Det kan også være et forsøk fra Edvardas side på å rettferdiggjøre sitt partnervalg. Jeg tolker det som om hun fortsatt anser Glahn for å være en passende partner. Ballet kan også fungere som en test på om Glahn nettopp er det. Men Glahn begår feil etter feil. Hans fornærmelse av den unge damen som forteller om sin opplevelse i Riga, får også Edvarda til å se hans mangel på dannelse i sosial omgang. Og når ballet, for Glahns del, ender med at han oppdager doktorens stakk i gangen og han nok en gang fornærmer et menneske, ser det ut til at Edvarda har fått nok av ”udannet” oppførsel og derfor serverer hun kraftsalvene om at Glahn ikke engang kan stå seg for doktoren om han

selv halter. Selv om Glahn ser ut til å stryke på denne testen, består han den altså allikevel; han viser at han er sterkere enn doktoren idet han skyter seg og ikke får varige men av det.

Edvarda forsøker å få til en forsoning mellom dem. Første forsøk er når hun kommer til Glahns hytte, der han ligger inne etter skuddet, og han avviser henne ved å nekte å ta henne i hånden, deretter forsøker hun igjen når hun står og venter ved hans hytte i regnværet. Men, som vi har sett, avviser Glahn henne også denne gangen. Det som imidlertid ser ut til å bli avgjørende for Edvarda, er avsløringen av Glahns forhold til Eva. Da det viser seg at det ikke er snakk om en engangsforeteelse, men tilsynelatende et forhold mellom de to, er ikke lenger Glahn noen mulighet for Edvarda. Edvarda oppsøker Glahn og sier at hun i dag kun har en ting å si han: ”Jeg har hørt at De har vært hos Smedens. Det var en Kvæld. Eva var alene hjemme” (s. 78). Edvarda veit altså bare om denne ene gangen. Men Glahn gjør vondt verre:

Eva har endogsaa været her.
Har hun ogsaa været her? I Hytten?
Flere Ganger. Jeg har nødt hende ind. Vi har talt sammen.
Ogsaa her! (s. 79)

Det er et forhold Glahn beskriver, og det er det Edvarda reagerer sånn på. Tidligere har hans forsøk på å gjøre henne sjalu, ikke fungert. Denne gangen er det imidlertid et forhold det er snakk om. Den videre samtalen mellom de to tyder også på at det er slik Edvarda forstår det, som at Glahn har valgt Eva. Etter hun har sagt at Eva er gift, noe Glahn tilsynelatende ikke veit, sier Edvarda sarkastisk ”Saa De har gjort et heldig Valg” (s. 80). Edvardas reaksjon er i denne forbindelsen forholdsvis lett å forklare evolusjonspsykologisk. En kvinne er i større grad avhengig av å sikre seg en manns investering på lang sikt. Seksuell utroskap er derfor til en viss grad mulig å tilgi, men når det ser ut til at mannen en vil inngå i et forhold med, er følelsemessig knyttet til andre, kan dette representere en risiko for kvinner. I og med at kvinner, i større grad enn menn, er avhengig av en partners investering i seg selv (og potensielt avkom) over lengre tid, vil det ikke være gunstig å velge en mann som på samme tid ser ut til å investere i andre. Dette blir en foreløpig sluttstrek for forholdet mellom Glahn og Edvarda.

Etter doktorens informasjon om at Edvarda venter på en ”prins”, vil Glahn få sin uniform sendt til Sirilund. Når den endelig kommer, øyner han på nytt et håp om å imponere Edvarda. Ved å kle seg i sin uniform og gå til Sirilund, kan han endelig vise Edvarda sin sosiale status, han er sikker på at hun vil falle for det:

Min Uniform vil gjøre sit Indtryk paa hende, dens Tresser er nye og smukke. Sabelen vil klirre mot Gulvet. En nervøs Glæde rislet gjennom mig og jeg hvisket til mig selv: Hvo vet hvad som endnu kan ske! (s. 103)

Det er tydelig at Glahn trur at ikke alt er over, at han ikke har forspilt alle sine sjanser, men på Sirilund er ikke mottakelsen slik han forventer. Edvarda stusser over uniformen, og hans farvel gjør visstnok ”nogen Virkning paa hende” (s. 104), men med ett er hun ”kold, kald og trodsig” (s. 104) igjen. Hun spiller igjen kostbar ved å minne Glahn på at det til neste år kommer en annen, han skal altså vite at han ikke er uerstattelig. Allikevel gir hun han en siste sjanse til å vise at han er interessert i å investere i henne; hun ber om å få hans hund, som han tidligere har beskrevet som sin beste venn. Dette ville, som nevnt, ha innbåret et nytt møte mellom de to, slik at dette møtet ikke ville ha vært det siste. Glahn setter sluttstreken for forholdet, og for Edvardas mulighet til å realisere sitt prosjekt ved hans hjelp, når han velger å skyte sin hund i stedet for å la Edvarda få den. Hans siste beskrivelse av Edvarda, der hun står med sammenknepet munn og hvite lepper, står i kontrast til hennes ”blussende Mund” som han mange ganger tidligere har funnet attraktiv. Nå er det ingen vei tilbake. For Edvarda vil det si at hun ikke lenger har et valg. Ved å skyte Æsop avslutter Glahn forholdet en gang for alle, og Edvarda har ikke råd til å være kostbar lenger. Hun har nå kun en mulighet om hun skal lykkes i å innfri sin prosjektverdi: baronen.

4.7 Sammenfatning

Gjennomgående er de viktige episodene med Edvarda skildret med hyppigere tempusskifte og mer intensitet enn mindre viktige episoder i *Pan*. Der hendelsene får stå ukommentert, gir de inntrykk av å være mer pålitelige. Teksten svinger mellom svak mimetisk modalitet og sterk mimetisk modalitet, noe som fører til en veksling mellom stor og liten avstand mellom det fortalte og leseren. Avstanden opprettholdes av fortelleren Glahn, men minker der fortelleren og karakteren Glahn glir mer over i hverandre og fortellerkommentarene mangler. Gjennom fortellerkommentarene bagatelliseres flere episoder – og intensjonen – i romanen. Fortellerens pålitelighet må hele tida vurderes. Framstillinga av Edvarda preges av paralleller i naturen; Edvarda dukker opp på samme tid som våren kommer til Glahn, hans ”sommer kommer” da Edvarda viser sin interesse for han, og forholdet kjølner i takt med at det nærmer seg høst og vinter. Men også Glahns skiftende sinnsstemninger preger framstillinga av Edvarda, beskrivelsene er svært sjeldent helt nøytrale.

Vi får beskrevet et etter hvert svært turbulent kjærlighetsforhold mellom Glahn og Edvarda, hvor begge utsetter den andre for ulike prøver. Begge forsøker blant annet å gjøre den andre sjalu, Edvarda med mer hell enn Glahn. Etter at Glahn og Edvarda har møttes flere ganger i skjul, begynner Edvarda å teste Glahns evne til å oppføre seg i sosiale lag. Han stryker på de fleste prøvene, og når han har sjansen til å vise seg som en potensiell partner for Edvarda, benytter han ikke muligheten. Hun markerer tydelig gang på gang at det er Glahn hun vil ha, men han er enten ikke i stand til å oppfatte det, eller han tolker hennes utsagn feil, slik som for eksempel når hun inviterer han til baronens avskjedsfest. Hun er også helt tydelig i sine beskrivelser av hvilke trekk hun finner attraktive hos en mann, når hun sammenligner baronen og Glahn. Hun foretrekker menn med tydelige sekundære kjønnskarakterer. Glahn er en slik mann. Baroneren er ikke det, men han har imidlertid sosial status og økonomiske ressurser.

Det som representerer det avgjørende bruddet mellom de to, er ikke Glahns avvisning av Edvardas seksuelle tilnærmelser, men nettopp det at han er i et forhold med en annen kvinne, Eva. Det er da Edvarda reagerer sterkest. Dette kan også forklares evolusjonspsykologisk; en kvinne kan ikke risikere å miste en manns investering i seg selv og sitt eventuelle avkom. Det at Glahn allerede er i et annet forhold, øker risikoen for manglende investering. Edvarda ender opp med baronen.

5 Analyse av *Rosa* med særlig henblikk på Edvarda

5.1 Parelius – en pålitelig forteller?

Denne romanen har en rekke fellestrekk med romanen *Pan*, slik jeg også har nevnt i innledningen til denne avhandlingen. Historien utspiller seg på samme sted, og flere av de samme karakterene får opptre i begge romanene. På samme måte som i *Pan* blir den narrative situasjonen spesifisert allerede i løpet av romanens første side. Også dette er en førstepersonsfortelling som blir fortalt i ettetid. Denne gangen er det ikke snakk om to år, som i *Pan*, men om hele femten år etter hendelsene fant sted. Det er sannsynlig, slik sett, at fortelleren Parelius er modnere enn den Parelius som femten år tidligere opplevde tingene det fortelles om, det er, som han sier, ”en halv Levealder siden” (s. 215). Fortelleren er altså en ganske annen enn den som opplevde det fortalte femten år tidligere. Det kan potensielt føre til at fortelleren tolker de hendelsene han forteller om, med referanserammer som tilhører den 37 år gamle fortelleren.

Fortellingen handler om det samfunnet den 22 år gamle studenten Parelius havner i fordi han skal gå på jakt med en kamerat, Munken Vendt, i området. Men jakta utsettes, og Parelius blir værende på Sirilund i et drøyt år, fra april til slutten av mai/ begynnelsen av juni året etter, før han reiser videre. Det er nærliggende å tenke seg at Parelius vil være mer pålitelig i sine uttalelser og beskrivelser av Edvarda-skikkelsen enn Glahn er i *Pan*. Dette er det flere grunner til. For det første er ikke Parelius i noe forhold til Edvarda, hans beskrivelser er ikke farget av seksuelle spenninger og maktkamp, slik Glahns er i *Pan*. For det andre forsøker ikke Parelius på noen måte å bagatellisere den historien han forteller. Parelius presenterer imidlertid ikke sin intensjon først, slik Glahn gjør det, men den kommer helt til slutt i romanen:

Og dette har jeg nedtegnet for Tidsfordriv. Jeg duger ikke til det ene og ikke til det andre; men dette har jeg føiet sammen av mine Erindringer og smaa Papirer og jeg hadde dertil ingen stor Utrustning behov. Saaledes er det.

Og disse Blade handler om mange, men for mig bare om én. (s. 391)

Denne ene er for Parelius Rosa. Også Parelius begrunner sin skriving med at det får tida til å gå. Han nekter imidlertid ikke for at det er kjærligheten til ”én” som er det viktigste for han å få skrevet om. Han har med andre ord et mer ærlig utgangspunkt enn Glahn. Parelius virker ikke bare mer ærlig enn Glahn, de to fortellerne er også hverandres motsetninger; Glahn har draget på damene, Parelius veit ikke hvordan han skal snakke med dem, Glahn er usikker i så

godt som alle sosiale situasjoner, mens Parelius i liknende situasjoner opptrer trygt og dannet. Han takker nei til invitasjoner når han ikke har pent nok antrekk, Glahn møter opp i fullt jaktutstyr. Glahn virker til tider besatt av Edvarda, han kaster seg ned på bakken foran henne, tanken på henne får han til å drive rastløst rundt i skogen, han kysser en flekk på hennes skulder og tenker på henne hele tida, han skyter seg selv i foten og han iscenesetter sin egen død – alt på grunn av Edvarda.

Parelius nærmer seg sin hjertens utkårede med helt andre midler; han tar i dørklinka etter Rosa har tatt i den, han stiller seg på samme flekk som hun har stått på på kramboden, og en gang forsøker han Munken Vendts metode, med det resultat at han får seg et klapp i ansiktet som han tumler rundt av.

Mens Glahn bruker mye tid på å tenke over sin adferd og gremme seg over sine feil, er Parelius suveren i forhold til egen adferd blant andre mennesker. Han gjør alt riktig. Med det resultat at hele fortellinga han forteller, blir mindre dramatisk, mindre intens og mindre lidenskapelig, hvis en ser bort fra lidenskapen Edvarda får representere. Den viktigste forskjellen er allikevel at Glahns spiller hovedrollen i sin beretning, mens Parelius har rollen som en iakttaker, som beskriver det han hører og ser i det lille nordnorske samfunnet.

På samme måte som Glahn og Parelius er kontrasterte skikkelser, er også Rosa og Edvarda det. Og den stille og skikkelige Parelius faller for den stille og skikkelige Rosa, ikke Edvarda. Allikevel er Edvarda gitt stor plass i romanen. Flere steder får hun tale lenge og uavbrutt, også om sin tid med Glahn. Fortellingen Parelius forteller, gir av og til inntrykk av at opplevelsene er skrevet ned umiddelbart etter de har funnet sted. Kanskje er det disse tekststedene som finnes på ”små papirer”?

Romanen er delt i 29 forholdsvis korte kapitler. Persongalleriet i denne fortellinga er betraktelig større enn i *Pan*, og vi blir gradvis presentert for de ulike personene Parelius støter på. Fortellinga følger mange av karakterene tett. Jeg vil fokusere på de tekststedene som omhandler Edvarda. I kapittel III, akkurat idet våren kommer til Sirilund, kommer også Edvarda tilbake. Parelius forteller:

Jeg tok Veien ned til Bryggerne og fik høre at Macks Datter Edvarda skulde komme iland fra Skibet. Hun hadde været gift med en finsk Baron og var blit Enke i Vinter, hun hadde to Børn. (s. 223)

Presentasjonen er nøktern og blir stående uten reflekterende tillegg eller kommentarer. Men presentasjonen slår allikevel fast at det er den samme Edvarda som i *Pan* det er snakk om. En leser som har lest starten av historien om Edvarda, altså *Pan*, vil huske den unge og

tilsynelatende uregjerlige Edvarda, og leseren vil huske at Edvarda avviste baronen, men at vi også seinere fikk forstå at de to hadde giftet seg. Det kommer også tidlig fram at Edvardas døtre er nærsynte, slik er det ingen tvil om at de er baronens barn.⁵⁸ Den yngste av Edvardas døtre er fem år, mens den andre er et par år eldre.

I og med at historien om Edvarda fortsetter her, betyr det at leseren vil være bedre informert enn fortelleren Parelus, både når det gjelder Edvardas tidligere år på Sirilund og når det gjelder hennes turbulente forhold både til baronen og til Glahn i *Pan*, og også hennes forhold til sin far. En av de første tingene Parelus merker seg når Edvarda kommer i land, er det anstrengte forholdet mellom Edvarda og hennes far, Mack:

Baronessen kom iland med sine to Smaapiker. Hun var lang og tynd av Figur, tæt tilsløret. Da hun hilste paa sin Far tok hun ikke Sløret op og kysset ham, det var ingen Glæde at mærke hos nogen av dem; men da hun begynte at tale med Rosa blev hun livligere og det var en skjøn Fløielstone i hendes Røst. (s. 224)

Her får vi også den første presentasjonen av forholdet mellom far og datter. Vi husker at forholdet mellom Mack og Edvarda heller ikke er helt problemfritt i *Pan*. Edvarda trosset sin far da hun valgte et forhold til Glahn, framfor et forhold til baronen. For Mack skal vi snart se at det å få sin datter hjem igjen, blant annet innebærer at han må oppgi deler av sitt seksualliv, et utsvevende seksualliv vi kjenner til fra *Benoni* (1908).

Rosa er ikke bare fortsettelsen på historien om Edvarda i *Pan*, men også fortsettelsen på historien om det lille samfunnet på Sirilund som vi blir kjent med i *Benoni*. Parelus' beskrivelser av det han oppfatter som sjokkerende, vil derfor ikke sjokkere leseren i samme grad. Han overhører tidlig en samtale mellom Edvarda og Benoni, den første samtalen blir gjengitt litt nølende, det er som om Parelus ikke vil avsløre for mye om Edvarda:

Her er så store Forandringer herhjemme, kunde Baronessen si. Og jeg var forelsket i Dem engang, Hartvigsen, kunde hun si. Jeg med mine over trediva Aar og mine talrike Døtre, kunde hun si... [...] To formange, sier hun. [...]

Dette har jeg nu sat ned av hvad Baronessen sa. Aa, men hun sa ogsaa mange nydelige smaa Taler, jeg lyver kanske på hende og river hendes Ord ut av Forbindelserne. Hun var hjælpeløs efterpaa og smilte forknytt naar hun hadde sagt noget for hastig og det blev plumpt for hende. Hun hadde det ikke godt og hun var vel heller ikke selv god, men hun var ulykkelig. (s. 227-228)

⁵⁸ Både Edvarda og Glahn kommenterer baronens svaksynthet i *Pan*. Hamsun bruker dessuten ofte øynene som "bevis" for farskap, dette gjelder for eksempel for alle Macks barn på Sirilund og i Olivers farskapssak i *Konerne ved Vandposten* (1920).

Dette er altså de første sidene ved Edvarda Parelius legger merke til. Vi kjenner karakteristikkene igjen fra *Pan*, også der snakker hun feil når hun blir for ivrig, men der er den pedantiske doktoren på pletten. En annen side ved Edvarda som Parelius tidlig merker seg, er at hun ofte står eller sitter med armene over seg, som i en port (bl.a. s 228, 255, 316), når hun snakker. Det gir i utgangspunktet liten mening å stå slik med armene i været, men symbolsk kan dette allikevel være av betydning: Porten kan symbolisere en inngang til noe hemmelig eller til et skjult rom, det kan altså symbolisere en inngang til Edvardas hemmeligheter, slik de etter hvert kommer fram i fortellingen, men en port kan også symbolisere en overgang fra et stadium i livet til et annet.⁵⁹ I forbindelse med Edvarda-skikkelsen er begge disse symbolbetydningene interessante.

Parelius frykter at han ikke skal få gjengitt Edvardas ord riktig, han vil ikke rive hennes ord ut av sammenhengen. Det vil heller ikke jeg gjøre. I det følgende vil jeg presentere den informasjonen vi får om Edvarda, mest mulig kronologisk. Informasjonen vil jeg bruke videre i karakteranalysen av henne, der jeg vil analysere Edvarda-skikkelsen ut fra et evolusjonspsykologisk perspektiv.

5.2 Edvardas manglende dannelse

På Sirilund holdes det selskap for den hjemvendte datteren, Mack holder en tale for Edvarda som hun ikke bryr seg videre om, ifølge Parelius. Selv er han imponert over Macks veltalenhet. Det er Edvardas bordmanerer ved denne sammenkomsten som sjokkerer Parelius mest:

Hun hadde ingen Hygge av noget. Hun hadde ogsaa de utroligste Uvaner, det var som om hun i hele sin Opvækst hadde spist ved en Kjøkkenbænk og siden ikke kunde lægge av sine Unoter derfra. Aa, men hun gjorde vel alt for at vanvyrde os, vi var hende saa likegyldige alle. Jeg vil nu skrive op nogen av de mærkelige Ting hun gjorde sig skyldig i, ja det var næsten som et helt System av Uopdragenhet i hende og hun var dog Baronesse. (s. 229)

Parelius er pertentlig og redelig i så godt som alt han gjør, unntaket er da han lurer Munken Vendt til å ta i steinguden uten hansker på, han vil også være det i skriveprosjektet sitt (jf. innledende sitat og kommentarer). Allikevel klarer han ikke å unngå gang på gang å felle sine verdidommer over Edvarda. Vi ser blant annet at han vurderer Edvarda ut fra helt andre

⁵⁹ Begge betydninger er foreslått i Hans Bidermanns *Symbolleksikon*, 1992

kriterier enn Glahn gjør i *Pan*. Selv om Parelius altså i utgangspunktet er ærligere enn Glahn, farges hans fortelling i stor grad av hans verdensanskuelse og moral, med den følgen at hans beskrivelser av Edvarda så tydelig er underlagt hans verdidommer at de nærmest må oppfattes som ironiske. Dette kan imidlertid også henge sammen med den diskrepansen det er mellom leseren på den ene siden, og fortelleren Parelius på den andre siden med tanke på den informasjonen vi sitter med: Leseren feller ikke samme verdidom over Edvarda og hennes adferd i og med at leseren ikke overraskes av hennes brudd på konvensjoner – vi kjenner henne igjen fra *Pan*.

I sitatet overfor identifiserer Parelius Edvarda med den samfunnsklassen hun tilhører som en følge av hennes tittel, ”baronessen”, mens Edvarda selv ser ut til bevisst å ta avstand fra denne klassen. Dette trekket ved Edvarda understrekes også ved at hun seinere får uttrykke at dannelse bare er en egenskap ved hele klassen, det er altså ikke noe spesielt ved det å være dannet, ifølge Edvarda. Parelius kommer imidlertid fra et dannet hjem, får vi vite etter hvert som fortellingen tar form. Det viser seg at han både er belest, språkmektig (han behersker til og med hebraisk) og at han har lært å spille piano. Parelius’ reaksjoner på Edvardas adferd kan komme som en følge av hans egen dannelse. Reaksjonene minner dessuten om en ungdoms reaksjoner. Som 37-åring vil antagelig en mann ha vært vitne til mer sjokkerende ting enn dårlige bordmanerer. Beskrivelsen er imidlertid knakende god, den hamsunske humoren skinner klart igjennom:

Hun fandt straks noget at pirke sine Negler med, hendes Sidemand Præsten Barfod saa det og saa straks bort. Hun satte Albuen op paa Bordet naar hun stak noget i Munden. Naar hun drak hørte endog jeg ret over Bordet at Vinen ”tok Bund” i hendes Mave. Hun skar op alt Kjøt paa sin Tallerken før hun begynte at spise av det; ved Osten la jeg Mærke til at hun Gang paa Gang smurte mere Smør paa Brødet efter at hun hadde bitt av det, ja smurte Smøret netop der hun hadde bitt – nei jeg hadde aldrig set saa slemme Ting i mit Hjem. Og efter Maten sat hun og fik smaa Rykk og pustet ut Kinderne som om Maten vilde op igjen.

Efter Middagen talte hun med Hartvigsen og jeg hørte henne tale om at hun var blit sved under Maaltidet. Og hun bluedes ikke. (s. 229-230)

Edvardas overdrevne naturlige adferd fremkaller latter hos leseren, samtidig som adferden vekker avsky hos Parelius. Edvarda demonstrerer overtydelig at hun ikke lenger bryr seg om å oppføre seg korrekt, uavhengig av hvem som er til stede. Parelius skal gang på gang bli sjokkert over det han ser på som mangel på dannet oppførsel ved Edvarda. Først blir han imidlertid oppmerksom på at Benoni og Edvarda tar nattlige turer sammen, langs fjæra og ut mot almenningen, og han mener derfor at Edvarda er ”mærkeligere end alle andre” (s. 235).

Men Parelius er ikke den eneste som reagerer på disse turene. Også Rosa reagerer, og sier hun kan ikke forstå hvorfor Benoni er sammen med Edvarda. Hun sørger for å minne han på at hun er over ”over trediva Aar” (s. 238), det vil si meget eldre enn hun selv er. Rosa er sjalu, og hun bruker Edvardas alder som en grunn til at Benoni ikke skal være mer interessert i Edvarda enn i henne. Men Edvarda slipper uansett Benoni forholdsvis raskt for denne gang. Han tilfredsstiller ikke hennes lengsler.

5.3 Edvarda kaster nytt lys over seg selv og Glahn

Parelius legger ikke bare merke til de sidene han vurderer som dårlige hos Edvarda, han legger også merke til at hun har gode sider. Han får høre om hvordan hun har hjulpet Jens Barnefar til posten som beinsamler på Sirilund, hun har også sørget for husvære for han. Og den moralske Parelius mener at det også ligger lykke i det å hjelpe andre. Men Edvarda blir ikke lykkelig av det. Minnene har begynt å strømme på, og hun deler villig vekk med Parelius:

Lykkelig? Neida! Om Lykken kom saa vilde jeg bare se længe paa den og stirre paa den, så ukjendt vilde den være. [...] Og jeg opdaget at hun hadde Furer i Panden av Sorg og Ælde, hun sat ikke i dette Øieblik og gjorde Kunster, men lot ogsaa Underlæben hænge. Hun hadde hele sin Ungdom bak sig.

Her var en Jæger engang i de Skogene der, begynte hun igjen at snakke og pekte langt ut. Han hette Glahn. [...]

Han var en ung Mand, Thomas Glahn hette han. Nu og da hørte jeg Skudd og tænkte paa at skyte Svarskudd, nu og da gik jeg ham imøte. Forresten – Glahn? Aajo i nogen Smaastunder var det bedre med ham end med alt andet i mit Liv; men. Og jeg var saa kjær i ham, aa hele Verden blev borte naar han kom. Jeg husker en Mand som kunne komme gaaende! Han hadde Fuldskjæg, han var som et Dyr, han stanset iblandt og holdt den ene Fot oppe og lyttet, saa gik han videre. Han brukte ogsaa Skindklær. [...]

Det er saa mange Aar siden, har ikke Folk glemt det endnu? Jeg selv glemmer det for det meste, men jeg husker det nu efter at jeg er kommet hjem igjen og gaar her til Sted efter Sted. (s. 244)

Edvarda trekker selv paralleller mellom det å være lykkelig og sitt forhold til Glahn. Men på samme måte som Glahn gjorde det i *Pan*, påstår Edvarda i *Rosa* at hun ikke tenker noe særlig på det, at hun glemmer det for det meste, men at det er stedet som vekker minnene til live i henne igjen. Dette er første gang vi får Edvardas beskrivelse av Glahn gjengitt av fortelleren. I *Pan* fikk hun aldri komme til orde på samme måte. Med utgangspunkt i hva vi får vite i *Pan*, at Edvarda har sendt brev til Glahn også etter at hun blei gift med den finske baronen, er det

klart at Edvarda også minnes Glahn når hun ikke er på Sirilund, og hennes forsøk på å skjule det her, ligner veldig på Glahns forsøk på å skjule det samme i *Pan*. Han påstår også at han har glemt det og at han ikke tenker på det, altså på forholdet til Edvarda. Edvardas lange monolog fortsetter:

Men han var et Dyr, jeg blev saa makeløst kjær i ham, han var stor og vennlig. Han spiste visst Renmose iblandt, for hans Aande duftet som hos en Renokse. Det var nogen Vildtsmak av hans Aande. Jeg husker nu at han var kjær i mig ogsaa. Engang kom han med Skjorten aapen og han var tykt lodden paa Brystet. Det er som en Eng at lægge sig i! tænkte jeg, for jeg var saa ung. Jeg kysset ham nogen Ganger, det er paa det jeg vet at jeg aldrig har oplevet noget lignende. Og engang kom han gaaende på Veien, jeg saa paa ham, at nu kom han sakte til mig, og han saa hele Tiden paa mig tilbake, hans Øine gik vel inn i mig, det begynte at vende sig i mig av noget Søtt, og da han var mig nær fik jeg løftet mig op til ham og blev der. Aa, jeg som har været gift og altsammen, men aldrig husker jeg nogen anden Ting. Han var aldeles deilig. Nu og da var han forknytt, han bandt sit Halsbind som et Barn, ofte glemte han Halsbindet og lot det ligge igjen hjemme. Men han var saa deilig allikevel og han var uten Grænser. Her var en Doktor dengang, han var halt, Glahn skjøt seg gjennom Foten for ikke at være bedre enn Doktoren. Han hadde en Hund, den hette Æsop, Glahn skjøt den ihjæl og sendte Liket til en som – til den som han elsket. Uten Grænser var han, uten Grænser. Naa, men han var ingen Gud, men han var et Dyr. Glahn? Han var netop et makeløst Dyr.

Men De elsker ham visst endnu. Jeg synes det.

Nei. Elsker jeg ham? Jeg vet ikke hvad jeg skal si. Jeg husker ham ikke ofte, jeg gaar ikke og tænker paa ham. Han er forresten død, sies det, saa det allerede av den Grund –. (s. 244-245)

Edvardas monolog fortsetter også etter dette. Over fire sider (i min utgave) får hun snakke nesten uavbrutt. Det at Edvarda får slippe til med slike lange beskrivelser av sin fortid, er interessant av flere grunner.

For det første gir det oss informasjon om hvordan Edvarda er. Hun ”bluedes ikke” da hun oppførte seg udannet og snakket fritt ved selskapet på Sirilund, og det er heller ingen skam å spore når helt åpent forteller om hvilke følelser Glahn vekket i henne og hvilken tiltrekningskraft han hadde på henne. For det andre gir slike utsagn oss en mulighet til å forstå Edvarda i *Pan* på en ny måte, samtidig som vi skjønner at Edvarda i *Rosa* er plaget av lengselen etter Glahn. Og for det tredje er det interessant at Edvardas utsagn om Glahn i *Rosa* ikke bare kaster nytt lys over Edvarda-skikkelsen, men også over Glahn. I *Pan* er det kun jaktkameraten i ”Glahns Død” som får beskrive og kommentere han. Men her får altså Edvarda utfylle vårt bilde av Glahn, og hun får til dels presentere sin versjon av den fortellingen Glahn presenterer i *Pan*. Som lesere får vi altså gå i dialog med en tidligere roman, *Pan*, ved at Edvarda vender tilbake i *Rosa*. Vi får også blant annet presentert Edvardas

tolkning av Glahns skudd, nemlig at han skjød seg for ”ikke at være bedre end Doktoren”, som Edvarda tilsynelatende har forstått at Glahn så på som en rival.

Ei som ikke tolker skuddet slik, er Ellen Mortensen (2004). I Mortensens artikkel, ”Edvardas lunefulle begjær”,⁶⁰ som handler om Edvarda i både *Pan* og *Rosa*, kan vi lese at romanen *Pan* rommer en rekke episoder ”hvor Glahns adferd fremstår som merkelig og uforklarlig for Edvarda ” (2004:37), og en av hendelsene hun nevner for å underbygge det, er episoden hvor Glahn skyter seg selv. Hun hevder at Glahn overveldet av ”skam og skyldfølelse, [...] taper likevekten i Edvardas påsyn” (2004:38) og derfor går hjem og skyter seg i foten. Hun forklarer det videre med at ”slik straffer Glahn seg selv og gjør seg like halt som doktoren” (2004:38). Men han gjør det vel ikke for å straffe seg selv? Rett før denne episoden får vi i *Pan* vite at Glahn vil gi doktoren – som han anser som sin rival – alle de fordeler han kan, og Edvarda har nettopp sagt at han ikke kan stå seg for doktoren, selv om han halter. Glahn vil vise seg som sterkere enn den halte doktoren. Edvarda oppfatter ikke skuddet som en form for selvstraff.

I utdraget kommer det tydelig fram at Edvarda ikke er i stand til å glemme Glahn. Hun forteller blant annet at hun ikke husker noe fra sitt ekteskap; ”og jeg som har været gift og altsammen, men aldrig husker jeg nogen anden Ting” (s. 245). Underforstått har ikke hennes ekteskap vært preget av liknende lidenskap som hennes forhold til Glahn har. I den forbindelse er det også påfallende at hennes nylig avdøde ektemanns navn aldri nevnes; han er uten betydning for henne.

Den nevnte skudd-episoden er forholdsvis enkel å tolke, men det er ikke tilfelle med alle episodene Edvarda får fortelle Parelius. Det som er problematisk i dette henseende, er at hun ikke bare forteller om episoder vi kjenner igjen fra *Pan*, men i tillegg forteller hun om to dramatiske episoder vi ikke kan finne i *Pan*; en avtale mellom henne og Glahn om å begå selvmord sammen, og om en gang hun fikk Jens Barnefar til å skamskjære ei rogn Glahn holdt veldig av. Disse hendelsene finnes ikke beskrevet i *Pan*.

Ellen Mortensen (2004) har allikevel lest disse episodene som beskrivende for Glahns og Edvardas forhold, og hun bruker dem som et argument for at Edvarda føler seg maktesløs i forhold til Glahn (Mortensen 2004:44). Jeg mener det er nærliggende å tenke seg at dersom disse hendelsene virkelig hadde funnet sted, ville også Glahn ha tatt dem med i sin fortelling. Når Glahn ikke gjør det, må det finnes en annen forklaring på episodene. Forklaringen kan være enkel; Det er ikke bare Parelius som forteller sin historie mange år etter at hendelsene

⁶⁰ Trykket i Hamsuns-selskapets skriftserie, *Hamsuns kvinner. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamsrøy 2004*

han beskriver fant sted, også Edvarda gjør det. I henhold til Nils Magne Knutsens tidfesting (Knutsen 1975:43-45) har det gått om lag 15 år mellom hendelsene i *Pan* og hendelsene i *Rosa*, Edvarda kaller det selv ”saa forfærdelig mange Aar” (s. 247). Edvardas dyrking av minnene om Glahn kan derfor ha produsert såkalte falske minner i hennes erindring. Det er imidlertid klart at hun husker forholdet til Glahn som turbulent, jf. tidligere sitat.

På journalistisk vis stiller Parelius oppfølgingsspørsmål når han ikke helt trur på det Edvarda sier. Han stoler ikke helt på at Edvarda virkelig trur at Glahn er død, og det viser seg at hun kanskje ikke gjør det selv heller. På Parelius’ spørsmål om Glahn kanskje ikke er død, svarer Edvarda:

Det vet jeg ikke, svarte hun. Jo det er han visst. Han vekslet saa, Veiret virket paa ham, Solen og Maanen og Græsset regjerte med ham og Vinden hadde Samtaler med ham. Suset oppe i Fjældene gik gjennem ham. Joda han er død nu, det er saa længe siden han var her, saa forfærdelig mange Aar siden. (s. 247)

Når Edvarda har pratet ferdig, kommenterer Parelius at hun ikke hadde smilt ”og ikke gjort Kunster, men bare talt vemodig” (s. 247). Parelius vurderer tilsynelatende Edvardas uttalelser som oppriktige, og på nytt opplever leseren paradokset av å vite mer enn både fortelleren og karakterene i fortellingen gjør. Dette fører til en spenning i romanen utover den spenningen Parelius står for. Leseren veit fortsatt ikke hvordan Edvarda, som lengter slik etter Glahn, vil oppleve hans død.

Det går ei stund før Edvarda igjen får uttale seg på lignende måte. I mellomtida får hun høre om Parelius’ kamerat, jegeren Munken Vendt, som hun vil ha dit til Sirilund. Det virker som om jo mer Edvarda forteller om sitt forhold til Glahn, desto sterkere blir hennes lengsel. Omtrent samtidig legger også Parelius merke til at Edvarda ikke gjør noe mer som ikke ”en dannet Kvinde kunde kjendes ved, nei kjære, intet uskjønt eller daarlig gjorde hun” (s. 255), selv om hun fortsatt av og til setter begge albuer på bordet. Av Benoni får Parelius høre at han ikke skal stole helt på Edvarda. Benoni forteller videre at baronen har skutt seg den vinteren, og at Edvarda selv måtte møte til avhør i saken. Edvarda kan altså potensielt være skyld i at to menn har tatt livet av seg, den ene, Glahn, gjennom å provosere en annen til å skyte seg, den andre, baronen, ved å skyte seg selv.

Men det er ikke bare ondt i Edvarda, Parelius legger flere ganger merke til hvor god hun er mot sine barn, men han oppfatter henne allikevel som ”mere forvildet og ulykkelig end nogen Kvinde [han] har kjent” (s. 267), men han innrømmer også at han ikke har kjent så mange kvinner. Denne vurderinga av Edvarda er farget av det neste som skal skje, nemlig

Edvardas sex med Gilbert Lapp ved det vesle tjernet i skogen. Parelius sjokkeres nok en gang over Edvardas adferd:

Aa, nu er de begge vilde, de skjælver hos hverandre, de smelter sammen med Armer og Ben, det er unævnelig hvad de gjør; et Skrik vil ut av mit Bryst, men forblir stumt, den lille Avgud og jeg er Vidner og jeg er maalløs som den. (s. 267-268)

Det er ”unævnelig”, skriver Parelius, allikevel gjengir han denne scenen. Han har etablert seg som en redelig og pålitelig forteller, noe som fører til at han ikke kan eller vil utelate noe i fortellinga si, ikke engang det unevnelige. Edvardas erotiske side skremmer Parelius. Hun viser imidlertid at hun ikke er redd for å ta det hun vil ha, hun er en erotisk og begjærlig kvinne også i *Pan*.

Det er dette samleiet i skogen Sandberg er mest opptatt av når han presenterer sin analyse av Edvarda. Som nevnt har Sandberg (1978) viet Edvarda et eget kapittel i sin hovedfagsoppgave.⁶¹ Han sammenligner først Gilbert Lapp med Glahn, før han presenterer hendelsen som Edvardas forsøk på å fullbyrde sitt forhold med Glahn, via hans erstatning. Videre bruker Sandberg mye plass på å redegjøre for samisk avgudsdyrkning og knytte dette til Edvardas seksuelle affære. Men finnes det ikke en enklere forklaring på dette? Selv om Parelius er sjokkert over det han ser, er ikke dette noe som bryter med den karakteren vi kjenner til fra *Pan*. Allerede i *Pan* får vi inntrykk av at Edvarda er et erotisk menneske som ikke bryr seg om at andre kan komme til å se henne. Der kaster hun seg tydelig opphisset om halsen på Glahn flere ganger. Hun kommer heller ikke tilbake til Sirilund som jomfru, hun kommer tilbake med to døtre. Seksuelle forhold kan altså ikke være fremmede for henne. Det kan med andre ord være så enkelt at det er noe ved Gilbert Lapp som tenner henne, og den egenrådige Edvarda sørger selv for tilfredsstillelse av et seksuelt behov. Det er tilsynelatende ikke så mange andre å velge i på Sirilund, hennes far forbruker like mange menn som kvinner. Han gifter, som nevnt, bort sine elskerinner i ”betimelig tid”.

Selv om dette potensielt gir Edvarda et øyeblikks tilfredsstillelse, er det ikke nok til at hun blir rolig. Og hun slår etter dette inn på religiøse veier. Alt hun gjør, uavhengig om det er å gå nattlige turer med Benoni, ha seksuell omgang med Gilbert Lapp, eller religiøse anliggender, gjør hun for å finne fred. Det er tydelig at det er det som er prosjektet hennes nå:

Her er jo ingen Fred ved noen Ting. [...] Ikke for at gi mig til at tale om høiere Materier, sa hun; men nei om jeg forstaar nogen Ting! Og hvorfor skulde jeg gaa mig

⁶¹ *Natur og samfunn. En analyse av Knut Hamsuns Benoni og Rosa*, (1978).

mere og mere bort, Skridt for Skridt? Jeg tullet her som Barn og la Kindet til Straaene for at være god mot dem. Ja. Og det er i Grunden ikke saa længe siden, synes jeg, ikke mange Levealdre siden. Men hvor er det blit av Straaene og Veiene og alle Ting? Jeg gaar her og betragter dem med andre Øine; hvor er det altsaa blit av mig? [...] [J]eg har utviklet mig, jeg er en helt anden. (s. 275)

Edvarda innser at hun har forandret seg, at hun ikke er noen jentunge som kan legge kinnene til stråene. Hun føler seg ikke hjemme der lenger, hun kjenner seg ikke igjen. Men hun kan allikevel ikke forstå hva som har ført til denne endringen. Imidlertid veit hun hvor hun trådte feil:

Hadde jeg faat den jeg var kjær i og blit her og gaat i Skogene og paa Veiene saa kanskje jeg hadde beholdt min Fred, hvad tror De? Det maa da være selve Livet som har puffet mig bort i noget mig fiendtlig, og hvorfor skulde Livet det? Det jeg utviklet mig bort fra var bedre end det jeg fikk i Erstatning, jeg kom i et dannet, rikt Hjem, det var ikke Straaene og det var ikke Veiene her, jeg lærte et og andet, jeg tok efter i at tale litt bedre for mig, - aa den halte Doktor som vi hadde her engang vilde ikke ha kjendt mig igjen nu! Hvad saa? Det var jo en som talte likesaa mangelfuldt som jeg, men han gjorde mig høirød indvendig av Glæde. (s. 275).

Edvarda er dypt ulykkelig og hun angrer tydelig på valget hun tok om å reise vekk. Det har ikke gitt henne noe, annet enn litt mer dannelse og rikdom. Men det har ført til at hun har mistet sin fred – mistet sin tilknytning til hjemstedet. Hun innser nå at det hun hadde, var bedre enn det hun fikk, men det er for seint å gjøre dette opp igjen nå. Hun tenker igjen tilbake på Glahn og på hvor lykkelig han en gang gjorde henne, men da var imidlertid også hun en annen, som hun sier; doktoren ”vilde ikke ha kjendt mig igjen nu!” (s. 275). Heller ikke Edvarda kjenner seg selv igjen.

Det er tydelig for Parelus at Edvarda er oppbrakt. Hennes tale fortsetter, og igjen snakker hun om Glahn og om hvordan de to hadde det sammen. Hun sier også at det vender seg i henne av motbydelighet for livet, men allikevel kan hun til nød gå med på at det er bedre å leve enn å dø. Og slik viser hun seg som sterkere enn Glahn, han valgte å dø i stedet for å leve og pines av minnene om Edvarda.

Parelus har vondt av henne og han forsøker å gjøre det godt for henne igjen. Men Parelus har ikke glemt det sjokkerende synet som møtte han ved dammen, og når Gilbert Lapp en gang kommer til kramboden mens Edvarda er der, holder Parelus omtrent pusten i spenning. Det er imidlertid ingenting å merke på Edvarda, og Parelus konkluderer med at ”hun hadde sin Fars mærkværdige Magt til at tøile alle når hun vilde” (s. 284). Det er vanskelig å si sikkert om Parelus her sikter til de seksuelle forhold Mack har, eller om han

mener den generelle makta Mack har over alt og alle på Sirilund. Dersom han tenker på den seksuelle makten han har, vil det si at han sammenligner Edvardas omgang med menn med Macks omgang med damer. Macks seksualliv er imidlertid langt mer utsvevende enn Edvardas seksualliv. Foreløpig har Parelius lagt merke til at hun har sex med Gilbert Lapp og går nattlige turer med Benoni. Det er mulig han sammenligner Edvardas erotiske natur med Macks erotiske natur. Vi har tidligere kunnet lese en av Parelius' vurderinger av Mack: "Alle visste at han var et frygtelig Geni med Pikerne og en ren Tamp, saaledes var hans Natur" (s.257). Men Edvarda hengir seg ikke kun til erotiske drifter, hun og Benoni får for seg at de skal på pilegrimsreise til Jerusalem. Hun forestiller seg at hun der kan finne fred, noe hun sier at hun heller ikke hadde i Finland:

Jeg har prøvet mange Raad her, ja endog dyrket fremmede Guder. Slik gik jeg i Finland ogsaa og var fredløs. Ingen forstod mig naar jeg var Værtinde og gik bort fra vort eget Selskap. Naar jeg kom igjen spurte de om jeg var uvel, de var dannede imot mig. Men Dannelsen var jo bare en Egenskap ved hele Klassen og jeg saa mig om efter en personlig Mærkelighet ved nogen. Jeg gik bort til en Mand og spurte: Er De Jæger? Han forstod mig ikke. Jæger? Nei. Men han hadde en Fætter som var Jæger. Naa hit med ham! Men hvad var det for Slags Jæger? En Mand som skjød Harer og Fugl ihjæl, en Stakkar på Forstanden altsaa og intet andet. Skaf mig en Smed eller en Vagabond med det rette Brus i Øinene og han er Jæger god nok. (s. 288)

Når Edvarda forteller dette til Parelius er hun "dypt ulykkelig, hendes Øine er slukt som en Kvæld" (s. 287). Det er altså ikke bare på Sirilund Edvarda er ulykkelig og jakter på jegeren med det riktige bruset i øynene. Her får hun fortelle bruddstykker av sin tid i Finland. Hun innrømmer at hun også jaktet på en slik mann der, mens hun var gift med baronen. Og hun poengterer at en mann med sosial status ikke er det viktigste for henne nå, det kan like gjerne være "en smed eller en vagabond" som en jeger, så lenge det er noe særegent, noe spesielt ved han. På samme tid viser dette at det er tydelig at hun hele tiden har hatt Glahn i tankene, ikke bare etter at hun vendte hjem igjen. De to, Edvarda og Glahn, har altså begge vært rastløse og uten fred etter deres sommer sammen på Sirilund. Nå vil Edvarda til Jerusalem i et forsøk på å finne fred, men det er ikke den eneste grunnen: "Jeg har saa meget at sone, sier hun" (s. 288). Vi får aldri vite hva hun mener hun skal sone, men Parelius er rask til å tenke på Edvardas mann, baronen, som har skutt seg.

Edvarda og Benoni slår fra seg pilegrimsferden, men hun er fortsatt nedtrykt. Hun forteller Parelius at hun i sju år ikke har kjent noe til sitt hjerte, hun tror ikke lenger det er til. Og hun får for seg at det vil hjelpe å gå i kirken på søndager. Men plutselig ber hun Parelius om å få Munken Vendt til Sirilund. Tidlig en morgen banker hun på Parelius' dør og spør han

ut om kameraten. Før han får summet seg, har hun bestemt at han skal gå Munken Vendt i møte, Jens Barnefar skal springe i forveien. Parelius går, men han er ikke riktig klok på Edvarda:

Hvad gaar jeg egentlig her for? tænker jeg. Min Herskerinde Baronessen ønsker at se min Kamerat og se om han er av Glahns Art eller ikke [...]. Hvor dog samme Baronesse er sig selv til idel Forvirring! Aldrig har hun Samkvem med andre Koner; med sin Far veksler hun bare de nødvendigste Ord. (s. 319)

Parelius skjønner godt hvorfor Edvarda vil ha Munken Vendt til Sirilund, men han skjønner ikke hennes lengsel og mener hun gjør seg selv forvirret. Allikevel går han sin kamerat i møte. Mest redd er Parelius for at Munken Vendt vil ha en innvirkning også på den han holder kjær, Rosa, men Rosa bryr seg ikke om Munken Vendt. Det gjør imidlertid Edvarda. Han minner på mange måter om Glahn. Han er en jeger, en skogens mann, han føler ømhet for steiner og trær, og han har fullskjegg. Munken Vendts første inntrykk av Edvarda er at hun er ”gammel og rar” (s. 306). Allikevel blomstrer Edvarda på sitt vis i hans selskap.

Ved Bordet bærer de to sig like uopdragent ad, som to Tjenestefolk, med begge Albuer på Bordet. De svælger saa det er en Gru, kliner mere Smør paa det Brød de allerede har bitt av og lægger derpaa den smørete Kniv paa Duken istedetfor paa sin Tallærken. (s. 307)

Edvarda er ikke ute etter å vise seg overlegen Munken Vendt i dannelsen, hun gjør seg tvert i mot mest mulig lik han, hun vil finne sin make, i dobbel forstand. Vendt har lagt merke til at alle lar seg regjere av Edvarda og han spør Parelius om ”dette gamle Skind [skal] gaa her og mestre dere?” (s. 308). Det kommer til flere sammenstøt mellom Edvarda og Munken Vendt. Han er ikke den hun tenkte seg at han skulle være, og hun begynner igjen å oppføre seg pent ved matbordet, hun har ikke lenger noen grunn til å være lik Munken Vendt. Det viser seg at Munken Vendt også har vært på Edvardas værelse, han har kysset henne og hun har svart med å bite seg i sine lepper og frese blod mot han. Når det endelig er bestemt at han skal dra, er Edvarda så lettet at hun fremfører et dikt hun sier hun har oversatt på sin måte fra finsk.

Rett etter at Munken Vendt er reist, kommer en ny mann til Sirilund. Sir Hugh Trevelyan, kjøperen av Benonis sølvberg, flytter inn på Sirilund for noen dager. Sir Hugh er en engelskmann som hver sommer kommer for å fiske og se til sin sønn hos Edvarda i Torpelviken. Han er stort sett full på rommet, men Edvarda viser omsorg for han, får han opp og i tale. Parelius legger merke til at Edvardas ”almindelige Sørgmodighet og Uro fortok sig

da hun fik andet at tænke paa" (s. 321). Dessuten "var han en ensom og særegen Sjæl han likesom Glahn" (s. 322). Vi aner at han vil bli Edvardas neste prosjekt. Men sir Hugh Trevelyan reiser fra Sirilund, og Edvarda tar opp igjen sine nattlige møter med Benoni, det spiller ingen rolle at han i mellomtiden har giftet seg med Rosa. Hun er nå, ifølge Parelius, i ferd med å kjede seg til døde, og "maatte ha en skikkelig Sjæl at husere med" (s.338). Spillet med Benoni er ikke alvorlig ment hverken fra Edvardas eller Benonis side, og hun går like snart over til å bli religiøs igjen. Denne gangen gir det seg utslag i et mål om å sette en stopper for sin fars utskielser med damene; hun er "aapent og ærlig sin Far imot" (s. 341) og får dunene til sin fars bade-dyne brent. Parelius blir innviet i planene og han mener da at Edvarda er en "dannet og overlegen Kvinde" (s. 341). Dunbrenninga slår feil, så Edvarda sørger i stedet for å få hele stasen begravd.

Parelius' holdning til Edvarda er mildt sagt ambivalent, noe som tydelig gjenspeiles i hans beskrivelser av henne. Mest av alt har han sympati for henne, men han skjønner henne ikke, han skjønner ikke hennes oppførsel og strategier. Parelius ser at det er "meget godt hos Baronessen" (s. 343), slik som når hun setter Jens Barnefar til å ta vare på den syke Fredrik Mensa, eller når hun selv plukker lus av den syke. Men så går det opp for Parelius hva Edvarda gjør med lusene – hun planter dem hos Benoni og Rosa for å sverte Rosa som husmor. Flere ganger forsøker hun å gjøre Benoni forstyrret igjen, og hun ber også Parelius om å skrive etter Munken Vendt igjen. I romanens siste kapittel får Edvarda endelig den forløsende beskjeden om Glahns død:

Baronessen kom ind paa mit Værelse idag og kastet seg paa en Stol. Hun var forvildet i Øinene og hele Ansigtet var graat.

Hvad er hændt? spør jeg.

Nu er han død, svarer hun. Jeg visste det. Ingenting er hændt.

Hvem er død?

Glahn. I Indien. Det staar i bladet. Familjen kundgjør det. I Indien, staar det.

Hun hakket i sit Svar og bet sig efterpaa i Læberne. Jeg følte Medynk med hende og sa:

Det var en sørgelig Tidende. Kan det ikke være en Feiltakelse, en Forveksling?[...]

Men hun haapet vistnok intet mere. Hun blev liggende i nogen Døgn og da hun stod op igjen tok det Tid før hun kom sig. Hun fik den Vane at gripe sig i Siderne med begge Hænder og hun hadde tat saa av at hendes lange Fingrer næsten møttes, ja hun blev smal om Livet som et Sandur. Men hun var av en god Race og kom sig efterhvert; da Lofotfolkene begynte at vende hjem efter Fisket var intet annet at se paa hende end at hun var vildere og egensindigere end nogen gang før. Det var som om hun vilde trodse Himmelen og Jorden for Glahns Skjæbne. (s. 387-388)

Det er påfallende at Edvarda etter dette ikke holder armene over seg som en port lenger. Symbolsk kan dette leses som at hun nå har gjennomgått en endring som gjør at hun endelig kan gå inn i en ny tilstand. Parelius forteller imidlertid at hun etter nyheten om Glahns død er villere og egensindigere enn før, noe som kan tyde på at hun allikevel ikke har gjennomgått en endring. Imidlertid fortsetter beretningen om Edvarda med at hun igjen legger sin elsk på Sir Hugh Trevelyan når han vender tilbake til Sirlund. Hun sier: ”Jeg har en liten urørt Sum av Æmhet i mig, nu kan jeg bruke den op!” (s. 388). Er dette en æmhet som tidligere var reservert for Glahn? Mortensen kaller dette ”en kynisk beiling av den engelske adelsmannen Sir Hugh” (Mortensen 2004:45). Men er dette kynisk av Edvarda? Hvis dette skal vurderes som kynisk, må også hennes forhold til Gilbert lapp, hennes flørting med Munken Vendt, Benoni og avguderi også betegnes som kynisk, for Edvardas forhold til Sir Hugh innebærer ikke mer kynisme fra Edvardas side enn de foregående forsøkene på å finne fred. Jeg vil tvert imot hevde at Edvardas forhold til Sir Hugh framstår som mer ekte enn Edvardas andre forsøk på å finne ro. Hun oppsøker og hjelper Sir Hugh, allerede fra første stund virker det som om Edvarda ser noe annet ved han enn en mulighet til å tilfredsstillere sitt begjær, sin virketrang eller sitt behov for en ”skikkelig Sjæl at husere med”. Edvarda skal følge med Sir Hugh tilbake til England. Det ser først ut til at hun skal reise uten døtrene sine, men hun tar dem allikevel med seg. Parelius kommenterer at han siden hørte at hun opprinnelig hadde planlagt å se an forholdene i England før hun giftet seg med han og hentet barna.

5.4 Evolusjonspsykologiske perspektiver på Edvarda Mack i *Rosa*

Edvarda Mack i *Pan* var ung, singel og uten barn. Hun drømte om å reise fra Sirilund og realisere seg selv, ifølge doktoren drømte hun også om en ”prins”. Omtrent 15 år etter, er hun tilbake på Sirilund. Denne gangen er hun betydelig eldre, hun har ”Furer i Panden av Sorg og Ælde” (s. 244) og ”hele sin Ungdom bak sig” (s. 244), hennes mann har skutt seg og hun er mor til to små jenter. For Edvarda har altså ikke familietilværelsen med baronen ført til lykke. Hun vender tilbake til stedet hun så gjerne ville forlate. Å forlate Sirilund, var hennes prosjekt i *Pan*, men nå er prosjektet et annet.

Edvardas prosjekt er ikke lenger primært å komme seg bort fra Sirilund, slik det var i *Pan*, hennes prosjekt er nå å finne fred. Slik minner Edvardas prosjekt i *Rosa* om det som er Glahns prosjekt i *Pan*. Han søkte seg til Sirilund for å finne fred og harmoni. Videre blir Edvarda gjennom dette i slekt med de mange vandrerne vi kan finne i Hamsuns forfatterskap.

Hun har mistet sin følelse av tilhørighet og er grepet av rastløshet. Vi får blant annet vite at hun ikke kjenner igjen hverken seg selv eller sin hjembygd når hun vender tilbake: ”hvor er det blit av Straaene og Veiene og alle Ting? Jeg gaar her og betrakter dem med andre Øine; hvor er det altsaa blit av mig?” (s. 275). Edvarda er blitt en fremmed som jakter på den freden hun en gang opplevde som barn på Sirilund. Men noe forstyrrer disse barndomsminnene, nemlig minnene om Glahn. Hun forsøker å gjenskape noe av den idyllen og følelsen av tilhørighet som tidligere knyttet henne til Sirilund. Imidlertid søker ikke Edvarda seg dit i *Rosa*, slik Glahn gjør i *Pan*. Hun havner – mer eller mindre ufrivillig – på Sirilund igjen etter at hennes finske mann, baronen, har skutt seg. Her må hun gjøre det beste ut av situasjonen.

Tidlig i fortellinga markerer Edvarda avstand til den samfunnsklassen hun tilhører, både som baronesse og som Macks datter. Et av kravene hun stilte til Glahn, og som han ikke var i stand til å oppfylle, var dannet oppførsel. Parelus tenker at Edvarda oppfører seg udannet for å ”vanvyrde” de andre, men det kan også tolkes på andre måter; ved at Edvarda oppfører seg overdrevent udannet i selskap med andre, markerer hun at dette ikke lenger er en avgjørende egenskap for henne. Dette uttrykker hun også direkte: ”Dannelsen var jo bare en Egenskap ved hele Klassen” (s. 288). Ved denne markeringa virker også Edvarda umiddelbart tryggere på seg selv enn hun gjorde i *Pan*, hun er ikke avhengig av sosial anerkjennelse fra noen, hverken fra den sjokkerte presten, den fremmede studenten, hennes far, Mack, eller Benoni, som hun attpåtil forteller at hun blei svett under måltidet. Dette betyr imidlertid ikke at hun ikke finner noen av disse interessante. Den første mannen hun begynner å omgås, er nettopp Benoni.

Benoni er en sosial oppkomling som ved noen heldige spekulasjoner og kjøp og salg, har steget i aktelse blant bygdens innbyggere. Han er nå en pengesterk mann, men allikevel har han en adferd som ikke skiller han ut som en av overklassens menn, han har ikke helt lært å te seg som en mann som tilhører de øvre lag av samfunnet. Parelus omtaler han flere ganger, passende nok, som et ”barn”. Edvarda lar Benoni tidlig få vite at hun var forelska i han en gang. Uavhengig av om dette er sant eller ikke, er dette en ganske tydelig beskjed fra Edvarda til Benoni om at han ikke er utelukket for henne. Til Benoni sier hun også at hennes døtre er ”to formange” (s. 227), men Benoni svarer godmodig: ”Altsaa ikke flere end som to – endnu. Haha. Hvad som forresten kan bli siden” (s. 227). Benoni vurderer altså Edvarda som fortsatt reproduktiv. Det er mulig Edvarda oppfatter denne kommentaren fra Benoni som en invitt, i alle fall begynner de to nå å dra på nattlige utflukter sammen.

Benoni er som nevnt en mann som egentlig befinner seg lavere på rangstigen enn Edvarda, men han er på vei opp. Han har en viss sosial status, noe som oppfattes som

attraktivt. Det virker imidlertid som om det er det folkelige ved han Edvarda liker. Men uansett hva det er, er han ikke interessant nok for henne, og hun lar han være i fred. Inn til han kommer i stedet Rosa, kvinnen han en gang var forlovet med, men som giftet seg med Nikolai Arentsen, som sies å være død. Benoni antyder et giftemål allerede fra starten av. Det er tydelig at det ikke er det Rosa ønsker, men hun er ikke vond å be – det går ikke lang tid før de to er gift.

Verre er det for Edvarda å finne noe som kan gi henne fred. Den neste mannen hun omgås, er Gilbert Lapp. Det er stor forskjell på måten Edvarda omgås Gilbert Lapp og Benoni på. Vi har fått fortalt at Benoni og Edvarda tok nattlige turen sammen i skogen og til Aspehaugen, men vi har ikke fått høre om det er et seksuelt forhold de to har. Det er imidlertid nærliggende å tenke at Parelius også ville ha skrevet om det, dersom han hadde oppdaget et slikt forhold mellom Benoni og Edvarda, da han til og med, i redelighetens navn, gjengir det ”unevnelige” han blir vitne til at Edvarda og Gilbert Lapp driver med.

Gilbert Lapp står på mange måter utenfor Sirilundsamfunnet. Han er en reinløs same som reker rundt i bygdene. I romanen har han funksjon som nyhetsspreder, i tillegg til at han en gang har seksuelt samkvem med Edvarda. Det er hver gang han som bringer nyheter om Rosas mann Nikolai, blant annet. Han er uten sosial og økonomisk status, men for Edvarda representerer han kanskje noe av det dyriske og naturlige hun fant tiltrekkende ved Glahn i *Pan*. Så mens Benoni representerer noe av den klumsetheten hun så hos Glahn, samtidig som han representerer en mann med sosial status, representerer Gilbert noe erotisk og primitivt som Edvarda ser ut til å tiltrekkes av. Han kan oppfattes som en litt usivilisert og uflidd naturmann. Hans hår er langt og han er tilsynelatende både sterk og erotisk.

Vi husker at Edvarda valgte Glahn i *Pan*, men Glahn hadde innledet et forhold til Eva. Han blei derfor umulig. Til slutt var det Glahn som satte sluttstreken for forholdet ved å skyte sin hund og sende Edvarda liket. Det må imidlertid sies at hun antakelig gjorde seg kostbar for lenge. Evolusjonsbiologisk sett har kvinner i større grad enn menn anledning til å gjøre seg kostbare, det er større konkurranse om kvinnene. Nå har Edvarda to døtre, hun er betraktelig eldre enn hun var i *Pan*, og hun har ikke lenger den samme muligheten til å være kostbar. Samtidig som hun er mor, med de forpliktelser det innebærer, er hun også på jakt etter en erstatning for Glahn, slik at hun kan gjenoppleve den idyllen han står for i hennes erindringer. I *Rosa* driver ikke Edvarda et spill på samme måte som hun gjorde i *Pan*, nå er hun tydeligere på hva hun ønsker, og hun går etter det. Raskt får hun Benoni forstyrret, og det ser heller ikke ut til at Gilbert Lapp er tung å be.

Det er klart at Edvarda er en kvinne med en forholdsvis sterk kjønnsdrift. Også i *Pan* så hun ut til å være klar for et seksuelt forhold med Glahn, men han var ikke klar for det med henne. I *Rosa* er det imidlertid ingen som reiser seg brått opp og avviser henne, og Edvarda kan sørge for sin egen tilfredsstillelse, for det er et øyeblikks tilfredsstillelse Gilbert Lapp er. Gudmund Sandberg (1978) argumenterer for at Edvardas seksuelle forhold til Gilbert Lapp for henne kan innbære en slags fullbyrdelse av et seksuelt forhold til Glahn (Sandberg 1978:86-91), og at det er derfor hun gjør det. Men Gilbert Lapp er ikke Glahn.

Karen Riishede har skrevet artikkelen ”Edvarda og Gammelmoderen – to parallelle kærlighetshistorier”,⁶² der hun sammenligner Edvardas forhold til Gilbert Lapp med Gammelmoderens forhold til tateren Otto Alexander i *Men Livet lever* (1933). Hun kobler disse to karakterene til det hun kaller Hamsuns to kjærlighetsdrømmer, henholdsvis ”sublimeringsdrømmen” og ”regressionsdrømmen”. Riishede hevder at regressionsdrømmen får overtaket i Hamsuns seinere forfatterskap, og fra da av framstilles ”mødre eller mor-typer – med den portion af naturlig reproduktionstrang og moderlig ømhed, som i dette forfatterskap hører til drømmekvinden” (Riishede 1998:91).

Riishede deler Hamsuns forfatterskap ved vandrer-trilogien, og *Rosa* vil følgelig komme midt i overgangen mellom de to kjærlighetsbildene som Riishede skisserer i artikkelen. Videre knytter Riishede dette skiftet i kjærlighetsbilde, fra ungdomssvermeri til en forkjærlighet for ”mor-typer”, til Hamsuns private kjærlighetsliv; han har akkurat møtt Marie (Riishede 1998:93). Denne koblinga er det flere som gjør: Kolloen trekker paralleller mellom Hamsuns diktning og hans ferske forhold til Marie i sin artikkel ”Hamsuns kvinner”.⁶³ Her skriver han blant annet at

det er påfallende at Marie stupte inn i Knut Hamsuns liv samtidig med at han lot Edvarda komme inn i diktningen igjen. Han hadde skrevet om Rosa i *Benoni*, men klokkerens datter var ikke noe varmblodig kvinnemenneske. Da han begynte på oppfølgeren *Rosa*, kom derimot erotikken inn i manuskriptet, som den gjorde i livet hans (Kolloen 2004:18).

Jeg vil imidlertid ikke trekke noen paralleller mellom Edvarda og Marie. Dette ville kreve en biografisk utredning, noe som ligger utenfor denne avhandlingas perspektiv.

⁶² Artikkelen er trykket i Hamsun-selskapets skriftserie, *Film, religion og kjærlighet. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy, 1998*, (red.) Nils M. Knutsen

⁶³ Kolloens artikkel ”Hamsuns kvinner” er trykket i Hamsun-selskapets skriftserie, *Hamsuns kvinner. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy, 2004*, (red.) Even Arntzen

Men tilbake til Riishedes kjærlighetsdrømmer: Edvarda er mor, hun kommer hjem med sine to små døtre, allikevel hører ikke hun, ifølge Riishede, til regressionsdrømmen. Hun påpeker at det er en del likheter mellom de to kvinnene, altså Gammelmoderen og Edvarda. Begge er mødre, enker og har et seksuelt forhold til en som står litt utenfor det etablerte samfunnet (Riishede 1998:93), men det er bare Gammelmoderens forhold som blir vurdert som positivt, som fullt av kjærlighet og forelskelse, mens Edvardas forhold blir vurdert som giftig, med henvisninger til giften på stenguden (Riishede 1998). Videre viser hun til at Edvardas forhold til Gilbert beskrives som skammelig, mens Gammelmoderens forhold beskrives som noe fruktbart, noe som fører til lykke.

Men hva er det som gjør at vi opplever Edvardas forhold som skammelig? Det er klart at dette kan anses som et sosialt fall for Edvarda, men det er særlig Parelius' vurderinger av forholdet som gir denne effekten. Han er i sjokk over det han har sett. Etterpå venter han spent på å finne ut om Edvarda skammer seg over forholdet eller ikke. Det er derfor han nesten holder pusten når Gilbert Lapp en dag kommer inn i kramboden mens Edvarda er der, men – og på nytt til Parelius' forskrekkelse – hun skammer seg ikke!: ”Ingen liten Forandring i hendes Ansigt forraadte hende, hun saa paa ham stivt og ukjent, han var en Fremmed for hende” (s. 284). Edvarda er suveren. Hun tar det hun vil ha, og hun skammer seg ikke over det. Samværet med Gilbert Lapp fører til at Edvarda roer seg for en stund, men seksuell tilfredsstillelse er ikke nok til at hun blir lykkelig. Hun er innom Benoni igjen, før hun ber Parelius få Munken Vendt til Sirilund – kanskje han har det ”rette Brus i Øinene” (s. 288)? Edvarda tilhører altså ikke det Riishede kaller ”regressionsdrømmen”. Det er imidlertid en annen kvinnelig karakter i romanen som kan sies å tilhøre denne drømmen, nemlig Edvardas kontrast Rosa.

Som en skarp kontrast til Edvarda står romanens tittelbærer, Rosa, kvinnen som Parelius faller for. Rosa påstår imidlertid at hun ”er ikke av de forelskede og om [hun] var det skulde [hun] heller brænde op end vise det” (s. 293). Allerede på dette punktet skiller hun og Edvarda seg tydelig fra hverandre. Edvarda forsøker ikke på noe vis å skjule sine følelser, hverken overfor fortelleren eller noen andre. Hun lever i stedet ut sine følelser og hengir seg til sine erotiske drifter. For Rosa er det motsatt:

De vil kanske minne om at De har set mig ganske opraadd av Kjærlighet? Ak, den Kjærligheten gjaldt ikke et Hjærte, men en Husbestyrerindeplass. Jeg var en Kone paa bar Bakke; hadde den Bakke været en grøn Eng saa hadde De ikke faat se min Opraaddhet. Denne Kynisme har De selv ikke ondt av at høre hos mig. (s. 293).

Rosa snakker her om plassen hos Benoni, og hun er altså den av de to, Rosa og Edvarda, som opptrer kynisk i sin beiling, og hun forsøker ikke å dekke over det. Hun veit at Benoni er en mann med midler som han eventuelt kan investere i henne, og det er derfor hun kaster seg ned for hans føtter og tigger om plassen. Det må også sies at Rosa nærmest er tvunget til denne handlinga; Benoni og Mack har sørget for å kjøpe fri Rosa fra Nikolai. Videre har Mack overbevist både Rosa og Benoni om at Nikolai drakk seg i hjel for pengene. Men i likhet med at Edvarda ikke veit om Glahn er død, veit heller ikke Rosa om Nikolai virkelig er død. Når det begynner å komme penger til hans mor, skjønner hun at han ikke er det. Allikevel gifter hun seg med Benoni, det er det fornuftige å gjøre. Så en dag dukker Nikolai opp. Han sørger for å såre Rosa dypt, ved å sverte det de to en gang hadde sammen, før han tar livet av seg. Rosa og Edvarda opplever altså begge at deres første kjærlighet tar livet av seg. Men Rosa kommer seg veldig raskt etter Nikolais død – hun påvirkes ikke av det på samme måte som Edvarda påvirkes av Glahns død. Mens Edvardas blir grepet av sorg og går til sengs, fører Nikolais selvmord til at Rosa oppnår en følelse av fred: ”Jeg er bare glad for at det fik en Ende. Jaja, det var en altfor sørgelig Ende, men. Nu har jeg bare at være som jeg skal mot mig og mine” (s. 378). Dersom Rosa og Edvarda ikke hadde vært så forskjellige ellers, kunne det være fristende å si at Edvardas utsagn om at hun nå vil bruke opp sin siste rest av ømhet, kan tolkes på samme måte som Rosa utsagn om at hun nå vil være som hun skal mot seg og sine. Rosa vil ikke lenger sysle med minnene om sin døde mann, og Edvarda vil ikke lenger kaste bort resten av livet sitt på å jakte på en drøm, sier hun. Det er allikevel tydelig at Edvarda er langt mer preget av Glahns død enn Rosa er av Nikolais død. Det er ikke dermed sagt at Rosa er fri for kjærlighet til Nikolai, også hun sysler med minnene om han før han dukker opp og tar livet av seg, til Parelius’ forargelse. Hun sier ”ingen skulde skilles paa denne Jord og ingen skulde gifte sig op igjen, det kommer det ikke noget godt ut av” (s. 332). Men for Rosa kommer det noe godt ut av det.

Hun blir gravid med Benonis barn, og Parelius beskriver henne som ”rolig og venlig, allerede som en Mor i sit Væsen” (s. 322), lenge før barnet kommer til verden. Rosa er altså Edvardas motsetning og en klar representant for det Riishede kaller ”regressionsdrømmen”. Det er også påfallende at den eneste ”prinsen” som opptrer i denne fortellinga, er Rosa og Benonis sønn som de kaller Prinsen. Nikolais død gir altså Rosa fred, og Prinsen gjør henne lykkelig. Barnet sørger også for at Benoni og Rosa knyttes mer til hverandre, og forholdet som i utgangspunktet først og fremst ville være en økonomisk redning for Rosa, fører både til reproduksjon og til lykke. Slik blir Rosa en tydelig representant for det kjærlighetsbilde

Riishede sier er fremtredende for denne delen av Hamsuns forfatterskap. Men hva sier dette om Edvarda? Representerer hun da et slags skremmebilde?

Edvardas utrettelige jakt på fred og lykke fortsetter når Munken Vendt dukker opp. Han minner på mange måter om hennes ungdomskjærlighet, Glahn. Ifølge Parelius er han en ”vild Gut, en Brand, Djævelen selv” (s. 300). Han har de samme maskuline trekkene som Glahn har; ”han har et vakkert Helskjæg og Øine med store Pupiller, hans Gang er saa seig og let at han trætter [Parelius og Jens Barnefar] ut” (s. 304). Han har altså mange av de samme sekundære kjønnskarakterene som Edvarda fant attraktive hos Glahn. Videre har han den samme type følsomhet for naturen, ”han hadde saa skarpe Sanser” (s. 304). Når Munken Vendt kommer, gjør Parelius det til et poeng at Edvarda igjen begynner å oppføre seg udannet ved matbordet, og slik ligner de på hverandre, disse to. Hun legger seg til en slik udannet adferd fordi hun forsøker å tiltrekke en make, i dobbel forstand, altså både en som er lik henne selv og en potensiell partner, eller erstatning for Glahn.

I og med at Edvardas prosjekt ikke er det samme i *Rosa* som det var i *Pan*, er hun ikke avhengig av en mann på helt samme måte. I *Pan* var hun avhengig av en som kunne ta henne vekk fra Sirilund, slik at hun kunne oppfylle sitt prosjekt. Prosjektet viste seg imidlertid å slå feil; hun blei ikke lykkelig av å forlate Sirilund. Nå er hun fortsatt ute etter å bli lykkelig, men for å bli det, må hun finne fred. Men for å kunne finne fred, virker det som om hun må gjenoppleve minnene hun har om Glahn, hun må gjenskape eller gjenfinne idyllen. Sånn sett er hun fortsatt avhengig av en mannlig hjelper. Det er slik hun sier det selv: ”Hadde jeg faat den jeg var kjær i og blit her og gaat i Skogene og paa Veiene saa kanske jeg hadde beholdt min Fred” (s. 275). Det er altså tydelig at Edvardas prosjekt innebærer to potensielle løsninger; hun kan forsøke å få den hun er ”kjær i”, eller hun kan forsøke å finne igjen sin fred ”i skogene og veiene” på Sirilund. Dette er kanskje noe av forklaringa på hvorfor hun veksler slik mellom å flørte med menn og med religion?

Ei stund kvikner Edvarda til i Munken Vendts selskap og vi får vite at hun ”krøp litt sammen og fik kortere hals da han saa paa henne” (s. 306). Men i likhet med forholdet til Benoni gir ikke forholdet til Munken Vendt noe mer et øyeblikks lystighet. Han kan ikke hjelpe henne å finne fred, han er ingen god erstatning for Glahn, selv om Edvarda fremhever at han har mange av de samme trekkene som Glahn har: ”mig gjør han letsindig. Jeg angrer paa alt jeg sier og gjør efterpaa. [...] Aa Gud, jeg skjuler ikke at jeg – at han –, jeg skjuler ingenting, hans Utseende og Fuldskjæg –. Men det er en slik himmelvid Forskjel” (s. 320). Edvarda fremhever altså selv hans maskuline ytre, og hun trekker selv koblingene mot Glahn.

Det er antakelig derfor hun også har latt han kysse seg, ”og Maken til Lov” (s. 319), sier Munken Vendt. Men det er allikevel, som hun sier, himmelvid forskjell mellom han og Glahn.

Edvarda forteller Parelius ikke bare om sin tid med Glahn på Sirilund, hun forteller også noe om sin tid i Finland. Han får høre at hun også der så seg om etter en jeger, eller noen med en ”personlig Mærkelighet” (s. 288). Både Benoni, Gilbert Lapp og Munken Vendt har slike personlige merkeligheter ved seg, men ingen av disse er gode nok til å fylle Glahns plass i Edvardas idylliserte minner.

Det er altså mange menn i Edvardas liv. Alle mennene i *Rosa* har på ulike vis trekk av Glahn i seg, i større eller mindre grad. Noen av dem har klare maskuline trekk, mens andre har investeringsevne og sosial status. Når Edvarda vender tilbake med to barn, er det ikke kun henne selv livet handler om – hun er ikke like fri som hun var i *Pan*. Hennes partnervalg vil nødvendigvis farges av dette, hun vil ikke kunne bære byrden av å oppfostre sine døtre alene. Enten må hun understøttes av sin far, eller hun må finne en ny mann som er villig til å investere i henne og hennes avkom. Når Sir Hugh dukker opp, viser det seg at han har en solid økonomi, vi får vite at han har ”mange Slotte” (s. 321) hjemme i England. Hvert år kommer han til Sirilund for å gå i skogene og fiske, han har altså litt av naturmannen Glahn i seg. Sir Hughes opphold i skogene omkring Sirilund minner også om en slags samfunnsflukt, lik Glahns i *Pan*. Når Sir Hugh er ferdig med sitt fiskeri, kommer han til Sirilund. Han har det ikke bra og blir liggende på sitt værelse. Edvarda tar seg av han: ”Baronessen hadde megen Medlidenhet med ham og spurte til ham daglig [...], og hendes almindelige Sørgmodighet og Uro fortok sig da hun fikk andet at tænke paa” (s. 321). Det er dette den nevnte Mortensen kaller kynisk beiling (2004:45). Visst har han penger, Sir Hugh, han er eier av et sølvfelt og har tilsynelatende store rikdommer i England, men har ikke også en baron rikdommer? Rikdommer alene er ikke nok for Edvarda. Jeg tror ikke det er Sir Hughes penger Edvarda er ute etter, jeg tror Parelius’ betraktning om at han ikke er en jeger, men at han er ”en Fisker og en ensom og særegen Sjæl han likesom Glahn” (s. 322), har mer for seg enn Mortensens tolkning i dette tilfellet. Det er altså et poeng at han ligner Glahn på flere måter enn Edvardas tidligere flørter gjør.

Neste gang Sir Hugh kommer til Sirilund, har Edvarda funnet ut at sitt livs kjærlighet, hennes drøm og idyll, Glahn, er død. Hun blir liggende i flere dager. Og etter dette står hun ikke lenger med armene over hodet som en port, men ”fik den Vane at gripe sig i Siderne med begge Hænder og hun hadde tat saa av at hennes lange Fingrer næsten møttes, ja hun blev smal om Livet som et Sandur” (s. 388). Et nytt symbol introduseres altså ved Glahns død: sanduret, eller timeglasset. Innledningsvis nevnte jeg at Edvardas vane med å stå med armene

over seg som om hun står i en port kunne leses symbolsk, både som en inngang til Edvardas hemmeligheter og som en overgang fra et stadium i livet til et annet. Edvarda har etter mange år fått dele sin hemmelighet om sin kjærlighet til Glahn, og hun går over til et annet stadium i livet når hun får visshet om hans død. Timeglasset, som Parelius knytter til Edvarda etter Glahns død, er et symbol blant annet på forgjengelighet og tidens gang, en påminnelse om at tiden ubønhørlig går.⁶⁴ Det gjør den også for Edvarda.

En må ha i bakhodet at Edvarda nå nærmer seg 40 år. Det er derfor slett ikke sikkert at hun fortsatt er reproduktiv. Hennes preferanser i menn trenger imidlertid ikke å ha endret seg, jf. hennes erotiske tiltrekning til Gilbert Lapp og hennes øyeblikks betatthet i Munken Vendt. Dersom hun ikke lenger er reproduktiv, er det allikevel en del andre mekanismer som slår inn. Edvarda har allerede to barn som bærer hennes gener. Evolusjonsbiologisk vil hennes viktigste oppgave være å sørge for investering i disse barna. Vi kan tidlig lese at hun vil at Parelius skal ”gjøre dem bedre end [hun] er” (s. 252). Hun er svært glad i barna sine, og når hun spekulerer på pilegrimsreisen til Jerusalem, tenker hun på at barna må bli igjen på Sirilund, med den følgen at ”hennes Øine blev store og vaate og hun hadde ikke Fred før hun straks fandt Barna og tok dem høit op i Luften skiftevis” (s. 288). Det er altså ikke slik at hun ikke bryr seg om sine barn, og først til slutt finner en slags lykke i det å være mor, slik blant annet Sandberg antyder i sin studie (1978) og slik jeg har antydnet i artikkelen ”Edvardas ulykkelige jakt på lykke” (2010). Hennes lykkebegrep innebærer noe mer, i tillegg til det å være mor. Og her blir Sir Hugh den perfekte partner. Han er ikke bokstavelig talt en perfekt mann, han drikker blant annet for mye, men han minner henne om Glahn. Ser en på dette gjennom evolusjonære briller, kan en allikevel si at Edvarda får både i pose og sekk; Sir Hugh har ressurser og sosial status, han har også noe særegent ved seg som vekker Edvardas interesse, og kanskje viktigst – han viser at han er villig til å investere i Edvarda og hennes døtre. Ved å bli på Sirilund og ikke reise til Edvarda i Torpelvika og sin sønn der, men bare sende dem penger, viser Sir Hugh at han vil investere følelsesmessig i Edvarda, samtidig som han viser at han har ressurser nok til å investere økonomisk i sitt avkom. Helt til slutt i romanen får vi vite at Edvarda og Sir Hugh skal reise til England, der vil hun undersøke forholdene, før hun eventuelt tar med seg barna dit. Når hun hører de to små på bryggen idet de skal reise, klarer hun imidlertid ikke å gjennomføre denne planen:

Det gaar som et Støt gjennem Baronessen, hun sier nogen hastige Ord til sir Hugh som nikker og smiler. Pludselig vender Baronessen om, iler til Børnene og tar dem tæt ind

⁶⁴Jf. Hans Biedermanns *Symbolleksikon*

til sig og begge to paa en Gang, saa sier hun: Kom nu med Mama, saa skal vi reise – reise! Der er Skibet! Aa dere velsignede Smaa! (s. 390)

Hugh nikker og smiler, han har med andre ord ikke noe i mot å ta til seg hennes barn. Dette kan tolkes som et tegn på at han sier seg villig til ikke bare å investere i Edvarda, men også i hennes døtre. Om dette forholdet vil gjøre Edvarda lykkelig eller ikke, er imidlertid umulig å si. Nok en gang seiler Edvarda bort fra sitt hjem og ut i verden.

5.5 Sammenfatning

Fortellerens pålitelighet er ikke et like vanskelig problem å finne ut av i *Rosa* som det er i *Pan*. Parelius bagatelliserer ikke sitt skriveprosjekt på samme måte som Glahn gjør, han er heller ikke så engasjert i en enkelt karakter som Glahn er, men fokuserer på et helt samfunn, til tross for sitt svermeri for Rosa. Parelius skriver imidlertid sin fortelling 15 år etter hendelsene har funnet sted, og det er derfor viktig å være oppmerksom på hva som er 22-åringens opplevelser og hva som er 37-åringens tolkninger av hendelsene. Parelius' fortelling er også tydelig farget av hans verdisyn og moral.

I *Rosa* er det flere karakterer, flere stemmer, som får slippe til, enn det er i *Pan*. Edvarda får blant annet gjennom flere lange monologer kommentere sin fortid og beskrive seg selv slik hun er nå. Gjennom det kaster hun også nytt lys over Glahn.

Det går ca. 15 år mellom de to romanene. Edvarda i *Rosa* er den samme som Edvarda i *Pan*, hun er imidlertid både blitt eldre og mor til to barn. Når hun vender tilbake til Sirilund har hennes finske baron skutt seg, det har også Glahn sørget for at han har blitt. Edvarda overlever altså de to mennene, og slik er hun sterkere enn dem; begge skyter seg på grunn av henne. Når hun ankommer Sirilund, er det tydelig at hun ikke er lykkelig, og umiddelbart begynner hun å jakte på noe som kan gi henne en følelse av lykke og fred. Vi får vite at Edvarda tenker mye på Glahn, ikke bare mens hun er på Sirilund, men hun gjorde det også i Finland. Hele tiden er hun på jakt etter noe som kan erstatte tapet av Glahn og den idyllen han representerer for henne. Hun er imidlertid fortsatt sterk. Parelius kommenterer at hun hadde sin fars makt til å tøyse alle når hun ville, og Munken Vendt er overrasket over at alle lar Edvarda gå der og ”mestre” dem.

Hamsun valgte å hente Edvarda tilbake igjen i *Rosa*. Hun blir ikke kuet ved sin tilbakekomst, men får tvert imot gjøre akkurat som hun vil; det er ingen som kan hindre henne eller kontrollere henne. Slik sett framstår hun som like sterk og stolt i *Rosa* som i *Pan*, og slett

ikke som en ruin, slik *Bergens Aftenblads* anmelder hevdet.⁶⁵ Hun skaper imidlertid kaos på Sirilund. Kaoset har først og fremst sitt utgangspunkt i Edvardas behov for å gjenoppleve fortida – det er derfor hun etter hvert har så mange mannlige bekjentskaper. Edvarda kontrollerer det meste som foregår rundt henne på Sirilund. Hun trosser sin far da hun først brenner dunene til dyna hans og deretter sørger for å begrave både karet og dyna, og hun bryr seg ikke om Gilbert Lapps posisjon i samfunnet når han brukes til seksuell tilfredsstillelse.

Edvardas makt og kontroll fører imidlertid ikke til at hun blir lykkeligere. I jakten på lykken kaster hun seg over flere menn. Parelius karakteriserer det både som barbari og villskap, men det kan til en viss grad også forklares evolusjonsbiologisk. Edvarda har visse preferanser når det gjelder menn, det har vi også sett i *Pan*; hun valgte der en mann med tydelige sekundære kjønnskarakterer, altså Glahn, og valgte bort en mann med høyere sosial status og økonomiske ressurser, baronen. Allikevel var det den sistnevnte hun endte opp med. I *Rosa* er det en lignende historie som tegnes opp; Edvarda har sine krumspring med menn som har tydelige sekundære kjønnskarakterer, slik Gilbert Lapp og Munken Vendt er eksempler på. Den ene tilfredsstiller henne tilsynelatende seksuelt ved en anledning. Hun flørter også med Benoni, som har høy sosial status og økonomiske ressurser. Vi får imidlertid aldri han beskrevet som en mann med klare maskuline trekk. Til slutt kommer Sir Hugh som minner om Glahn, ved at han hver sommer stikker seg vekk fra samfunnet og lever i skogen, han har høy sosial status, økonomiske ressurser og han viser en vilje til å investere i Edvarda og hennes døtre. Slik representerer han en god partner for Edvarda. Og det er han hun til slutt slår seg sammen med. Det viser imidlertid ikke at Edvarda er kuet og til slutt settes i bås av Hamsun.

⁶⁵ Just Bing i *Bergens Aftenblad*, 11.12.1908

6 Avslutning

Knut Hamsuns Edvarda Mack er beskrevet i to bøker, henholdsvis *Pan* (1894) og *Rosa* (1908). Hennes historie er fortalt av to ulike fortellere med helt ulike utgangspunkt for å fortelle om henne. Gjennom en nærlesing av romanene har jeg undersøkt ulike narratologiske sider ved historiene, og jeg har valgt å legge en del vekt på fortellernes rolle i historiene. Den første, Glahn, blir så betatt av Edvarda at han etter å ha skrevet historien om henne, tar sitt liv. Han insisterer gang på gang at det ikke er Edvarda som er det viktigste for han å fortelle om, men derimot om alt det andre han opplevde den sommeren han tilbrakte nordafor. Glahn forsøker altså å fordekke sin egen fortelleintensjon, med det resultat at en hele tida må vurdere hvilken informasjon som kan være pålitelig eller ikke. Historien hans fylles imidlertid av Edvarda, det er hun han fokuserer på, og det er deres forhold som er handlingsbærende i historien. Selv om synsvinkelen alltid ligger hos Glahn, får Edvarda allikevel opptre forholdsvis fritt innenfor fortellingens rammer. Hun reagerer og handler fritt, uavhengig av hvordan Glahn tolker og gjengir hennes handlinger, reaksjoner og utsagn. Hun er stolt, sta og bestemt. Hun setter Glahn på prøve etter prøve, og den siste prøven innbærer for Glahn døden. Hans ære står på spill, og han vil heller dø enn å møte Edvarda igjen.

Den andre som forteller historien om Edvarda, er Parelius. I Parelius' historie er Edvarda en voksen enke med to barn. Parelius vil i *Rosa* helst fortelle historien om Rosa, men han blir så interessert i Edvarda at han fyller side etter side om henne og lar henne selv slippe til med sine historier. Hamsun lot denne karakteren ligge i fjorten år, men så hentet han henne tilbake, til blandet mottakelse i samtida. Men han lar ikke karakteren være helt den samme når han henter henne tilbake igjen. Edvarda fortsetter å utvikle seg i *Rosa*, ingenting ser ut til å stagge henne. Hun gjør akkurat som hun vil hele tida, uavhengig om det er snakk om dyriske samleier i skogen, flørting med religion og avguderer og flere menn, trossing av sin far eller forstyrrelse av den etter hvert gifte Benoni. Hun bestemmer selv hva hun skal og vil gjøre, og ingen ser ut til å kunne stoppe henne. Hun er med andre ord en meget spesiell og interessant kvinneskikkelse.

Sigrid Combüchen kaller Edvarda i *Pan* for Hamsuns første kvinnelige subjekt (Combüchen 2006:186), mens Bjerck Hagen kaller Edvarda i *Rosa* formelpreget. Det er langt mellom disse to utsagnene, det første positivt, det andre negativt. Men er virkelig Edvarda så forandret fra den ene boka til den andre at hun fortjener denne siste merkelappen, ”formelpreget”? I Combüchens utsagn ligger det at hun vurderer Edvarda som et selvstendig,

handlende vesen, og i det er jeg helt enig med Combüchen. Jeg oppfatter henne som det også i *Rosa*.

Innledningsvis viste jeg at blant samtidige anmeldere var oppfatningene av Edvarda i de to bøkene sprikende. Noen mente at Hamsun her hadde gjort det kunststykke å hente Edvarda tilbake igjen i *Rosa* like stolt som hun var i *Pan*, andre skulle helst ha sett at Hamsun lot henne være i fred. Uansett vil det være riktig å si at Edvarda engasjerer Hamsuns lesere. Hva er det da med denne kvinneskikkelsen som gjør henne så interessant?

I *Pan* er Edvarda en ung kvinne som i høy grad gjør som hun vil. Jeg har vist at det ikke ser ut til at hun retter seg etter sin far, hun motsetter seg også å fungere som et eventuelt byttmiddel. Hun er forelsket i Glahn, men han gir henne mye motstand, og hun ender derved opp med baronen. I *Rosa* handler Edvarda fortsatt som hun ønsker. Det er Edvarda og hennes historie som blir mest interessant og lidenskapelig. Parelius' kjærlighet til Rosa er nok både dyp og inderlig, men den kommer aldri til utløp. Benoni og Rosas ekteskap er ikke basert på lidenskap, men på fornuft. Edvardas lidenskap, hennes innfall og handlinger, gir romanen en spenning, en ekstra dimensjon. Dette skyldes at Edvarda står for det meste som skaper spenning i romanen. Når Benoni og Macks forretning er i ferd med å gå i stå, skyldes dette Edvardas badekarbegravelse, når Munken Vendt kommer til Sirilund og skaper trøbbel både for Edvarda og for Parelius, skyldes det at Edvarda har bedt om å få han dit, når Parelius (og leseren) blir sjokkerte vitner til dyrisk sex i skogen, er Edvarda en av sex-partnerne, og når vi trekker på smilebåndet og ler av konvensjonsbruddene, er det Edvarda som begår dem. Det er hun som i høy grad står for det viktigste stoffet i historien Parelius forteller, til tross for at det ikke er Edvardas historie han i utgangspunktet vil fortelle. Selv skreiv Hamsun at *Rosa* ville ha "mere stemning i sig" enn *Benoni*, nettopp fordi Edvarda fra *Pan* ville komme tilbake. Og det er Edvarda fra *Pan* som i stor grad står for "stemninga" i *Rosa*. Hun er definitivt den mest interessante skikkelsen i denne romanen, og slik har hun en svært viktig kunstnerisk funksjon. Selv om Parelius' beskrivelser av Edvarda til tider vekker latter hos leseren, ler vi ikke av Edvarda. Vi ler av Parelius' sjokk, samtidig som vi forstår Edvardas trang til å handle, trang til å oppleve noe og ikke forgå av kjedsommelighet. Edvardas tilbakekomst og historie i *Rosa* blir ekstra interessant fordi fortellingen om henne innebærer informasjon en kan bruke til å forstå en annen roman, nemlig *Pan*. Ved Edvardas tilbakekomst får vi en helt ny mulighet til å gå i dialog med *Pan*. Derfor er det også svært hensiktsmessig å lese disse to romanene i sammenheng.

Linda Nesby (2008) antyder i sin avhandling at Edvarda er underlegen de mennene som omgir henne i *Pan*. Til å begrunne påstanden bruker hun Glahn og Edvardas første møte

på Sirilund. Mack kjeder Glahn med tomt snakk, Edvarda får beskjed om å legge seg. Det er klart Glahn kjeder seg, men det er antagelig nettopp fordi Edvarda ikke forholder seg til han. Hun er grunnen til at Glahn er kommet til Sirilund denne aftenen, ikke Mack. I tillegg hevder Nesby at Edvarda kontrolleres av Mack og at han bruker henne som et økonomisk byttmiddel. Dette skjer ikke. Edvarda lar seg ikke kontrollere. Det er som Munken Vendt sier; hun går der og ”makter” alle, hun blir ikke selv hverken kuert eller tuktet.

Monika Žagar er en av dem som i nyere tid har arbeidet mest med Hamsuns kvinnesyn. Hun stiller seg på linje med Britt Andersen når hun i sin bok hevder at Hamsun har et reaksjonært kvinnesyn. Žagar har brukt blant annet Hanka Tidemand som eksempel på et slikt kvinnesyn hos Hamsun. Romanen *Ny Jord*, hvor Hanka Tidemand opptrer, kom ut året før *Pan*. Jeg kan til dels være enig med Žagar i at Hanka er en svak kvinneskikkelse, særlig om en sammenligner henne med Edvarda. Men å bruke nettopp denne ene kvinneskikkelsen til å si noe generelt om Hamsuns kvinnesyn, virker litt tynt. Hvorfor har ikke Žagar sett et år lenger ut i Hamsuns forfatterskap? Da hadde hun oppdagat en kvinneskikkelse som Hamsun i to bøker lar være både fri og sterk. Rosa er mer kuert og styrt av mennene på Sirilund, men det er langt mellom Edvarda og Rosa. Žagar har også undersøkt blant annet Hamsuns *Dronning Tamara* (1903), hvor hun viser til det hun mener er Hamsuns idealkvinne, nemlig en ydmyk og stille kvinne (Žagar 2009:147). Men Hamsun har så mange kvinner som slett ikke er slik Žagar beskriver, deriblant Edvarda Mack. Det er altså store forskjeller på Hamsuns kvinneskikkelser, også innenfor en og samme bok, slik jeg har vært inne på med hensyn til kontrastene Edvarda og Rosa. Den ene er riktignok kuert og langt på vei underlagt mannlig kontroll, men den andre er vill, fri og fullstendig suveren i forhold til svært mange av mennene i romanen.

Edvardas adferd kan til en viss grad forklares evolusjonspsykologisk, men det innebærer ikke at hun er ”formelpreget”. Det er Bjerck Hagen som omtaler Edvarda på denne måten i artikkelen ”Vandrerbøkene, *Benoni* og *Rosa*” (2005). Han hevder videre at ”bak alle hennes krumspring ligger en for gjenkjennelig hamsunsk *type*” (Bjerck Hagen 2005:174). Men hva er denne ”typen”? Edvarda i *Rosa* har mye til felles med en del av Hamsuns mannlige karakterer. Hennes prosjekt i *Rosa* ligner på Glahns prosjekt i *Pan*. Hennes makt til å gjøre som hun ønsker i *Rosa*, ligner Macks makt til å gjøre det samme. Videre overlever hun, som sagt, sine beilere. Hun har altså større makt enn dem også, og hun har en større overlevelsessevne. Hun er ulykkelig og hun hjemses av minnene om Glahn og av den idyllen han representerer for henne, slik minner hun veldig om sin navnebror Edevart. Men er han svakt skildret og formelpreget? Begge drømmer om kjærlighetsidyllen de en gang

opplevde, og begge opplever en følelse av ikke å kunne finne fred i noe annet enn idyllen. Også Edevart forsøker mange ganger å gjenskape idyllen fra sin ungdomssommer med Lovise Magrete på Doppen, på samme måte som Edvarda gjør det i *Rosa*. Hun er imidlertid villere og dristigere enn Edevart. Jeg kan gi Bjerck Hagen rett i at hun til en viss grad er ”gjenkjennelig”, men det er i hensyn til den tematikken hun representerer i romanene, ikke som bærer av en ”latent svakhet” (Bjerck Hagen 2005:174) i Hamsuns portretter.

Edvarda i *Pan* ønsker mest av alt å reise ut i verden ”til steder hun ikke selv vet om”, men reisen til Finland resulterer i et stedstap for Edvarda; da hun kommer tilbake, er hun ikke lenger hjemme hjemme – hun har mistet sine røtter. Det er denne tematikken Knutsen har undersøkt i sin avhandling når han knytter Edvarda mot vandrertematikken og videre viser til at Hamsun får fram at vandring og rotløshet er problematisk. Forfatterskapet er fullt av mennesker som ikke finner ro og som ikke har tilhørighet noe sted, og Edvarda er altså en av disse skikkelsene. I tillegg får Edvarda vise hva det vil si å være ulykkelig, hva det vil si å lengte tilbake til en tid som er tapt. Hun har ikke bare tapt sin kjærlighet, men i tillegg sin ungdom. Dette er en tematikk som også er tydelig i Hamsuns vandrerbøker. Den aldrende Knut Pedersen får selv uttale seg om alderdom og tapt ungdom, og hans beundring for ingeniøren som forfører Lovise Falkenberg, gjelder utelukkende hans ungdom. Alt annet ved denne karakteren vurderer Knut Pedersen som negativt eller lite verdt. Det er ungdommen som gjør han overlegen. Vandrermotivet, kjærlighetsmotivet, oppvurderinga av ungdommen, fredløsheten og rastløsheten er motiver som går igjen i de aller fleste av Hamsuns romaner.

Et annet gjennomgangsmotiv hos Hamsun er sjalusi, slik Torrissen og Knutsen har vært inne på i artikkelen ”’Gud straffe deg, Alvilde!’ Sjalusi som motiv i Knut Hamsuns kjærlighetsdiktning” (2010). Dette er et tema som kan undersøkes evolusjonspsykologisk. Sjalusi er, som nevnt, en taktikk som kan benyttes bevisst for å fremprovosere en reaksjon hos partneren, og det kan knyttes til både interseksuell og intraseksuell konkurranse. I artikkelen viser Knutsen og Torrissen hvordan sjalusitemaet gjennomsyrrer Hamsuns forfatterskap. Sjalusi som taktikk kan både undersøkes og analyseres ved hjelp av evolusjonære teorier, men Knutsen og Torrissen anlegger ikke utelukkende dette perspektivet.

Det er ikke bare sjalusi hos Hamsun som kunne ha vært analysert med dette perspektivet, men som jeg har vist, kan et evolusjonspsykologisk perspektiv også bidra til å kaste nytt lys over Hamsuns karakterer. Det kunne ha vært interessant å ha analysert flere av Hamsuns romaner og karakterer med et slikt perspektiv. Det kunne for eksempel ha vært interessant å ha gått Macks seksuelle adferd og strategier etter i sømmene. Eller det kunne ha vært spennende å ha sett på Hamsuns forfatterskap under ett og undersøkt hvor mye vekt

Hamsun legger blant annet på menneskers fenotypiske trekk, for det er i grunn et stort felt hos Hamsun. Det er usikkert hvor lenge denne ferske retningen vil være virksom innenfor litteraturvitenskapen, men jeg mener at det kan ha noe for seg å se på kjent og ukjent litteratur med evolusjonpsykologiske briller.

Innledningsvis presenterte jeg hva som var mitt siktemål med denne analysen. For det første er romanen *Rosa* blitt lite påaktet i resepsjonen. Via en undersøkelse av den samtidige mottakelsen, ville jeg se om det var noe der som kunne forklare den heller labre interessen for romanen. Men på samme måte som at mottakelsen av *Pan* ikke var entydig positiv eller negativ, var heller ikke mottakelsen av *Rosa* det. Enkelte hyllet boken som et nytt stort verk, andre ville helst ha sluppet å få denne boka. Interessen kan altså ikke forklares ut fra mottakelsen.

Videre vil jeg med denne avhandlinga være med på å bøte på den manglende interessen ved å vise at det er mye interessant å ta tak i i romanen. Men min interesse gjelder i hovedsak Edvarda, det er henne jeg vil bidra til å kaste nytt lys over. I flere tidligere analyser har ulike sider ved Edvarda blitt undersøkt. Vige (1963), Nettum (1970), Rottem (2002) og Nesby (2008) har alle gjort undersøkelser av Edvarda, men deres fokus har i den forbindelse vært på hele romanen *Pan* og ikke på Edvarda alene. Knutsen (1975) og Sandberg (1978) har skrevet sine avhandlinger om *Benoni* og *Rosa*. Begge er inne på- og diskuterer Edvardas tilbakekomst, men hun utgjør bare en liten del av deres analyser. Riishede (1998) har sett på Edvardas forhold til Gilbert Lapp, Bjerck Hagen har stemoderlig behandlet Edvarda i sin artikkel (2005), og Mortensens (2004) og Liland (2010) har i hver sin korte artikkel undersøkt Edvarda i både *Rosa* og *Pan*. Ingen har imidlertid hatt denne spennende og turbulente kvinneskikkelsen som er så viktig i to av Hamsuns romaner, som primærfokus i en større avhandling. Det er dette hullet i forskningen jeg håper min analyse kan være med på å tette.

Jeg hadde også som siktemål å belyse sider ved Edvarda som kanskje har stått mer i skyggen i de arbeider som er gjort, derfor valgte jeg å benytte et utradisjonelt perspektiv i analysen, nemlig et evolusjonpsykologisk perspektiv. Ei brobygging mellom naturvitenskap og humaniora er spennende, og jeg ville undersøke om en slik brobygging ville ha noe for seg. Og ville det ha noe for seg å utfordre de mer anvendte psykologiske teoriene til Freud, Kristeva og Lacan? Et evolusjonært perspektiv er ikke tidligere benyttet på Edvarda-skikkelsen, og i så måte representerer min analyse noe nytt. Ved hjelp av dette perspektivet, har jeg vist at Edvardas adferd ikke er vilkårlig, men til dels kan forklares evolusjonpsykologisk. Slik vil min analyse være et supplement til andre undersøkelser, med

andre perspektiver, som er gjort på Edvarda. En så sammensatt karakter, fortjener sammensatte analyser, hvor lyset slippes inn fra flere kanter.

Litteraturliste:

Alcock, J. (2005). *Animal Behavior: An Evolutionary Approach*. 8th edn. Sunderland, MA, US: Sinauer.

Andersen, B. 2011: *Ubehaget ved det moderne: Kjønn og biopolitikk i Hamsuns kulturkritiske romaner*. Trondheim: Tapir akademiske forlag

Bjerk Hagen, E., 2005: "Vandrerbøkene, *Benoni* og *Rosa*" i Ståle Dingstad (red.): *Den litterære Hamsun*. Bergen: Fagbokforlaget, Landslaget for Norskundervisning (LNU)

Busch, H., 2010: "Edvardas ulykkelig jakt på lykke" i E. Arntzen og N. M. Knutsen (red.): *Hamsun, kjønn og media: 13 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 2010*. Hamarøy: Hamsun-selskapet

Buss, D. M., & Barnes, M. F., 1986: "Preferences in human mate selection" i *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 559-570.

Buss, D.M., & Dedden, A.L., 1990: "Derogation of competitors" i *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 395-422.

Buss, D.M., Larsen, R.J., Westen, D., & Semmelroth, J., 1992: "Sex differences in jealousy: Evolution, physiology, and psychology" i *Psychological Science*, 3, 251-255.

Buss, D. M., & Schmitt, D. P., 1993: "Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating" i *Psychological Review*, 100, 204-232.

Buss, D. M., 2009: *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind*. 3rd. edn. Needham Heights, MA, US: Allyn & Bacon.

Carroll, J., 2012: *Literary Darwinism. Evolution, Human Nature, and Literature*. New York: Routledge

Clausen, M. F., 2006: "Darwin og Dracula – om biopoetik" i *Aktuell Naturvidenskap*, 1, 26-29.

Combüchen, S., 2006: *Livsklättraren: En bok om Knut Hamsun*. Falun, Sverige: Albert Bonniers Forlag

Cunningham, M. R., Roberts, A. R., Wu, C. H., Barbee, A. P., & Druen, P.B., 1995: "Their ideas of beauty are, on the whole, the same as ours": Consistency and variability in the cross-cultural perception of female attractiveness" i *Journal of Personality and Sosial Psychology*, 68, 261-279.

Darwin, C., [1859] 2008: *On the Origin of Species*. Oxford: Oxford University Press.

Ferguson, R., 1996: *Gåten Knut Hamsun*. Oslo: Aventura Forlag, Grøndahl og Dreyers Forlag

Folstad, I., & Karter, A. J., 1992: "Parasites, bright males, and the immunocompetence handicap" i *The American Naturalist*, 139, 603-622.

Gangestad, S. W., & Thornhill, R., 1997: "The evolutionary psychology of extrapair sex: The role of fluctuating asymmetry" i *Evolution and Human Behavior*, 18, 69-88.

Gottschall J. og Wilson D. S. (ed.), 2005: *The Literary Animal: Evolution and the Nature of Narrative*. US: Northwestern University Press

Grammer, K., & Thornhill, R., 1994: "Human (Homo sapiens) facial attractiveness and sexual selection: The role of symmetry and averageness" i *Journal of Comparative Psychology*, 108, 233-242.

Greve, A., 2008: *Litteraturens meddelelse: En litteraturvitenskapelig tolkningsmetodikk i teoretisk, praktisk og skeptisk lys*. Doktoravhandling, Det humanistiske fakultet, Institutt for kultur og litteratur, Universitetet i Tromsø

Hamsun, K., 1932/1933: *Knut Hamsuns samlede Romaner*, 1-14. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Hamsun, K., 2008: *Knut Hamsuns samlede verker*, bind 25: *På turné*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

- Humpål, M., 1998: "Editing and Interpreting. Two Editions of Hamsun's *Pan* and the Question of the Fictional Authorship of 'Glahns død'" i *Edda 1*
- Knutsen, N. M., 1975: *Makt og avmakt. En studie av Knut Hamsuns Benoni og Rosa*. Oslo: Aschehoug
- Kolloen, I. S., 2004: "Hamsuns kvinner" i E. Arntzen (red.): *Hamsuns kvinner: 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 2004*. Hamarøy: Hamsun-Selskapet
- Liland, I., 2010: "Edvarda Mack. Fra forelsket frøken til bitter baronesse" i E. Arntzen og N. M. Knutsen (red.): *Hamsun, kjønn og media: 13 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 2010*. Hamarøy: Hamsun-Selskapet
- Mazor, Y., 1984: "The Epilogue in Knut Hamsun's *Pan*: The questionable Combination, the Analogous Connection and the Rhetorical Compensation" i *Edda 6*
- Mortensen, E., 2004: "Edvardas lunefulle begjær" i E. Arntzen (red.): *Hamsuns kvinner: 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 2004*. Hamarøy: Hamsun-Selskapet
- Nesby, L., 2008: *En analyse av Knut Hamsuns romaner Pan, Markens Grøde og Landstrykere med utgangspunkt i kronotopbegrepet*. Doktoravhandling, Det humanistiske fakultet, Institutt for kultur og litteratur, Universitetet i Tromsø
- Nettum, R. N., 1970: *Konflikt og visjon: Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap 1890-1912*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Næss, H. S., 1994: *Knut Hamsun brev*, bind 1 og 3. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Perrett, D. I., Burt, M. D., Penton-Voak, I. S., Lee, K. J., Rowland, D. A., & Edwards, R., 1999: "Symmetry and Human Facial Attractiveness" i *Evolution and Human Behavior*, 20, 295-305.

Riishede, K., 1995: ”Drømmen om kærligheden – kvindebilledet hos Knut Hamsun” i N. M. Knutsen (red.): *Hamsun i Tromsø: 11 foredrag fra Hamsun-konferansen i Tromsø 1995*. Hamarøy: Hamsun-Selskapet

Riishede, K. 1998: ”Edvarda og Gammelmoderen – to parallelle kærlighetshistorier” i N. M. Knutsen (red.): *Film, religion og kjærlighet: 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 1998*. Hamarøy: Hamsun-Selskapet

Rottem, Ø., 2002: *Hamsun og fantasiens triumf*. Gyldendal Norsk Forlag

Sagarin, B. J., Martin, A. L., Coutinho, S. A., Edlund, J. E., Patel, L., Skowronski, J. J., & Zengel, B., 2012: ”Sex differences in jealousy: a meta-analytic examination” i *Evolution and Human Behavior*, 33, 595–614.

Sandberg, G., 1978: *Natur og samfunn. En analyse av Knut Hamsuns Benoni og Rosa*. Nordisk institutt, Universitetet i Oslo

Scheib, J. E., Gangestad, S. W., & Thornhill, R., 1999: ”Facial attractiveness, symmetry and cues of good genes” i *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 266, 1913–1917.

Seegerstråle, U., 2000: *Defenders of the truth: the battle for science in the sociobiology debate and beyond*. Oxford: Oxford University Press.

Stearns, S. C., & Hoekstra, R. F., 2005: *Evolution: an introduction*. 2nd end. Oxford: Oxford University Press.

Torrison, W., 2012: ”Reaksjonær kvinnehater? Hulda Garborg og Knut Hamsun” i *Hamsun i Vesterålen: 16 foredrag fra Hamsun-dagene, 2012*. Hamarøy: Hamsun-Selskapet

Vige, R., 1963: *Knut Hamsuns Pan: En litterær analyse*. Oslo: Universitetsforlaget

Žagar, M., 2009: *Knut Hamsun: The Dark Side of Literary Brilliance*. Seattle:University of Washington Press

Anmeldelser:

Aftenbladet, 1894, H.L.

Aftenposten, 12.12.1894, Kristoffer Randers

Aftenposten, 11.12.1908, Øvre Richter Frich

Bergens Aftenblad, 24.12.1894, anonym anmelder

Bergens Aftenblad, 17.12.1908, Just Bing

Bergens Tidende, 14.12.1894, "C"

Dagsposten, 22.12.1894, Job.

Dagbladet, 21.-23.12.1908, Hjalmar Christensen

Dannebrog, 1894, anonym anmelder

Ekstrabladet, 21.12.1908, anonym anmelder

Morgenbladet, 12.12.1908, C. J. Hambro

Norske Intelligenssedeler, 10.12.1894

Oplandenes Avis, 12.12.1908

Politikken, 07.12.1894, Edvard Brandes

Social-Demokraten, 12.12.1908, Olav Kringen